Onland: onvruchtbaar en woest terrein. Niemand wil het, iedereen kijkt ernaar. In de Kop van Drenthe is onland veranderd in waterberging en boeiend natuurlandschap.

Gerard Stout onderneemt de speurtocht naar de ziel van de Drent door zijn eigen ziel te ontleden. Hij observeert, kijkt, analyseert, stelt vragen. Hij verpakt zijn speurtocht in indringend en gelaagd proza.
Wie ben ik? Wat is mijn oorsprong en hoe vind ik antwoord op deze vragen door naar dagelijkse gebeurtenissen in Drenthe te kijken?

Korte verhalen door een aandachtig waarnemer. Persoonlijke gesprekken over cultuur, taal, levensovertuiging en zingeving verpakt in beschouwingen en vragen met een bij vlagen absurde en humoristische ondertoon.

Onland als metafoor voor de Drentse identiteit.

Ter Verpoozing, Peize
ISBN: 978-90-73064-44-7

Onlanden Verhalen / Vragen / Overwegingen in Drenthe Gerard Stout

Onlanden

Verhalen / Vragen / Overwegingen in Drenthe

Gerard Stout

Ter Verpoozing

Onlanden

Verhalen / Vragen / Overwegingen

in Drenthe

Gerard Stout

Onlanden

Verhalen / Vragen / Overwegingen

in Drenthe

Ter Verpoozing
2014

Uitgeverij Ter Verpoozing
ISBN: 978-90-73064-44-7
NUR: 303

© Gerard Stout
Beukenlaan 17
9321 GP Peize

050-5033927
gerardstout@kpnmail.nl

Eerste druk 2014
POD: vermeerbestseller.nl en www.iwemabestseller.nl
Omslag en vormgeving: Gerard Stout

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar worden gemaakt door middel van druk, fotocopie, microfilm, digitale bestanden of op welke andere wijze dan ook zonder schriftelijk toestemming van de uitgever.

Voorlezen in gezelschap en in afzondering is prima.

Inhoud

Onlanden 7
Dialogen drieluik 17
Vage dialoog
Nuage dialoog
Saampraat
Present past continuous 28
Fernweh 54
Ma'k starven 70
Mooie streek 73
Winder Loop 87
Kelner 106
Ik was op een begrafenis 123
Streekcultuur revisited
Sprekende de spraak 170
De vraag 175

Tip van de voile 215
Bibliografie 222

Rage, rage against the dying of the light.

Dylan Thomas

Onlanden

En toen had hij - Abel - er een doodgereden. En toen, en toen. Abel droeg de naam *En Toen* met zich mee, dat was om zijn stopwoorden, waar hij er veel van kende. Een ander stopwoord was: "Ku'j zeggen". Abel kon van alles zeggen, maar bleef graag bij de essentie vandaan. Abel had er een doodgereden. Die doodslag was - ku'j zeggen - al jaren geleden, maar het leek pas gisteren. En die dood van de voorbijganger was niet het enige uit het verleden dat pas gisteren gebeurd leek.

'En toen bint we trouwd,' zei Abel in de taal van zijn puberteit, in de taal van zijn kindheid op de grens van zand en veen. Zijn halfgestrekte arm wees naar een vliegden met laaghangende takken, als wilde hij met een vluchtig gebaar de trouwfoto in herinnering roepen. Zachtgroene lange jurk, transparante sluier, gevouwen handen achter witte anjers in een boeketje en Abel in grijs pak met wit hemd achter de schommel waar Anita haar benen gestrekt hield. Priemende naaldhakken, dat ook. Stiletto's, toen al. Knieën tegen elkaar, ook dat. Trouwfoto naast zijn bed en ook in zijn iPhone. Anita had de trouwfoto in zijn telefoon gezet als openingsset, jaren geleden, direct na de aankoop van zijn speeltje. Zijn contact met de wereld - de buitenwereld - verliep altijd via haar. Anita woonde thuis, op haar kasteel. Haar fort, met Abel als ridder voor haar verdediging. Anita als trouwe jonkvrouw bij de *Vrouwen van nu*. Haar kwaliteiten hield ze zorgvuldig verborgen, maar misschien had Abel haar kwaliteit ontdekt. Hij sprak er niet over, niet met mij.

We sopten door het laagland met pijpenstro, russen en hier en daar een plukje heide. Het Mensinghebos lag voor ons. Tweehonderd meter drassige vlakte, meer niet. We waren in Roderesch begonnen en we hadden de gebaande paden verlaten.

Ik houd ervan om de kuierpadties in Drenthe te verlaten, al was het maar om telkens het boek *Langs overwoekerde paden* van Knut Hamsun in mijn gedachten te krijgen. Niet dat ik

nog weet waar het boek van die foute Noor over gaat, maar omdat de titel me uitnodigt om te doen wat ik niet van plan was. Of beter, omdat die titel een soort Tao voor me is. *De Weg* uit de Chinese filosofie. Laat maar komen wat op het pad verschijnt. Confucius, Tao, boeddhisme verpakt in een Noorse boektitel. Alles is overal, en altijd tot onze beschikking.

Abel droeg lage schoenen en natte voeten leken onvermijdelijk bij de oversteek van de geelbruine vlakte. Die natte voeten zouden we delen. Ik droeg weliswaar hoge bergschoenen, maar ik ken mijn onhandigheid en mijn roekeloosheid als het de natuur aangaat. Ik haal met liefde een nat pak en gerimpelde voetzolen om een mooi verhaal te kunnen vertellen over ontberingen; die kindereigenschap is nog groot in me. Abel mocht dan hoogleraar Engelse taal en letterkunde zijn, en van alles kunnen vertellen over Dickens, Shakespeare, Dylan Thomas, Oscar Wilde en de gezusters Brontë, uitgepraat raakte hij nooit over, wat ik onbeleefd denk, maar nooit uitspreek, "the days after". De dagen na de doodslag.

De bruiloft was na de aanrijding een maand uitgesteld, maar verder was het leven, zijn leven, gewoon doorgegaan. "Gewoon deurgaon" een ander stopwoord van de geboren Drent die ook na vijf jaar in den vreemde -University of Manchester- plat begon te praten als hij een taalgenoot in de muut kwam. De aanrijding, buiten zijn schuld, was in een piketpaal veranderd, een veldkei op een kruising, een onbeweeglijke markering tussen zijn verleden en zijn toekomst.

De bruiloft moest gewoon deurgaon. Het lijk van het meisje was begraven, de trouwzaal was opnieuw besproken en de ringen pasten nog steeds. De bruiloft moest gewoon deurgaon, want er was toch niets meer aan te doen. Aan de traditie was niet meer te tornen. En Anita was een mooie meid, zo niet de mooiste. Abel moest niet zeuren en dat had hij ook niet gedaan.

Na vijfentwintig jaar huwelijksleven - en de krummels - was het nog steeds niet helder waar niets meer aan te doen was, aan de dood of aan het huwelijk. Abel had Anita hardop eeuwige trouw beloofd en die eeuwigheid leek lange tijd niet aan de limiet te raken.

Abel wachtte op me. We stonden ongeveer in het midden van het open terrein naast drie armetierige berkebomen die in het hoge water langzaam de dood zouden vinden, en dat was ook de bedoeling van landschapsbeheer. Ik dacht aan de favoriete dichter van mijn kameraad. Dylan Thomas: "Do not go gentle into that good night."

Abel haalde zijn iPhone uit zijn binnenzak.

'Stiet uut,' zei Abel. Abel weet dat ik graag met hem aan de wandel ga en graag naar hem luister, maar dat ik dan ook alle aandacht wil. Zo ben ik ook wel weer.

'Ik wil met je op de foto.'

Abel knutselde aan de cameratelefoon en zette het apparaatje op de onderste gebogen tak van de meest vitale berk. Ik zag het lampje van de tijdopname knipperen. Met rappe pas kwam Abel naast me staan, remde af door mijn schouder vast te pakken en net voor de foto werd genomen liet hij me weer los. Zo wilde hij dat en zo wilde ik dat. We waren de onaanraakbaren, en daarin hadden we elkaar gevonden.

'"Steek hum der maor in." En toen zei Anita: "Steek hum der maor in."' Abel had zijn kandidaats en was halverwege zijn doctoraal toen hij Anita trouwde. Ze was zijn eerste liefde, al had hij het liever over "my first love" een omschrijving van plattelandshartstocht waarin onoprechtheid minder hoorbaar is. Ik verdenk hem ervan dat hij nooit een besluit heeft kunnen nemen over de taal die het best bij hem past. Plat en platvloers voor al dan niet oprechte emoties, en academisch Engels voor het rationele mistgordijn tussen hem en Anita. De standaardtaal bleef voor Abel wat de standaardtaal leek te bedoelen; ongevaarlijke middelmaat, verhullende doorsnee.

Als mannen onder elkaar, en vooral buiten gehoorafstand van de rest van de wereld, inclusief de Schotse hooglanders aan de rand van het veld, halfverscholen tussen rode bosbes, lariks, grove dennen, sparren en eikenopslag, noemde Abel het liefst alle onderdelen van man en vrouw bij de naam. En de mogelijke en onmogelijke handelingen met deze genitale gereedschappen. Preutsheid bewaarde hij voor de echtelijke sponde, daarin vonden we elkaar vanuit tegengestelde rich-

tingen. Een preutsheid die door de andere sexe werd begrepen als respect en hoogachting voor hartstochtelijk gesmeer. Dat lieten we graag zo.

"Steek hum der maor in." Ontleend aan de eerste keer dat Abel deed waarvoor hij was geboren. De eerste keer die samenviel met de huwelijksnacht, één maand na de dood van het meisje. Meisje op een fiets. Stuurloos meisje op een fiets. En dan Anita, de mooiste meid van het dorp. Vrouw van het zand in bed met Abel die nog met één been in het veen vastzat. Anita die zijn taal probeerde te spreken.

'Had ik het anders kunnen doen?'

Abel kwam in herhaling met de vraag. In herhaling gaf ik geen antwoord. Iedereen die keuzes maakt kan iets anders doen als de keuze zich aandient, maar keuzemomenten zijn schaars; schaars in het leven van Abel, in mijn leven en grootkans ook in levens van anderen, maar daar heb ik geen weet van. Ik heb daar niet in doorgeleerd.

Ik weet veel van stenen, van hunebedden, van zand, van alluviale en diluviale afzettingen, van het ontstaan van de Hondsrug en de misverstanden uit de IJstijden over vorming van het onschuldig landschap. Ik weet van stroomdalen van Runde, Reest, Hunze, Lieverense Diepje en van de kinderkoppies die als straatstenen via het Oranjekanaal naar binnensteden elders zijn afgevoerd.

Ik weet van podzol en van löss. Ik weet veel van zaken die niemand anders wil weten, en dat is maar goed ook. Ik houd niet van wetenschappelijke en pseudo-wetenschappelijke betogen. Ook van keuzemomenten weet ik weinig. En dat houd ik graag zo.

Abel was naar de berk teruggelopen en had de telefoon in zijn binnenzak gestoken. Hij trok zijn linkerbroekspijp tot halverwege de knie en kneep water uit het corduroy, het striepkoorn. Ik knikte. Abel liet de broekspijp zakken. We stapten met jongensacrobatiek op de hoogste pollen om bij de bosrand te komen, terwijl dat niet echt meer nodig was. Onze schoenen sopten, de sokken waren zeiknat. Mannenjongens onder elkaar.

‘Na een dood kind maken echtparen na de begrafenis van het poppie weer een opvolger.’

‘Een soort kistenbier,’ zei ik. ‘Een ritueel.’

Abel negeerde me.

‘Ze neuken na de dood.’ Abel aarzelde en vroeg: ‘Neuken, is dat een wederkerig werkwoord? To fuck?’ Ik trok mijn wenkbrauwen op, mijn schouders gingen mee. De turf, het veen, de bagger, dacht ik. Ik hield me in. Wrijven maakt vlekken groter.

‘Insteken,’ zei ik. ‘Houd het maar bij insteken.’ En om het taalspel af te ronden. ‘Ik steek mij erin. Jij steekt jou erin. In de nesten. In het nest.’

Abel grijnsde. Taal was echt zijn ding, ku’j wel zeggen. Veel meer dan taal leek er in het zicht van de valreep niet overgebleven. De moerstaal, maar moeder was al dood. Abel was alleen in zijn wereld, alsof het altijd zo was geweest.

De oudste zoon kwam bij Abel en Anita binnen tien maanden na het keuzemoment dat niet zo mocht heten.

We hadden de bosrand bereikt. Om het veld liep een sloot en achter de sloot was een afrastering. We konden het bospad nog niet bereiken, maar moesten ruim honderd meter door het drassige veld langs de sloot om het schuingeplaatste klaphek te openen. Abel zei niets en ik zweeg.

De Schotse hooglanders liepen in het bos, ze werden blijkbaar van de vlakte weggehouden door landschapsbeheer. Overal is een reden voor en soms een oorzaak.

Midwinter was er geen jongvee. De hooglanders negeerden ons, ze hoefden niemand in bescherming te nemen. Er was geen reden om onrust te zaaien. Wij waren vrije mannen door het leven getekend, Abel en ik, de kinderen het huis uit, of bijna op kamers, de vrouw in de overgang, of nog verder weg. In het bos waren we inmiddels nergens bang voor.

‘Anita had geen rijbewijs. Nooit gehaald. Ik denk soms wel,’ Abel bleef staan en keek in de verte naar wandelaars aan het eind van het pad. ‘Ik denk wel eens dat ze me daarom heeft getrouwd. Ik had een rijbewijs - met fatale gevolgen, ik weet

het - maar Anita had geen rijbewijs, later ook niet.' Hij spuugde op de natte voren in het pad. 'En toen mus ik rieden.' Abel spuugde opnieuw. 'Steek hum der maor in,' zei hij terwijl hij met zijn schoen de spei in het natte zand liet verdwijnen.

Abel had moeten rijden, altijd. Abel had het pad uitgezet, altied. Abel was kostwinner geworden, for ever. Hoogleraar, niet tegen wil en dank, maar het had er soms alle schijn van dat hij enkel professor was geworden zodat Anita zich "vrouw van een hoogleraar" kon noemen. "Echtgenote. Academische eega op een sokkel."

'Hoe Benjamin erachter is gekomen, weet ik niet,' zei Abel. Even ging zijn blik naar de boomtoppen in de lucht die grijzer en donkerder werd. Januari is de maand van vroeg vallende avonden.

'Anita. Ku'j zeggen.' Abel noemde haar naam met onverholen nadruk, als had hij nog een rekening met haar te vereffenen.

'Anita.' Abel schakelde naar zijn zakelijke toonhoogte. Hij wachtte en keek mij kort aan.

'Benjamin vroeg mij zonder omhaal naar mijn geschiedenis. Kort deur de bocht. "Steek hum der maor in", maar dat zei ik niet. Natuurlijk niet.' Abel trok zijn gezicht in een grijns, lippen strak op elkaar.

Ik kende het verhaal. Benjamin die "En toen" wilde weten hoe het was geweest om een mens dood te rijden. Schuldeloos, maar toch. Dood. En hoe het was een meisje van zestien dood te rijden. Een jonge vrouw. Schuldeloos in de berm, warm en levenloos op de rug. De dam naar het weiland, het boerenhek. De onlanden, nog in beheer bij boeren. Kieviten, meeuwen, grutto's.

Abel had geen details gegeven. Hij had het proces verbaal bijna letterlijk naverteld en daarmee de argwaan van zijn jongste zoon alleen maar gevoed.

'Die achterdocht heeft hij van zijn moeder,' had Abel bij eerdere wandelingen verteld. Anita die alles wilde weten. Anita die zijn mail controleerde en nummers uit zijn telefoon kopieerde.

'Wantrouwen, ku'j wel zeggen.' Abel had haar controle-

zucht laten gebeuren. Hij vermeed alle afkortingen uit het handboek DSM I, II, III en IV. Hij wilde met een normale vrouw...

'Ik zei tegen Benjamin: "Ook bij Shakespeare vallen doden. En dat gebeurt met opzet. En heb je ooit iemand spijt horen betuigen? En? Ik niet. Jij? Ik deed niets met opzet." Het was geen rechtvaardiging voor mijn eigen aandeel in de dood van die mens die er niet meer is. Jonge meid in de knop gebroken, maar toch.' En zonder hapering, zonder snik: 'Ik heb nog nooit iets met opzet gedaan.'

En of Abel zich tegen mij wilde afzetten, of in elk geval met me op gelijke hoogte wilde komen zei hij: 'Jij hebt het een stuk gemakkelijker met je zandgrond, rivierklei en afgegraven veen. Jij hebt niemand doodgereden. Jij hebt zelfs niemand opgegraven met al je spitwerk in de provincie.' En toen: 'Digging. Digging, ken ie dat gedicht van Seamus Heaney?'

Ik knikte.

'Nobelpries voor spitten in het veen. Ku'j zeggen.'

'Ku'j zeggen,' zei ik. 'Ik heb allent lu achter de beukenhege achterlaoten. Schuldeloos. Maar ik hoef mij niet te verdedigen voor wat mij niet is overkomen. Ik hoef mij niet te verdedigen voor wat ik heb nagelaten. En het is nog maar de vraag of ik mij schuldig hoef te voelen over wat ik in mijn onnozelheid heb gedaan. En dat laatste is veel, vermoed ik, heel veel,' en om hem tegemoet te komen sloot ik af met, 'ku'j zeggen.'

Waar het tijdstip leek aangebroken om het gedicht *Die pad* van Elisabeth Eybers voor te dragen - het begon al te schemeren - zweeg ik. Waarom zou ik zeggen dat alleen dichters die geen hoogleraar zijn, van de hoed en de rand weten?

'En toen,' zei Abel, 'en toen ik zag dat ze dood in de berm lag - ik zag het gelijk, hardstikke dood - toen kreeg ik een stieve.' Kraaien vlogen krassend weg in het donker. 'Ik duur het zowat niet zeggen,' ging hij verder, 'maor ik kreeg een stieve.'

En de andere keren dat hij een erectie kreeg was in bed bij Anita, en dat hoorde zo, en die enkele keren dat hij in militaire dienst houwitzers had mogen afschieten. Hij was daar geen baas over geweest. Zijn lichaam had dat zelf zo geregeld.

Abel had de charme van de oorlog kort in zijn kruis geproefd en was op tijd afgezwaaid.

'Alleen bij, of moet ik zeggen; alleen in Anita ben ik klaargekomen,' zei Abel. Hij keek mij aan met een blik die om vergeving leek te vragen. Ik zag een gemankeerde dienstweigeraar met een gebroken geweertje.

'Ku'j zeggen,' zei ik om het onderwerp af te sluiten. Alleen in eenzame oorlog met Anita, dacht ik, maar dat zei ik niet. Vriendschap kent loopgraven en ook grenzen. Ik wachtte op een "helaas" of andere bewoording met dezelfde strekking, maar dat "helaas" kwam niet. Een hoogleraar is nu eenmaal niet altijd een dichter. En een beetje dichter negeert het woord helaas. Spijt is niet voor poëten.

'Recepties, dat was, ku'j zeggen, echt heur ding,' zei Abel.

Hij keek naar het zandpad met diepe voren en naar de donkere hemel weerspiegeld in het stille water.

'Maor ze is niet an de drank raakt. Nee.'

Abel bleef staan, stak zijn handen naar voren alsof hij een dienblad met port en sherry droeg. 'Ze dronk niet. Geen drup ku'j wel zeggen.'

Anita was de Bob zonder rijbewijs. Ze verdroeg geen drank. Dat kwam volgens haar door hormonen, volgens geleerden door een afwijking in de stofwisseling. Maar daar hechtte Anita niet aan. Alles wat niet tot de grootste gemene deler hoorde, leek een afwijking, in plaats van een variatie. Van sommige hormonen had ze naar eigen zeggen te veel en van andere te weinig. Als vrouw hield ze van variatie, en soms van extremen. Dat gedrag was haar charme toen ze jonger was. De roekeloosheid was gedoofd, de hormonen waren gebleven.

Voor Anita geen drank en nooit achter het stuur. Wel een tweede kleinere auto in de garage voor kleine boodschappen en voor status. En later voor de kinderen die pas na heel veel lessen legaal achter het stuur mochten.

'Ik had geen druppel op,' zei Abel. 'Je weet dat. Geen druppel. Ik heb het je gezegd.'

Abel had geen druppel drank gehad, niets. Hij was de Bob naast de Bob zonder rijbewijs.

'Ze wilde het bewijs. Anita wilde het bewijs van mijn liefde.

Dat had ze altijd na een bezoek in academische kring. Ze wist dat ze intellectueel niet mee kon doen, dat voelde ze heel goed aan. En dat was ook zo. Ku'j zeggen.' Abel krabde aan zijn wenkbrauw. 'Voor collega-hoogleraren was ze verstandelijk niet interessant genoeg.' Met zijn bovenlip maakte hij zijn onderlip vochtig. 'En haar lichaam was alleen voor mij zonder geheimen.' Er klonk weemoed in zijn stem, alsof het hem speet dat hij niets meer te ontdekken had gehad.

Begin december was Anita mee geweest naar een promotie in het academiegebouw. *Polyunsaturated fatty acids in umbilical cords*, of zoiets. De plechtigheid had niets met Engelse taal en letterkunde te maken, maar alles met inner circle. Ons-kent-ons had regelmatig een onderhoudsbeurt nodig, ook op de universiteit. Anita ging graag mee. Overal ging ze mee om haar gezicht te laten zien, meer dan haar lijf. Haar lijf was aangetast door de jaren, maar dat was vooral háár zorg geweest, niet de zorg van de mannen om haar heen, niet van de hoogleraren om haar heen. Haar figuur was vooral haar eigen focus en naar ze meende ook het focus van andere vrouwen in strakke jurken, in modieuze broekpakken en van andere vrouwen op extravagante schoenen van Jelske Peterson.

Op het asfalt van de weg door de onlanden lagen restanten modder en gras van tractoren van landschapsbeheer. Maaien, baggeren, egaliseren, verschralen in dienst van de natuur. Onlanden als toevluchtsoord voor vogels en reeën, een broedplaats voor otters en bevers, als dat zou kunnen. Onlanden als penitentie voor menselijke aanwezigheid op de planeet.

Abel met één hand aan het stuur. De andere hand masseert de knop van de versnellingspook. Groot licht, zonder tegenliggers, zonder fietsers, zonder meisjes in nachtelijke uren.

'Ik voel er niets van,' had ze gezegd. Ze had strak voor zich uitgekeken. Haar hand op zijn corduroy.

Anita had gevraagd of Abel nog van haar hield.

'En toen...'

Abel had het proces verbaal voorgelezen, uit zijn hoofd. Auto

van de weg geraakt door moddersporen. Op de zijkant in de sloot. De sloot met water - daar was het waterbergingsgebied voor bedoeld, en dat stemde een ieder tot tevredenheid. De veiligheidsgordels waren in gebruik volgens de regels. Geen drank. Over hormonen, spijsvertering of over meervoudig onverzadigde vetzuren in navelstrengen werd in het proces verbaal niets opgemerkt.

'Ik heb haar hoofd boven water kunnen houden,' zei Abel. 'Lang, ik weet niet hoe lang. En toen ik weer bijkwam.' Hij stak zijn rechterhand in zijn broekzak. 'En toen ik weer bijkwam.'

Zijn linkerhand streek langs zijn voorhoofd.

'Rage, rage against the dying of the light.'

20 januari 2013

Drieluik

Dialogen drieluik

Vage dialoog

-Wil je me even vasthouden?
-Wat kijk je me aan? Waar?
-Hier?
-Waar is hier?
-Daar.
-Heb je de goede broek aan?
-Natuurlijk.
-Met de kapotte binnenzak?
-Ja.
-De rechter?
-Links.
-En je zakdoek?
-Rechts.
-Je hebt geen slipje aan?
-Nee.
-Nooit?
-Nee, niet nooit.
-Als?
-Als ik met je wandel.
-Wandel?
-Ja, en op dit bankje naast je zit.
-Dit bankje?
-Ja, alleen hier.
-Om het uitzicht?
-Ook
-Ook?
-Om de natuur der dingen.
-Om de vogels?
-Houd me vast.
-Zo?
-Beetje hoger.
-Hoog genoeg?
-Hoog genoeg.
-Lekker warm.
-Klopt.

-*En verder?*
-Ik doe mee aan een wedstrijd.
-*Oh.*
-Literatuur.
-*Oh.*
-Verhalenwedstrijd.
-*Verhalenwedstrijd?*
-Klopt.
-*Voel ik. Klopt. Is dat de wedstrijd?*
-Vijfhonderd woorden.
-*Vierhonderdnegenennegentig?*
-Ja. Nee. Vijfhonderd.
-*Zie je die merel?*
-Waar?
-*Bij die beuk.*
-Nee. Ik zie niks.
-*Op de grond.*
-Waar?
-*Heb je je ogen open?*
-Nee.
-*En je oren?*
-Ja.
-*Doe je ogen open.*
-Ik zie geen merel.
-*En mij?*
-Ik voel je.
-*Ik voel je. Klopt.*
-Houd op met dat kloppen.
-*Ik heb me vergist.*
-In mij?
-*Nee.*
-Niet in mij?
-*Het is een lijster, een zanglijster.*
-Oh.
-*Waar heb ik mijn duim?*
-Weet je toch.
-*Ik wil het van je horen.*
-Bovenaan.

-*Waar bovenaan?*
-Eikel, de eikel.
-*Is dit je voorhuid?*
-Nee.
-*Niet de voorhuid?*
-Nee.
-*Geen merel?*
-Nee.
-*Geen vogel?*
-Niet wrijven.
-*Waarom niet?*
-Weet je wel.
-*Waarom niet?*
-Niet wrijven.
-*Waarom niet?*
-Geen lijster?
-*Hoe ver ben je?*
-Op de helft.
-*De helft van wat?*
-Mijn verhaal.
-*De helft van je verhaal?*
-Over de helft.
-*Over de helft?*
-Ja.
-*Je toompje?*
-Ja.
-*Strak en zacht.*
-Tegelijk?
-*Ja tegelijk, en warm.*
-Voorzichtig.
-*Knapt het lijntje?*
-Nee.
-*Hoezo nee?*
-Nee als je je duim niet beweegt.
-*En toch beweeg ik.*
-Alleen je duim?
-*Nee.*
-Waar beweeg je?

-*Weet je wel.*
-Hoezo, weet je wel?
-*Voel maar.*
-Waar?
-*Weet je wel.*
-De lijster is weg.
-*Ja, de zanglijster is weg.*
-Ik hoor een vogel zingen.
-*Dat is de zanglijster.*
-Beetje uit elkaar.
-*Wat?*
-Weet je wel.
-*Wat?*
-Kom op.
-*Kom op?*
-Je benen.
-*Mijn benen?*
-Knieën mag ook.
-*Oh, knieën mag ook.*
-Je rok.
-*Mijn rok?*
-Ja, je rok.
-*Wat is er met mijn rok?*
-Niets.
-*Omhoog bedoel je.*
-Wip trut.
-*Toom je in.*
-Geen slipje?
-*Wat dacht je?*
-Geen slipje?
-*Waar zie je me voor aan?*
-Merel.
-*Lijster.*
-Strak en zacht.
-*Strak en zacht?*
-Straks en wacht.
-*En?*
-Wat en?

-En?
-Vochtig.
-Vochtig?
-Nat.
-Eikel.
-Merel.
-Lijster.
-Genoeg?
-Eén vinger.
-Eén vinger.
-Twee?
-Eén vinger.
-Twee vogels.
-Kraaien.
-Bonte kraaien?
-Raven.
-Zwarte raven?
-Bewegen.
-Beetje?
-Krassen.
-Krassen?
-Een beetje.
-Twee raven.
-Niet bewegen.
-Zien ze niets van.
-Niet bewegen.
-De groei eruit?
-Waaruit?
-Zuig je duim.
-Bijna.
-De top?
-Bijna.
-Van de berg?
-Bijna.
-De vulkaan?
-Niet bewegen.
-Natte top.
-Geen sneeuw?

-*Natte sneeuw.*
-Bergpas?
-*Pas.*
-Gletsjer?
-*Smeltwater.*
-Rivier?
-*Kom nou.*
-Nog niet.
-*Kom nou.*
-Nog niet.
-*Ben je er?*
-Doorgaan.
-*Mijn duim?*
-Eikel.
-*Mijn pas?*
-Kom nou.
-*Bijna.*
-Helemaal?
-*Vijfhonderd woorden?*
-Niet helemaal.
-*Niet helemaal?*
-Nu?
-*Viernegenennegentig.*
-Nu.

Nuage dialogue

-Nu?
-Nu.
-Nuage is van *nu* en van *age*. *Nu* is naakt en *age* is leeftijd. Ik ken mijn talen, mijn Frans. Nuage is een naakte leeftijd, een kind. Bloot.
-Puber bedoel je, met je hang naar naaktheid, en dan verborgen met associaties. Mankind van me. Als je over bloot wilt praten, praat dan over bloot. Doe niet zo spastisch jongetje, verberg je niet in woordspelletjes.
-Het zijn geen woordspelletjes. Mankind. *Mankind, very nice. Grateful.*
Ik doe mee aan een verhalenwedstrijd. In vijfhonderd woorden de essentie van het bestaan en dan ook nog multi-interpretable. En noem me geen jongetje. Dame.
-Interpretabel, bedoel je. Multi-interpretabel. Daar wek je nu juist mijn weerzin mee. Probeer niet steeds je kennis te etaleren. En die essentie van het bestaan? Wat bedoel je daarmee?
-Nou ja, waar het echt om gaat, bedoel ik, in het leven. *La vie en roses*. Oh dat mocht niet. Lulletje rozenwater.
-Dat mag wel. Frans mag. Engels mag. Duits. Alles mag, maar een dagelijkse verpakking is wel zo prettig. Wat minder hoogdravend graag. Als je een verhaal schrijft wil de lezer wel weten van; wie, wat, waar en hoe. Een begin en een middenstuk - noem het conflict of hartstocht - en een apotheose. Noem het een hoogtepunt of het slot van een drama.
Je hoeft niet je kennis te etaleren. Jouw omgevallen boekenkast geeft de lezer het gevoel dom te zijn. Vertel wat je ziet en houd voor je wat je niet ziet. Je hersenspinsels.
-Dus verhalen met alleen dialogen raad je me af? Je wilt dat ik uitgebreid beschrijf: waar, wie, hoe en wat?
-Nee. - Je hoort dat ik nu aarzel.- Een verhaal in dialogen is prima. Weer eens iets anders, ook goed voor toneel. Maar je kunt ook een oplossing bedenken voor de weergave van de entourage. *N'est ce pas*?
-Je wilt dat ik zeg dat we in een huiskamer staan, minimalis-

tisch ingericht met een zwarte leren bank, een Ikea-tafeltje, twee Japanse lakkasten en een schilderij van Peter Dijk aan de muur uit zijn Toscaanse periode, net naast de overjarige televisie met een porseleinen Bartje en bruine bonen in de vensterbank.
-Dat is niet verkeerd. Je zou ook kunnen vertellen dat de koningin op drie zenders en internet haar afscheid aankondigt en dat je gefixeerd bent op haar make-up. Dat je niet luistert naar wat ze zegt, maar dat je enkel de craquelures van haar coating in ogenschouw neemt. De barsten in haar pose. Dat je ontroerd raakt door het gebroken masker en je blik afwendt omdat je niet met emoties om kunt gaan.
-Als ik over die abdicatie begin is mijn verhaal gelijk gedateerd. Niemand die dat over een paar jaar nog wil lezen.
-Nu is er ook niemand die je verhalen leest, maar waarom maak je je daar druk over? Heb je aan mij niet genoeg?
-Ik wil bij de tijd blijven en eeuwigheidswaarde toevoegen. *Eternité. Fraternité.*
-Je kent Frans, maar kent Frans jou ook? zei mijn vader zaliger. Daar was geen woord Frans bij. Mijn vader kende Frans en Frans kende mijn vader. Zo simpel was het leven toen. En nu is het niet anders.
Ik zag dat je de Japanse film *Ai no corrîda* opneemt. Voor je Frans?
-Voor mijn Japans.
-Ik lees in de krant: 'De op feiten gebaseerde *amour fou*, gesitueerd in het Japan van de jaren dertig, bracht een lang gekoesterde wens van (de onlangs overleden) regisseur-scenarist Nagisa Oshima in vervulling: altijd al wilde hij liefde op haar lichamelijkst en gewelddadigst laten zien.' Einde citaat: Is dat de essentie?
-Wat?
-Liefde, lichamelijkheid en geweld.
-*Amour fou* is ook Frans.
-'Daartoe was het in zijn ogen absoluut noodzakelijk dat de acteurs daadwerkelijk gemeenschap hadden en elkaar voor het alziend oog van de camera oraal bevredigden.' Einde citaat.

-Oraal komt ook uit het Frans.
-Wat boeit je aan die film?
-Dat kan ik pas zeggen als ik de film heb gezien. Er is een documentaire vooraf over het hoe en waarom van de dingen. *The making of*.
-Dat is Engels.
-Dat is geen Frans. Dame.
-Maar eerst de abdicatie-aankondiging. *Hope of mankind.*
De koningin die de pijp aan Maarten geeft. Voor haar een einde aan het bal masqué. *Chaque age a son charme.* En jouw gevoeligheid. Troonopvolger. Plaatsvervanger.
-Laat de vorstin erbuiten. Je dramt me teveel. Wat ik heb opgenomen aan films, bekijk ik zelden. Nooit tot nu toe. De wetenschap dat ik kan kijken is me genoeg.
-Le fermier fume une pipe.
-Devant la ferme.
-Je kijkt niet naar: 'Deze even verguisde als bejubelde klassieker. In het weldadig gefilmde, met gekreun en gesteun gevulde *In the Realm of the Senses* slaat echt de vlam in de pan.'
-L' empire des sens.
-L' empire des sens.
-Wat ik geregistreerd heb bewaar ik in mijn hart, net als de heilige maagd Maria.
-Groot hart. Je hebt een groot hart. Maagd? Mannetjes maagd? Mankind van me.
-Laten we maar naar bed gaan.
-Je hebt te veel woorden nodig voor je verhaal jongen. Te veel. Voor de verhalenwedstrijd ben je gezakt.
-We gaan naar bed.
-Waar is mijn nachtgoed?
-In de was.
-In ondergoed tussen de lakens?
-Sous bon.

Saampraat

-Schone lakens?
-De lakens zijn nog nooit zo schoon geweest. We kunnen met een gerust hart op onze huid slapen.
-Vroeger kreeg ik op zaterdag schone kleding. Alleen schoon ondergoed. Eens per week. Met een broek deed ik maanden. Korte broek, lange broek, dat was het.
-De lakens zijn schoon. Onze huid is schoon, zelfs al we om de andere dag douchen is onze huid schoon. Maak je geen zorgen. Ik houd van zuiverheid. Dat weet je.
-In de krant staat dat vrouwen van jouw leeftijd naar Gambia gaan, naar Kenya. Voor betaalde liefde.
-Hoeveel woorden heb je nog voor je verhaal nodig? Ik ben in Afrika geweest, net als jij in Afrika bent geweest. Je weet wat er na Afrika komt.
-Betaalde liefde.
-Alles van waarde is weerloos, vooral als het gratis is. Je verwart liefde met lichamelijkheid.
-Alles heeft een prijs.
-Ik heb zaden besteld bij Thompson & Morgan. Great Britain. Leveranciers sinds 1855.

29 januari 2013

Present past continuous

Stilte, stilte en nog meer stilte. Het was Willy Willems heel wat waard geweest als hij een woordenreeks had ontdekt om stilte weer te geven. Die uitdaging lag niet in het midden van een verhaal of aan het eind van een gedicht. Stilte en serene rust was gemakkelijk weer te geven met voldoende witregels en een lege bladzijde. Maar aan het begin? Hoe kon hij in godsnaam stilte weergeven aan het begin van een verhaal of gedicht? Een lege eerste alinea zou niet meer zijn dan een grafisch trucje, een kunstje van een doorsnee vormgever. Maar stilte was dat niet.

Willy Willems was met stilte begonnen, op het ruisen na van de verwarming en een hardnekkig tikken van leidingen onder opwarmend of afkoelend water, net als thuis. Thuis kende hij het patroon: thermostaat naar een hogere temperatuur. Stilte, alleen een plof in de CV-ketel, maar die kon hij beneden in de woonkamer niet horen. Geraas van verbrandend gas achter de deur van de ketelkast, ook niets van te horen op de benedenverdieping. Vijf snelle tikken in de radiator voor, twee in de verdiepte radiator bij het grote raam met uitzicht op jeneverbes en op de Drentse krent, en weer twee tikken voor in de kamer met uitzicht op de straat en op de oude denneboom in de schaduw van het huis. De grootste glorie was voorbij, niet alleen van de boom. Zo was het thuis. Maar Willy Willems was niet thuis.

Willy Willems had de vraag van Nette Konings gehoord. Willy Willems liet de stilte voortduren. Willy Willems hoorde het ruisen van water in de verwarming en naast zijn zuchten de ademhaling van het publiek in de halfverlichte zaal. Zijn stilte na de vraag was meer dan de mond houden.

‘Waarom schrijf je eigenlijk?’

Willy Willems hield zijn mond, zelfs een; ja, ja, ja, hield hij achter zijn kiezen. Een verhaal zou hij ook niet met ja, ja, ja, beginnen. Ja, ja, ja, onbenullige uiting van nietszeggend zwijgen.

Waarom schrijf je eigenlijk? Waarom schrijf je eigenlijk?

Wat was dat voor vraag? Willy Willems kende de vraag.

Het was niet de eerste keer dat hij op een podium werd ondervraagd, maar hij wist nog steeds geen antwoord dat bij hem paste. Waarom bakt een bakker brood en waarom slacht een slager varkens, kalveren, kippen, reeën, fazanten, eenden? Waarom jaagt een jager? Niemand die dergelijke kruideniersvragen aan een ambachtsman stelt, maar een dichter en verhalenschrijver gaat vroeg of laat voor de bijl.

'Waarom schrijft U eigenlijk?' Nette Konings keek hem met haar vaalblauwe amandelvormige ogen in haar ronde gezicht met een boerenglimlach aan. Een verkapte grijns die uitstraalde: ik heb je niks in de reken met je schrieverij, maar van mij mag je.

Ze was erop gekleed om mannen op leeftijd openhartige antwoorden te ontlokken. Ruimvallende jurk met V-hals die weinig te raden over liet, pseudo afgesloten met een vilten sjaaltje. Alle vlees om haar botten was zichtbaar, ook wat Willy Willems niet kon zien. Nette Konings leek een vrouw van de wereld en dat was ze ook. De wereld van het dorp. Erica en directe omgeving. De grote wereld van wijdse gebaren en ruime vergezichten leek minder aan haar besteed. Haar deskundigheid kwam van dichtbij, van haar ervaringen van vijftig jaar in en om het afgegraven veen. Iedereen kende Nette Konings, en dat kon de schrijver niet van zichzelf zeggen.

'Misschien om de tijd te doden?' provoceerde ze. 'Want daar is de tijd toch voor?'

Haar ogen werden bijna onzichtbaar door de opbollende rondingen van haar wangen met korte blonde haartjes. 'Moet toch niet zo moeilijk zijn voor iemand die al twaalf boeken op zijn naam heeft om een antwoord te verzinnen.' En ze herhaalde: 'Waarom schrijf je eigenlijk?'

Vanaf het lichtverhoogde podium keek Willy Willems de zaal in. Dertig man was op de aankondiging afgekomen. Drieëndertig man - meest vrouwen op leeftijd - wilde hem wel eens in levende lijve horen en zien. Dichter en schrijver Willy Willems. Dorpsgenoot uit den vreemde, al woonde hij bijna binnen gehoorafstand van zijn geboortedorp. Zestig jaar geleden, nog geen zestig jaar geleden was hij op Erica

geboren. In achtenvijftig jaar was zijn leven een kleine zestig kilometer van de geboortegrond verplaatst.

Het huis-aan-huisblad had Willy Willems prominent afgebeeld met glimmende schedel en peper-en-zout-snor tot over de onderlip. De voorpagina van de *Zuidoosthoeker* en in herhaling zijn hoofd met de dichtbundel op pagina drie naast een bericht over de vernieuwde bushalte bij de brug over de Verlengde Hoogeveense Vaart.

Zwijgen deed Willy Willems het liefst onzichtbaar, met de mond verborgen. Maar misschien was het publiek niet speciaal voor hem gekomen, maar voor de maandelijkse eredienst. Religie verpakt in een culturele avond in het dorpscafé, in afwachting van verbouwing van de vrijgemaakt gereformeerde kerk tot cultureel trefcentrum voor alle gezindten. De dorpspomp onderdak.

Willy Willems leed niet aan zelfoverschatting, zijn dichtkunst voegde uiteraard iets toe aan de wereld, maar ook zonder zijn sonnetten, vrije verzen en ook zonder zijn korte verhalen gleed de dag in de nacht alsof er niets aan de hand was, alsof het zo moest zijn. En dat het zo moest zijn, dat had hij als dichter al ontdekt, zij het dat hij een late roeping was op dat terrein. Dichter werd je immers pas als je onbevangen terug durfde te kijken, en vooral vooruit naar de toekomst waar de echte bevrijding wachtte. Hij was al bezig aan zijn dertiende boek.

‘s Ochtends had Willy Willems de boekenbijlage van de *Volkskrant* gelezen. Dat was hij aan zijn stand verplicht. Als subtop-schrijver uit de streek mocht hij de katernen wetenschap en economie overslaan, net als het katern reizen waar het enkel leek te gaan om lekker eten en slapen - waarmee uiteraard vrijen werd bedoeld - in Rio de Janeiro, Hanoi, Tokio, Quebec of Melbourne. Waarbij het telkens leek of de reiziger vertrok om elders met zijn onvervreemdbare hebbelijkheden opgescheept te zitten, liefst aan de andere kant van de evenaar. Reizen was thuiskomen door weg te gaan.

Willy Willems hoefde niet te vertrekken om weg te gaan. Hij had zijn boeken en zijn pen. Een pen in de vorm van een toetsenbord en verhalen en gedichten in - voor de zeker-

heid en voor zijn kwetsbare *peace of mind* - dubbelopgeslagen wordbestanden. Willy Willems raakte niet graag iets kwijt. Niet als dichter, niet als leraar, niet als vader en echtgenoot. Willy Willems voegde graag iets aan zichzelf toe. Als het moest door het meest kostbare weg te geven, en als dat zaad soms op of naast rotsige bodem belandde; dat was dan maar zo.

Frits van Oostrom, universiteitshoogleraar in de Letteren, citeerde in de *Volkskrant* Jan van Boendale uit de veertiende eeuw: geld verdienen, een vrouw inpalmen en beroemd worden. Het antwoord op de vraag: waarom schrijft U? Dat was in het jaar 1330 na Christus. En hoeveel zijn we opgeschoten in de evolutie? had Willy Willems zich afgevraagd. Doodslaan stond niet in dat rijtje.

Doodslaan van de tijd. Willy Willems negeerde de voorzet van Nette Konings. Als dichters al doodslaan - vrij naar Gerrit Achterberg - dan is het niet de tijd.

'Voor geld hoef ik het niet te doen,' hoorde Willy Willems zichzelf zeggen.

'Voor geld hoeft Willy Willems het niet te doen,' schamperde Nette Konings. 'Dan is voor vanavond reiskosten en een fles jenever voldoende.' Ze schaterde en het publiek lachte - zij het ingehouden - van harte met haar mee.

Willy Willems keek de schemerige cafézaal in. Achterin hingen voor donkere stalraampjes schemerlampen met gele perkamenten kapjes en peertjes van 25 Watt. Halverwege de zaal stonden steunberen voor de hooizolder zonder hooi en aan het voorste tafeltje in zijn lege stoel zag hij Elske Vaandrager. Elske Vaandrager ontkwam hem niet, daar was hij dichter voor. Dichters en schrijvers hadden immers oog voor wat het proletariaat ontging. Zeker op een dorp. Zeker op Erica.

'Er zijn maar een paar schrijvers en dichters die van hun literaire werk kunnen leven,' zei Willy Willems, 'maar ik hoor niet tot die gelukkigen.' Hij aarzelde. 'Al weet ik niet of ik met een vorstelijke beloning voor mijn poëzie gelukkiger zou zijn dan nu. Geluk is zowiezo een onhandig woord voor schrijvers.'

Willy Willems ging rechtop zitten. Hij had het gevoel een stukje van het verloren terrein terugveroverd te hebben.

'Alleen beroemde dichters kunnen van hun werk leven, maar dat zijn er niet zo veel. De meesten hebben een vrouw in huis met een baan.'

'En joen vrouw?' vroeg Nette Konings. Ze scoorde voor open doel.

'Mijn vrouw werkt ook,' zei Willy Willems. Maar daar kwam hij niet mee weg.

'In het onderwijs,' zei Nette Konings. Ze had haar internethuiswerk gedaan.

'Directeur,' gaf Willy Willems toe. 'Directeur van een school voor beroepsonderwijs.' Hij schudde een paar keer kort zijn hoofd. 'Maar ik geloof dat we niet voor de baan van mijn vrouw hier zijn.' Hoezeer hij ook van zijn vrouw hield, daar was immers geen objectieve maatstaf voor, hij hield zijn egaa het liefst buiten de dichtkunst.

'Ambachtsschool,' zei Nette Koning. 'En nu de gedichten.'

Nette Konings, nooit van Erica vertrokken en nooit genoodzaakt terug te keren naar het dorp van haar jeugd stond voor in punten. Willy Willems had nog een hele avond voor zich om indruk te maken. Met geleerde praat, ontwijkende antwoorden en gedichten zou dat niet gaan lukken.

Elske Vaandrager knikte vanaf het eerste tafeltje: "Zet hem op!" Haar stille aanmoediging gaf hem steun, maar ondermijnde tegelijkertijd zijn zelfvertrouwen. Hij zag haar, maar evenzogoed wilde Willy Willems zijn muze niet in haar ogen kijken.

Elske Vaandrager mocht er zijn, maar liefst in de coulissen, op de achtergrond, in de schemering, in zijn gedichten, maar niet in het volle licht. Niet altijd. Nu niet.

Meisterwerke des japanischen Farbeholzschnitts bijeengebracht en van toelichting voorzien door Franz Winzinger. De titel van het naslagwerk op groot formaat had Willy Willems pas gezien toen de vrouw in strakblauwe rok en krappe witte blouse onder een rood hesje het

boek langzaam dicht had geslagen. *Sugimura Jihei, tätig 1680 -1698. Liebespaar. Um 1685.* stond onder de houtsnede, afgedrukt in zwartwit.

De shunga-prent liet niets te raden over, aangaande het vlees. Een paring in zwartwit, die verderop in het boek ongetwijfeld in kleur terug te vinden zou zijn.

'Mooi, heel mooi. Vind je niet?'

'Heel mooi. Heel mooi,' had Willy Willems geantwoord. Hij had een lichte blos voelen opkomen. Maar zijn stem had niet gehaperd. Met onbevangen blik naar kunst kijken, had Willy Willems van huis uit niet meegekregen. Hij had een beetje bijgeleerd, maar of dat beetje voldoende was om het gesprek aan te gaan met deze vrouw, dat wist Willy Willems niet. Niet dat hij enkel een man van de daad was, maar woorden schoten hem vaak tekort.

Deze vrouw - Elske Vaandrager - minstens twee hoofden kleiner dan Willy Willems, met smalle schouders en een smalle taille, maar wel weer breed in de heupen, kende geen gêne, misschien wel echte gêne, maar geen valse gêne.

'Ik houd van Japanse cultuur,' zei ze. 'Zo puur en onbedorven. Prachtig voorbeeld van een levensstijl. Zuiver, om na te volgen. Leven als kunstwerk.' En zonder acht te slaan op haar luisteraar, liet ze volgen: 'Zo rechtstreeks en toch ingehouden, die hartstocht. Heel anders dan hier.'

Willy Willems vergat te vragen waar "hier" was.

'U bent kenner?' vroeg hij.

Begin dertig was Willy Willems bij die eerste ontmoeting, en net getrouwd. Het leven van Willy Willems had juist een begin gemaakt met huwelijk en haaruitval. Hij schoor zich nog dagelijks. Willy Willems mocht gezien worden, en dat wilde hij ook. Gedichten las hij beroepsmatig, Yeats, Kelly, Shakespeare, Thomas.

Het was de eerste en enige keer dat hij U tegen Elske Vaandrager had gezegd. Openbare bibliotheek, tweede verdieping aan het raam. Sanseveria's in de hoeken van

het venster. Uitgedroogd of in winterstand. Uitzicht op de Westerhaven met platbodems naast elkaar afgemeerd.

Witte condens uit de schoorstenen. Winterlandschap in de stad. Het uitzicht had een schilderij van Breitner kunnen zijn, op de rookpluimen en het tuigwerk van de boten na. Op de auto's na die langzaam over de gladde klinkers een weg zochten naar de hoerenbuurt. En waarschijnlijk ontbraken op schilderijen van Breitner veel meer attributen die Willy Willems niet zo gemakkelijk meer op kon noemen, met Elske Vaandrager op blokhakken naast zich, en: merakel dichtbij.

Zwart halflang gevlochten haar, pikzwart geverfd, Japans geverfd en bij elkaar gehouden met een plastic of ivoren kam. Willy Willems stond te dichtbij om details van en aan haar lichaam goed te kunnen zien. Willy Willems voelde haar gloed door zijn kleding heen. Willy Willems deed geen stap terug. Hij kon niet. Hij kon niet, ook niet als hij had gewild. En hij wilde geen stap terug, hij wilde vooruit op die winterdag.

Buiten heersten lichte sneeuwbuien en temperaturen rond nul. De laatste oprispingen van de winter, al was dat nooit zeker in februari. Oprispingen zijn van alle tijden. En Breitner schilderde ook vrouwen in kimono, binnen op de divan, met een boek op schoot.

'Kenner? Kenner van shunga?' een glimlach om haar smalle mond en een kort rukje met haar hoofd. 'Wat heet. Wat heet?'

Aan het voorste tafeltje, dicht tegen het podium, zat Elske Vaandrager. Rechteronderarm op het uitgeleefde pluchen kleed, linkerhand op haar knie. Haar benen over elkaar geslagen. Dunne benen. Smalle kuiten, smalle dijen, brede heupen. Zwart haar met grijzen vandaag in een korte paardenstaart. Halve-maanglimlach om haar smalle mond. Onzichtbaar, vol in beeld bij Willy Willems.

Hoe lang had hij haar niet gezien? Wat deed ze hier? Waar kwam ze "vot". Wat was ze "hier" verloren?

Willy Willems zweeg alsof hij al teveel had gezegd over wat hij zag als het slijk der aarde. De keuterboeren uit zijn kindertijd waren nooit rijk geworden van gewroet in modder en veen. Bij hoge noodzaak was geld onderwerp van gesprek. Wat je niet had, daar hoefde je niet over te spreken. En over wat je wel had, sprak je ook niet. Zo bleef er weinig over om elkaar te vertellen.

Hij begreep dat vrouw en kinderen belangrijk waren voor het publiek, belangrijker dan zijn literaire werk. Maar als ze zijn zieleroerselen wilden weten...

Aan de andere kant van de ronde tafel zat Nette Konings. Literatuurliefhebber, vrijwilliger met reiskostenvergoeding en twee gratis consumpties. Vrouw van het dorp. Ze hield de nieuwste bundel van Willy Willems halfopen; in het midden.

Willy Willems kende het buurmeisje uit zijn jeugd. Dochter van de kruidenier, met - zoals dat toen heette - een dikke kont. Een kont als van een negerin, maar wel met smallere lippen. Een breed achterwerk waar ze goed op kon zitten, maar waar ze dankzij de klanten en de kinderen van de klanten niet blij mee was. Suiker, meel, krenten, snoep, hele en halve ponden van die "losse" eetwaar in papieren zakken afwegen, omdraaien, bukken en de blikken voelen; vooral op het onderstel.

Het volk was niet karig geweest met complimenten; verpakt als onverhulde hoon. Ziekzijn was Nettes enige manier geweest om zich tijdelijk aan deze dorpscultuur te onttrekken. Maar vader en moeder hadden Nettes hulp in de winkel hard nodig als vader boodschappen rondbracht en moeder haar jongere zusje in toom probeerde te houden. Zusje Thea met een doorsnee figuur - neigend naar aantrekkelijk - met een geestelijke afwijking en ongeremd gedrag waarvoor in de medische handboeken nog geen naam was bedacht, bleek voor de boerenjongens onweerstaanbaar te zijn. En niet alleen voor boerenjongens.

Op Erica zat niemand op een naam voor het fenomeen van Thea te wachten. En ook niet op andere namen. Alles wat afweek van het gemiddelde, zowel in lichamelijk als geestelijk opzicht, was een bron van vermaak. En wat was daar op tegen? Op het dorp was niets te doen wat de zinnen ver-

zette, voorzover de dorpelingen al weet hadden van zinnen die verder gingen dan de voortplantingsdriften. Op het dorp werd gepraat, maar niet gesproken, laat staan geluisterd. Veel onderdelen, voorwerpen en handelingen hadden zelfs geen naam. Duizenden gebeurtenissen kwamen zwijgend voorbij, alsof het dag en nacht donker was. De aandacht was besmettelijk.

'Blijven een paar mogelijkheden over,' vervolgde Willy Willems na het aanhoudende zwijgen van Nette Konings, die een natuurtalent was, of doorgeleerd had in vraag- en zwijgtechnieken, daarbij voorzichtig aangemoedigd door enkele schraapgeluiden van onder de lage zoldering.

'Maar misschien moet de poëzie zelf het antwoord geven op deze vraag.'

Het café had - als rijksmonument - ontheffing van de Europese regelgeving aangaande plafondhoogte, dat maakte de geluidsinstallatie overbodig. De akoestiek in deze Nedersaksische boerderij verzette zich met succes tegen elektronica. De akoestiek was niet de enige winnaar in dit dorp dat met moeite uit verleden tijd was getild. Nette Konings ging niet akkoord met zijn ontsnapping.

'Beroemd worden en harten veroveren, zie ik ook nog als mogelijkheden.'

Nette Konings had Van Oostrum ook gelezen, of de boekbespreking in de krant waar juist dat fragment was geciteerd. Nette Konings kwam te dichtbij, leek het.

'Waarom schrijf ik?' herhaald Willy Willems dromerig, zoals hij dacht dat bij een dichter hoorde. Zijn verzet was nog niet gebroken.

'Wat heet?' had Elske Vaandrager opnieuw gezegd en het boek met houtsnedes met soepel gebaar weer opengeslagen op pagina 13.

'Die lijnen, die golvingen, de sobere inrichting van de kamers. Strakke patronen rechtstreeks uit de natuur, pioenen, bamboe, grassen, rijstvelden, riet, zwaluwen, kraanvogels, alles is op een natuurlijke manier met elkaar verbonden. Daarom houd ik van Japan, van Edo,

van shunga. In het Oosten is de natuur het goddelijke, en niet zoals hier bij ons, waar het goddelijke de natuur is.'

Haar smalle wijsvinger met roodgelakte nagel rustte op de bil van de *Tempeltänzerin*, net onder de vuistdikke penis van de Japanner met zijn ogen dichtgeknepen en zijn gezicht halfverborgen in het zwarte haar van de danseres, als wilde hij niet zien, maar enkel voelen hoe zijn gezwollen lid haar donkeromrand tempelvagijn was binnengedrongen. Tot de helft.

'Twee, drie lijnen, meer is niet nodig om de daad bij het woord te voegen. Niets staat paring in de weg. Hoor maar.' Elske Vaandrager citeerde de toelichting van Franz Winzinger: "Aber trotz mancher Eingriffe durch die Behörden gelang es nicht, seine überschaumende Lebenskraft zu unterbinden." Ze knikte met een milde grijns als wilde ze het citaat onderstrepen.

'Überschaumende Lebenskraft,' herhaalde ze.

Toen pas zag Willy Willems de zijden pioen die ze boven haar linkeroor in het haar had gestoken. Deze vrouw kwam "hier" wel weg - haar accent was overduidelijk van de streek - maar ze was "hier" vandaan. Willy Willems kon dat niet van zichzelf zeggen. Op de vraag: "Waor kom ie vot?" kon hij slechts zwijgen of moeizaam "hier" uit zijn strot persen. De wereld lag voor hem open, maar hij zag enkel heide en struikgewas. Brem en meidoorn. Hij zag bomen.

En Willy Willems herhaalde: 'Waarom schrijf ik?'

'De poëzie mag straks zelf het antwoord geven,' knikte Nette Konings.

Willy Willems spiegelde haar hoofdknik. Er kon aan de tafel op het podium maar één de baas zijn, en hij was dat niet.

Elske Vaandrager aan het tafeltje vooraan, zette haar voeten naast elkaar en glimlachte. Willy Willems zag hoe Elske Vaandrager haar paardenstaart koesterde en haar rechterhand naar het zilveren zwaard aan haar hangertje verplaatste. Haar linkerhand rustte met gespreide vingers op haar schoot. Willy

Willems voelde een lichte vernedering, maar hij negeerde die erfenis. Zijn muze tuitte haar lippen

'Überschaumende Lebenskraft.' Willy Willems plantte beide handen op de tafel, naast de stapel verse poëzie.

'We willen eerst een blik werpen op je context, mag ik dat zo zeggen?' Ze glimlachte, maar Willy Willems zag de aanzet van een grijns. Werd hier een rekening vereffend? En zo ja, welke rekening?

'Context, joen achtergrond.' Nette Konings keek de zaal in.

Natuurlijk mocht Nette Konings naar de bekende weg vragen. Willy Willems zag dat zijn ondervraagster gaatjes in haar oorschelpen had. Niet één, maar een hele rij zonder sierknoopjes en diamantjes, alleen gaatjes. Tatoeages zouden niet ver weg zijn. Het dorp, de klinkerstraat, de kerk, de brug over de Vaart, de Boerenleenbank, de schaapskooi, geiten en bokken, dansles en *De Lach* bij kapper Görtz met de laatste lingerie in pentekeningen. De klompen van opa, de buren, de natuur. Spijbelen en verstoppertje spelen op de begraafplaats. De dood was overal in het dorp en niemand had er last van.

De vraag: "Wat wil je horen?" slikte Willy Willems in. Dat was zíjn professionaliteit. Ook hij had doorgeleerd, maar hij twijfelde steeds meer of hij wel wijzer was geworden van al die boeken die hij met zin en tegenzin tot zich had genomen. Waarom zou hij het publiek, waarvan de helft hem al een levenlang kende, nog vervelen met de wereld tussen de vaart, het bos, de weilanden, de toren van Sleen in de verte en de fabriekspijpen van de Purit?

'Misschien kun je van je prille jaren in de kibboets vertellen.' Nette Konings had haar huiswerk inderdaad grondig gedaan en vond het nodig zijn jeugdzonde op te rakelen.

'En dan natuurlijk de invloed van het Beloofde Land op je werk. Was dat inderdaad het land van belofte?'

Willy Willems had in Choelda de "dorpsbewoners" leren kennen. Ver van zijn ouderlijk huis golden andere regels. Konten, tieten, lijfelijkheid waren geen onderwerpen die in de oudtestamentische belangstelling centraal stonden, en dat was jammer geweest, want als twintiger voelde Willy Willems

de dominante, zo niet goddelijke invloed van hormonen. Maar na een dag op het land, na de gezamenlijke maaltijd, na het gebed en na gezang en dans was het tijd om te slapen in ruime slaapvertrekken, met vrome ogen van ouderen gericht op natuurlijke en onstuimige jonkheid in smalle stapelbedden.

De kibboets was een gevangenis met ellenlange discussies over Kropotkin, Trotski, Dostojevski, Marx en Freud, maar koestering en lijfelijke intimiteit was er niet bij, al predikten de preutse zeloten wel de vrije liefde. Het goddelijke woord stond in Choelda vaker dan eens de menselijke daad in de weg. De wereld was in de kibboets het omgekeerde van de wereld op Erica, waar de zinloze daad het persoonlijke woord in de weg stond.

'Er waren groene olijven en oranje sinasappels en er was ongedesemd brood. Orthodoxen liepen in zwarte jurken en zwarte pakken en ze hadden vlechtjes. Op sabbath ging het licht uit. Een half jaar heb ik geen karbonade en geen spek gehad. Ik ben bij de klaagmuur geweest, maar ik had niets te klagen.'

Uit het publiek klonk gegrinnik dat het niveau van gelach net niet bereikte. Stip-in-de-pan, daar waren de meeste toehoorders mee groot geworden.

Willy Willems sprak niet van de Joodse jongetjes - nog geen twaalf jaar oud - die met een pistool mussen doodschoten. Hij vertelde niet dat de besneden kinderen hem dreigden: "En als we met veel zijn, schieten we iedereen dit land uit, iedereen die hier niet hoort."

Willy Willems was op tijd naar zijn oorsprong vertrokken. Tegen zijn wil en verwachting in, was Willy Willems na zijn maanden in de Levant weer terug bij af. Hij was weer "hier". Willy Willems had een paar woorden bijgeleerd.

'Maar in mijn gedichten komt dat halve jaar in de halve woestijn niet voor,' zei hij. 'Ik dicht over de natuur, en die is hier veel boeiender dan daar.' Hij wees naar achter Nette Konings, waar hooivorken en zeisen aan de muur hingen; die richting was ongeveer het zuidoosten waar Mekka en Jeruzalem op één lijn lagen. Eerst Jeruzalem dan Mekka.

Nette Konings draaide zich half om en liet haar blik via de

vloer van het podium terugkeren naar Willy Willems. Nette Konings likte haar lippen. Nee, zoenen zou Willy Willems het meisje van de kruidenier niet, na afloop van de voorstelling. Niet als het aan hem lag.

'Je mag nu een gedicht voordragen,' zei ze, terwijl ze haar bundel met zijn naam op het omslag dichtsloeg.

Op de console van de Volkswagen stationcar lag een bundel met haiku's. Als Willy Willems wilde, mocht hij een paar haiku's voordragen terwijl ze de auto uit de parkeergarage reed.

Willy Willems zag ervan af. Lezen in een rijdende auto maakte hem misselijk. En dat was geen aanstellerij. En haiku's begreep hij net zo goed als omschrijvingen van het cryptogram in de zaterdagkrant. In de NRC sloeg hij de wetenschapsbijlage en de puzzels voor de echte slimmeriken over.

Willy Willems had genoeg aan literatuur. Zoals de Ier Gerard Donovan met zijn *Julius Winsome*. Mooie titel. Goed boek, vijf keer vijf sterren. Some times you winsome, sometimes you lose one. Hoe een dode hond de hoofdpersoon aanzet tot geweld. Gerard Donovan laat de hond de taal van Shakespeare spreken, en alleen Julius Winsome begrijpt wat de hond zegt. Onbegrip is dodelijk, en niet alleen voor anderen.

En dan John Williams met *Stoner*, de zinloosheid van het bestaan. Verkeerde vrouw in bed. Wie herkent dat niet? Prachtig onderwerp; de mens in de vergetelheid. Jammer dat het verhaal wat krukkig was opgeschreven, maar ook dat had zijn charme.

Overal was gestrooid. De wegen schitterden van pruttig pekelwater in het vollemaanlicht. Willy Willems reed met Elske Vaandrager langs de duistere ruïnes van de suikerfabriek. *Moon over the ruined castle*, gedicht van Hakushi Kitahara. Elske Vaandrager kende het gedicht uit haar hoofd. In het Engels. Willy Willems onderdrukte zijn neiging om het gesprek in zijn tweede taal voort te

zetten. Naast deze vrouw was een leraar overbodig, ongewenst zelfs. Ook een leraar Engels kende zijn beperkingen; zij het dat de leraar andere onvolkomenheden kende dan de dorpsdichter.

'Ik heb een grote verzameling Japanse boeken, films en ook Japanse muziek,' zei Elske Vaandrager. 'Ken je *Shichinin no Samurai*; de Zeven Samoerai?'

En voor Willy Willems kon antwoorden, vervolgde ze: '*The magnificent seven*, de Western, is op die film gebaseerd. En vele andere regisseurs zijn schatplichtig aan Akira Kurosawa.'

Elske Vaandrager kende de zeven samoerai bij naam. De film had ze een oneindig aantal malen bekeken. Het bedreigde dorp, de hulp van buiten, de zwaardgevechten en de opkomst van geweren en pistolen. De winnaars, de verliezers en hoe ook in tijden van geweld hartstocht een uitweg zoekt. Zwartwit.

De zoektocht naar de zin van het bestaan. De heldhaftige opoffering en het zekere einde in een zinloze strijd om het dorp, de gemeenschap, te redden. 'De mens wil niet gered worden, als hij zichzelf niet kan redden,' had Elske gezegd. 'We zijn gedoemd, of we willen of niet,' had ze gezegd. 'Japanners weten dat beter dan wie ook. Puur als kamikaze.'

Nee, *My name is nobody* was niet op de Japanse film gebaseerd. Jammer voor Willy Willems.

'Ik proef in je gedichten heimwee en onvervuld verlangen,' zei Nette Konings, 'of vergis ik mij. Misschien vergis ik mij? Nee toch?' Een knorrig lachje bleef achterwege.

Bij elke knik van haar hoofd sloot ze haar ogen als een speelgoedpop. Nette Konings had nog steeds een zuinig mondje; de gleuf van een spaarpotvarken. Dat was niet veranderd. En Willy Willems kon gemakkelijk in haar neusgaten kijken, net als toen, daarvoor hoefde ze haar hoofd niet in de nek te leggen.

Willy Willems had een hekel aan de omfloerste wijze van spreken. Je vindt iets of je vindt niets en in dat laatste geval is

het beter om te zwijgen. Zwijgen was voor Willy Willems een teken van domheid, bij anderen, niet bij hemzelf. Hij had niet voor niets zijn snor laten staan.

'Iedereen hoort zijn eigen gedicht,' zei Willy Willems, 'en dat kan best een ander gedicht zijn dan ik heb geschreven.' En om de lezers gerust te stellen, voor zover nodig, zei hij: 'Ik heb daar geen enkele moeite mee. Sterker. Ik juich het zelfs toe. Iedereen zijn eigen gedicht.'

En voor Nette Konings een vervolgvraag kon stellen, en Willy Willems gedwongen zou zijn nog meer open deuren in te trappen, greep hij in: 'Ik lees daarom graag het titelgedicht voor. "Troost in het Sneeuwveld"'.

> Zelfs op de parkeerplaats op de gemeentegrens was het zout met beleid gestrooid. Niet omdat er verkeer werd verwacht, maar omdat de gladheidsbestrijding grenzen kende en de parkeerplaats ruimte bood voor de strooiwagen om zonder achteruit te rijden te keren en binnen het eigen domein te blijven. En dat paste weer in de gewoonte om zout vooral in eigen wonden te strooien.
>
> In de schemer zag de parkeerplaats er prachtig uit. Sneeuw op struiken, bomen, afrastering, op prullenbak en picknicktafel. Nergens was een smet te zien. Elske Vaandrager schoof haar stoel naar achteren, reikte schuin opzij en haalde met enige moeite de MEISTERWERKE uit een linnen tasje. Het tasje van Antiquariaat Hecht uit Leer (D) was net groot genoeg. Blijkbaar winkelde Elske Vaandrager vaker over de grens.
>
> 'De MEISTERWERKE had ik nog niet. Het boek is nergens meer te krijgen, ook niet op internet,' zei Elske Vaandrager, 'en dan ben ik genoodzaakt om mezelf te helpen. Als je begrijpt wat ik bedoel.'
>
> Willy Willems begreep wat ze bedoelde. 'Zichzelf helpen, dat is het lot van de mensheid, van de individuen waaruit de gemeenschap is samengesteld.' Willy Willems wist daar alles van. Daarom was hij nu hier bij Elske Vaandrager en niet daar bij zijn vrouw en zijn kroost.
>
> 'Nu kan ik mijn kennis en vaardigheden uitbreiden

zonder telkens de uitleentermijn te hoeven verlengen. Ik houd niet van nodeloze verlenging.' Elske Vaandrager liet geen minuut van haar tijd afpakken. Niets meer te leren, dat was de dood in de pot, vond ze. Ze wist veel van het bestaan.

Op pagina 15 wordt een *Liebespaar von Dienerin belauscht*. Maar Hishikawa Moronobu laat geen details zien. Iedereen op de houtsnede is - wat de essentie aangaat - verborgen onder een kleed of in kleren verpakt. Ook de bediende die achter een kamerscherm staat te gluren, is decent aangetrokken. Het naakte bestaan blijft zorgvuldig verborgen.

Er volgden op verzoek van Nette Konings drie gedichten uit de tweede afdeling: "Tijdelijke Verlangens".

Elske Vaandrager had haar voeten een eindje van elkaar gezet. De nauwe rok strak om de dijen. Nog steeds een hand om het zwaardje, nog steeds de gespreide hand op haar kapitaal. Twee glazen rode wijn op het pluche op de tafel naast haar. Ze stootte een glas om. Haar rok en haar dijen kleurden rood. Het werd tijd dat Willy Willems zijn verantwoordelijkheid nam. De pauze zou snel voorbijgaan. Thuis wachtte ....

'Het is nu nog warm in de auto,' zei Elske Vaandrager. 'We moeten opschieten.'

Willy Willems had nog nooit een Japanse film gezien. Niet van Akira Kurosawa, van niemand niet uit Japan. En Hiroshima kende Willy Willems alleen van de bom, niet van de vijfde symfonie van Masao Ohki.

Elske Vaandrager klom tussen de stoelen door naar de laadruimte van de stationcar. De achterbank was opgeklapt en over de bodemplaat lag een roodgeblokte wollen deken. Ze zette de MEISTERWERKE tegen de rugleuning van de chauffeursstoel. Pagina 13. Opengeslagen was het boek ruim een halve meter hoog en een meter breed. Een groot boek had ze vervreemd, een open boek.

'Weet je,' zei Elske Vaandrager terwijl ze haar schoenen

uittrok en de gesp van haar rok losmaakte, 'weet je dat op bijna alle shungatekeningen de penis zelden helemaal in het vagijn steekt. Boeiend vind ik dat.' De wijsvinger van haar linkerhand maakte bijpassende bewegingen. Elske Vaandrager was het plaatjeskijken voorbij.

Willy Willems had de veters van zijn bergschoenen in een knoop getrokken en worstelde om zijn schoenen uit te trekken zonder de veters los te maken. Hij had haast om zijn broek uit te krijgen, en zijn onderbroek.

'En de houtsnedes zijn geen pornografie,' vervolgde Elske Vaandrager. 'Shunga's laten zelden zaad zien. Geen klodders sperma op dijen, buik en schaamhaar.' En of het niet genoeg was: 'Zweet en vaginale sapstromen zie je niet op shunga's uit de zeventiende eeuw.'

Met broek en andere kledingstukken had Willy Willems veel minder moeite, nu de bergschoenen in de doos met startkabels en sleeptouw terecht waren gekomen.

De pauze was snel voorbij. Willy Willems had de wijn onaangeroerd gelaten. Als enige zag hij hoe Elske Vaandrager haar schoenen op haar tenen liet wiebelen, de hakken vrij. Ze trok malle gezichten, maar alleen Willy Willems kon dat zien. Rode wijn, overal rode wijn. De laatste afdeling van de gedichtenbundel kwam voor het voetlicht. "Leven als kunstwerk".

De ramen van de auto waren beslagen nu de aanjager stil was gevallen.

'Ik heb me niet vergist,' zei Elske Vaandrager. 'Je hebt een zwaard als een samoerai.' Ze zoende Willy Willems boven zijn schouder op zijn nek en trok een spoor met haar tong in snijbeweging rond zijn hals. Haar linkerhand hield zijn zwaard stevig omklemd.

'Zo,' zei Elske Vaandrager. Ze wees met haar vrije hand naar de houtsnede op pagina 13. 'Zo wil ik dat je me neemt. Zo.'

Elske Vaandrager schoof de doos met bergschoenen, startkabels en sleepkabel onder haar schouders. Willy Willems sloeg zijn arm om haar hals en begroef zijn hoofd

in het kapsel van Elske Vaandrager. Waarheidsgetrouw. Vrij naar de houtsnede. De geur van haarlak en vocht-inbrengende huidcrème vermengde zich met haar lichaamsgeur. Het wollen kleed trok onder zijn knieën ribbels over de laadvloer.

'Hé, je bent besneden,' riep ze. 'Lekker.'

Willy Willems was besneden, niet omdat Onzelieveheer dat had gewild, want van de wensen van de Heer wist hij niets te vertellen, maar omdat de voorhuid te strak om de eikel had gezeten. Het was de enige onvolkomenheid van de schepper, aangaande het lichaam van Willy Willems; de knellende voorhuid.

- In de kibboets had deze chirurgische ingreep zijn leven wel gemakkelijker gemaakt, misschien had de oudtestamentische JWH toch een vinger in de toekomstpap van Willy Willems gehad. -

Willy Willems zweeg, de besnijdenis was van geen belang voor Elske Vaandragers vagijn en Willy Willems verheven penis ondervond er in voorkomende gevallen geen nadeel van. Integendeel, maar hij wist niet anders.

'Half,' zei Elske Vaandrager, 'voor de helft. Eerst voor de helft erin.' En of het niet helder was, zei ze: 'De splinter in de houtsnede.'

Willy Willems hield zijn ogen dicht. De hand van Elske Vaandrager was zijn leidsman. Elske Vaandrager was zijn herderin. Willy Willems was de bok, of - in deze nonverbale expressie van dorpseigen kuddegedrag - de ram.

'Wij hadden vroeger een hond,' zei Willy Willems. 'En zoals bekend is de hond een symbool, en vaak meer dan een symbool, van trouw en aanhankelijkheid.' En zonder dat Willy Willems dat wilde voelde hij een woordenstroom op gang komen op het podium tegenover Nette Konings met haar dikke kont en haar dunne lippen. Nette Konings die tevergeefs een man voor haar alleen had gezocht en die nog steeds worstelde met de naam van haar vader, die - het was algemeen bekend - haar vleselijke verwekker niet was.

'En trouw, en aanhankelijkheid horen niet tot de sterke

kanten van de bewoners van afgegraven veen en schraal zand. Hier.' En Willy Willems vervolgde: 'Laat ik het voorzichtig formuleren.' Willy Willems aarzelde opnieuw.

Hij voelde hoe zijn tong zwol, als wilde zijn lichaam hem het spreken beletten. Maar hij zette door. Eenmaal moest de afrekening komen en misschien was die tijd aangebroken om in Erica hardop te zeggen, op dit podium in dit café, wat hem dwars had gezeten en waar hij tot Elske Vaandrager geen weet van had gehad, maar waar deze vrouw een opening had geforceerd. Een opening waar hij door was gekropen een opening waar Elske Vaandrager ...

'Onze hond heette Fikkie, maar ik noemde hem Johnny. - Fikkie vond ik te Engels. Fikkie lijkt een verbastering van fuck you, maar dat terzijde.-

Onze hond was eigenlijk mijn hond. Johnny was mijn beste vriend. Ik viel, leek het soms, samen met Fikkie, met Johnny. Mijn vader had het niet zo op Johnny, dat lag niet aan de hond, dat lag niet aan mij, dat lag aan mijn vader. Tegen mijn vader was de hond vals. En zoals dat gaat.... Met vaders, met valse honden.'

Willy Willems stopte met praten. Willy Willems hoefde niet meer te zeggen dat Johnny zijn beste kameraad was, dat vader nog nooit een boek had gelezen, laat staan een gedicht. Nette Konings bleef zwijgen, aanmoedigen was overbodig en het publiek hield de adem in, als was het in een filmscript afgesproken. De cliff hanger. Hier kwam het volk voor, dit was beter dan poëzie over de natuur en echtelijke trouw, beter dan hermetische verzen over sneeuw in het veld.

De verwarming tikte driemaal kort achter elkaar. Een deur sloeg dicht. De krimp was begonnen.

'De derde afdeling in mijn dichtbundel gaat over Fikkie, over Johnny. Vreemd dat me dat nu, hier op dit podium ineens helder wordt.'

En waar Willy Willems eerder op die middag in de bibliotheek met uitzicht op de hoerenbuurt een bloem in het haar van Elske Vaandrager had ontdekt, zag hij in de schemer van de laadvloer een boekenleggerleeslampje

met een clipje vastgehecht boven haar linkeroor. Het LED-licht scheen op de plek die hij niet kon zien - het hoofd en het haar van Elske Vaandrager belemmerden zijn uitzicht - maar het licht scheen op een spot waarvan hij zich terdege bewust was. Al was bewust wellicht het verkeerde woord voor het gevoel in zijn kruis.

De hiel van de linkervoet van Elske Vaandrager stak heftig tegen zijn nier.

'"Eeuwigheid en hondse trouw"', zei Nette Konings. 'Dat is de titel van je laatste sonnettenkrans. Vrij vertaald, bedoel ik.' Ze had het hondse toegevoegd.

Nette Konings bladerde naar het slot van de bundel en keek kort met een nauwelijks verholen grijns naar het publiek. Minstens de helft van de aanwezigen had thuis een hond of een kat. Dat had minder met dierenliefde te maken dan met verstorven partners. Een mens wil immers wel eens een goed gesprek.

'Zijn dat geen typisch intelligente gedichten voor mensen die vergeten dat het dagelijks leven over gewone dagelijkse dingen gaat?' vroeg Nette Konings.

Willy Willems voelde aan zijn haarvaten dat ze expres intelligente zei waar intellectuele gepast was.

Deze vrouw kende het venijn en wist het te doseren. Nette Konings rekende af met de dorpsverlater. Althans, ze deed een redelijk succesvolle poging.

Willy Willems zag hoe Elske Vaandrager in zijn lege stoel aan het tafeltje op de eerste rij haar hoofd schudde. Ze schaterde, als was hij een clown. Haar lach leek te zeggen: zie je wel. Zie je wel. Hopeloos.

Het zwaard liet ze niet los. De gestrekte wijsvinger van haar vrije hand wees van zijn klompen onder de tafel naar haar opening. Rode nagellak.

'Ga je gang,' had Elske Vaandrager gezegd. 'Maak het karwei af.' En met verhoogde stem. 'Zwaard uit de schede. Zwaard in de schede. Vooruit!'

Elske Vaandrager had het boekenleggerleeslampje niet meer nodig. Ze had genoeg gezien. De pompende penis van Willy Willems beukend in haar begerig flamoes, om met Jan van Boendale te spreken. Ze had Big Willy zien komen en zien gaan; helemaal en ook voor de helft. Het ontbrak er nog maar aan dat Elske Vaandrager een foto had gemaakt van hun zinnelijk samenzijn. Maar Elske Vaandrager hoefde zichzelf niet meer te bewijzen. Het bewijs van haar bestaan hoefde niet meer op Facebook. Ze was klaar.

Vader Willems, die niet geheel toevallig ook Willy heette, had het karwei afgemaakt en Fikkie aan de hooivork gestoken.

Enkel gekleed in zwarte schoenen met blokhakken stond Elske Vaandrager in de smeltende sneeuw naast de auto. Ze rilde, niet alleen van de kou.

'Dit vind ik het lekkerst,' zei ze. Elske Vaandrager boog haar billen naar het besneeuwde landschap waar de volle maan milde schaduwen wierp over akkers, houtwallen en over de parkeerplaats. Ganzen vlogen in v-vorm over de het dak van de vervallen schaapskooi en gakten de maan voorbij. Willy Willems was bezig zijn broek aan te trekken. Zijn slipje stak hij in zijn broekzak. Thuis zou hij onopgemerkt een schone onderbroek aantrekken.

'Kijk,' zei Elske Vaandrager. 'Kijk.'

Elske Vaandrager scheen met haar boekenleggerleeslampje op de binnenkant van haar dij. Haar zwarte haar wierp schaduwen vooruit. Een plakkerig spoor gleed naar beneden. Elske Vaandrager streek met haar wijsvinger door het trage spoor.

"Als ze haar vinger maar niet aflikt," had Willy Willems gedacht. "Als ze dat maar niet doet."

Elske Vaandrager ging kort op haar tenen staan, liet zich op haar hurken zakken en stond snel weer gestrekt. Tieten, billen, flamoes in maanlicht. Waarvoor scheen de maan? Daarvoor scheen de maan. Het was geen houtsnede en ook geen pornografie - het spoor op haar andere boven-

been - maar het kwam wel in de buurt. Elske Vaandrager bukte en rees opnieuw. Sperma smolt sneeuw tussen haar voeten. Het zaad van Willy Willems. Zijn zaad.

'De dood van Johnny was geen ongeluk,' zei Willy Willems. 'Het was opzet. Mijn vader had de hond vals gemaakt. Mijn vader was vals. Johnny niet.' Willy Willems ging door met de ontluistering.

'Ik heb joen va nog kend,' zei Nette Konings. 'Ik was een stuk jonger.' Ze stak het puntje van haar tong richting haar varkenssnuit.

'Nu zie ik dat het onmacht van Willy Willems was, en jaloezie, maar toen ik kind was, begreep ik niet hoe iemand een hond kon doden.' Willy Willems streek met zijn onderlip langs zijn snorharen.

'Zwienhond.'

Elske Vaandrager startte de diesel en zette de ventilator op medium. Langzaam kwam het uitzicht op picknicktafel en prullenbak terug. De motor was nog warm en draaide soepel stationair met een enkele hapering. Zo lang had het toneelstukje niet geduurd.

'En nu een haiku,' zei Elske Vaandrager.

'Misschien dicht ik om het geweld in me onder controle te houden,' zei Willy Willems. 'En misschien lezen anderen,' hij wees naar de dames en de enkele heer onder de lage balken.

'Misschien lezen mensen gedichten om niet bij geweld uit te komen.' Willy Willems hoorde de leraar spreken, alsof hij een VWO-klas wijzer wilde maken. 'Romantiek - met een hang naar zelfdestructie - en bezinning zijn twee belangrijke pijlers van poëzie. Je mag het ook reflectie noemen.'

Elske Vaandrager lachte vanaf de eerste tafel, grijnsde, strekte haar benen naar voren, wijd, stak haar duimen in haar oren en wapperde met haar handen. Haar rokzoom kroop omhoog. Willy Willems haalde zijn voeten uit de klompen. Hij had geen zweetvoeten.

En na de haiku - hoe kort kan een gedicht zijn - zoende Elske Vaandrager Willy Willems vol op de mond. 'Je was mijn zevende samoerai,' zei ze. 'Ik ben klaar. Het is volbracht.'

Willy Willems trok, als was het een gewoontegebaar, het dashboardkastje open om de bundel op te bergen. Geen moment had Willy Willems zich in Elske Vaandrager verdiept, niet anders dan in haar lichaam. Willy Willems was vooral bezig geweest met zijn "hier" en met zijn "toen", met zijn oneindig voortdurend verleden. Willy Willems was bezig met zijn *present past continuous,* met de grammatica van zijn dagelijks leven dat met huwelijk en haaruitval net was begonnen. Elske Vaandrager, streekgenoot, vrouw van de wereld - gheisa in woord, beeld en gebaar - Elske Vaandrager was voor Willy Willems een grammaticaboek, niet meer dan een grammatica-boek met antwoorden op de vraag: "Hoe hoort het eigenlijk?" Ze had hem in de schaduw van van de schaapskooi door elkaar geschud, maar dat wist hij nog niet.

In het halfduister zag hij hoe een revolver tussen zijn voeten viel.

'Het is niets,' zei Elske Vaandrager. 'Het is niets. In het licht van de eeuwigheid is het niets.'

Elske Vaandrager zoende Willy Willems opnieuw, steunde met één hand in zijn kruis en pakte de revolver van de vloer.

'Voor mijn veiligheid,' zei ze. 'Voor mijn ultieme veiligheid.' Ze liet het wapen in het zijvak van het portier glijden.

Maanlicht streek nog steeds over de schaapskooi en over de sneeuw, zoals maanlicht al eeuwen scheen over de aarde en alles wat zich daar meer of minder rusteloos bewoog.

'Ik ging op jacht naar gerechtigheid… "Only to discover how easily violence can overwhelm a life."' Willy Willems had zijn andere taal nodig om de wreedheden te benoemen.

Leraar Engels had meerdere voordelen. De hele wereld lag binnen bereik en de afkomst en de worsteling met opvoeding, geschiedenis en uitstapjes uit zijn "hier" kon hij verwoorden zonder alle emoties te voelen. De tweede taal zorgde voor gepaste afstand, zodat hij nooit zijn paspoort hoefde te tonen.

Nette Konings werkte niet voor de douane. Nette Konings kende geen landsgrenzen.

> In de krant stond dat het een typisch geval was van zelfdoding. Bijzonder was dat de auto volgepakt was met boeken, prenten, cd's en dvd's met Japanse cultuur. Het samoeraizwaard was niet gebruikt. De vrouw had zich met een schot uit een revolver van het leven beroofd. De parkeerplaats bleef nog een week gesloten voor justitieel onderzoek.
>
> Er stond niet: "Heeft zich in het hoofd geschoten."
>
> Willy Willems had genoeg geweten.
>
> Opgestroopte rok, slanke dijen, begerig flamoes, wijnrode en andere lichaamssappen. Harakiri begon in het hoofd, maar zei niets over de wijze van voltrekking.

'En,' zei Willy Willems, 'eenmaal heb ik geprobeerd een haiku te schrijven. Dat is niet gelukt, maar ook weer wel als dichterlijke vrijheid is toegestaan.'

'Dichterlijke vrijheid is altijd toegestaan, vooral bij dichters,' zei Nette Konings. En vrijwel zonder pauze:

'Laat horen.'

Er klonk onverhulde triomf in haar stem, een licht geknor. Nette Konings had nog steeds een dikke kont en een smal, maar scherper bekkie, en ook drie kinderen, zij het van drie verschillende vaders, en dat was meer dan Willy Willems - die van "hier" naar "daar" was gegaan en weer Heim ins Reich - kon zeggen. Het dorp had weliswaar niets te vertellen in de grote wereld, maar het gewone volk gaf zich niet gewonnen.

En liet de geschiedenis niet zien - Nette Konings las ook wel eens een boek, en ze luisterde merakel naar haar reguliere gasten, literaire en minder dichterlijke - dat boeren en buitenlui altijd aan het langste eind trekken. Ze waren al arm, ze wer-

den niet rijk. Ze hadden niets te verliezen en ze hoefden niets kwijt. In het dorp kenden ze geen grenzen. Dat was het grote verschil met kunstenaars, muzikanten, schrijvers en dichters. Wie niets heeft kan ook niets verliezen.

De gereformeerde kerk - vrijgemaakt - mocht dan langzaam leeglopen; de bijbelse waarheden bleven vooral geldig binnen de muren van de tempel. Buiten het godshuis bleef de heer herder, ook als de schaapskooi met subsidie werd hersteld en er geen schaap meer te bekennen was.

Nette Konings was haar hele leven gepest. Ze was voor niemand meer bang. Nette Konings schreef niet. Ze hoefde niet van de pen te leven. Haar dikke kont was haar kapitaal. En het hele dorp - van jongeling tot ouderling - kon tot wederzijds genoegen bij haar terecht voor 'losse' waar. De scherpe bek kregen ze erbij, maar dat gold al eeuwen in deze nederzetting. Niemand keek op van hoon en smaad.

De dichter had een leven lang geworsteld, zich een exotische taal eigengemaakt, een samoerai ingehuurd, maar uiteindelijk was Willy Willems weer op klompen het café binnen gewandeld om zijn vorderingen voor het voetlicht te brengen. Het dorp wilde weten of hij nog van "hier" was. Of hij nog wist "waor hij vot kwam".

Het antwoord van Willy Willems kwam op de valreep. De thermostaat was een half uur eerder lager gezet. De radiatoren knapten nog na. Het suizen ging door.

'Ik kan het niet laten horen,' zei Willy Willems. Hij schraapte zijn keel.

'De haiku gaat over stilte.'

Hij wachtte.

Onder de tafel vonden zijn voeten de klompen.

'Stilte.'

Met gebogen hoofd hield Willy Willems de laatste bladzijde van zijn bundel omhoog.

Als Elske Vaandrager nog geleefd had, had ze mee kunnen lezen vanaf de eerste rij, hand aan het kettinkje, hoofd in de nek, de brede heupen op de stoel, de benen wijd en .....

ja ja ja ssst ssssst
sssst ssst ssssst sssst sssst ssst sssst
ssssssst ssst ja ja ja

10 februari 2013

Fernweh

Dat het met de krant slecht ging, was niet zijn schuld. De hoofdredacteur kon Fer van Vleuten hoogstens verwijten dat de senior-verslaggever in verleden tijd leefde. Maar in zijn hang naar vroeger was Fer van Vleuten niet alleen. Wie van zijn collega's, en dan bedoelde hij de oudere garde die tegelijk met hem bij *de Courant* in dienst was gekomen, leefde niet in het verleden? En wie schreven - volgens instructie uit beleidsnotities - de dagelijkse krant vol? Toch vooral de oude garde. Al moest dat volschrijven niet al te letterlijk worden genomen.

De krant was twee jaar terug veranderd van krantenformaat naar tabloid. Met die reductie was het aantal pagina's nauwelijks gestegen en tegelijk met de krimp had de oppervlakkigheid een grote sprong voorwaarts gemaakt. Een hoofdartikel mocht niet langer zijn dan 250 woorden, liefst korter. Dat waren de feiten - volgens Fer van Vleuten. Volgens de hoofdredacteur - en de jongere garde was het met hem eens - waren feiten een kwestie van beleving. En beleving was wat je meemaakte. En wat je meemaakte hoorde in *de Courant*.

Fer van Vleuten keek naar het scherm met geopende persberichten en foto's van iedereen die het regio-katern wilde halen en niet genoeg had aan een eigen webpagina. Aan de rand van de documenten had hij uitzicht op het onzichtbare heelal, een computerfoto van de Hubble-telescoop of van een andere verrekijker gericht op de oerknal. Na de laatste reorganisatie hadden de redacteuren nieuwe apparaten op hun bureaus aangetroffen met tientallen iconen en evenveel programma's om mee te werken. Fer van Vleuten gebruikte enkel mail, internet en word. Photoshop, iPhoto, InDesign en de rest waren vrijwel nutteloos op het werk. De verplichte bijscholing had hij met wisselend succes weten te ontwijken. En daar kwam bij dat de hoofdredacteur, zonder achter de bureaus langs te lopen, precies kon zien hoe lang en op welk tijdstip de ondergeschikten met de programma's bezig waren.

Een controle die ook op de iPad van de zaak was geïnstalleerd. Fer van Vleuten liet zijn bedrijfstelefoon in de la liggen. Sinds de laatste reorganisatie nam hij geen werk meer mee naar huis.

Fer van Vleuten was begonnen als junior-verslaggever in de buitendienst. Auto van de zaak - een middenklasse weliswaar - en vrijheid van nieuwsgaring, als er maar berichten uit de gemeentepolitiek en human interest uit de regio tegenover de advertenties kwamen. De krant deed ertoe in de samenleving. *De Courant* deed ertoe. Niet dat alle gemeenteraadsleden sidderden als hij op de perstribune plaatsnam, maar de discussies in de raad bleven inhoudelijk en op niveau. Fer van Vleuten had naam gemaakt. Elke populist kreeg ruimte in de kolommen, en wel op zo'n manier dat oprispingen van volksvertegenwoordigers meestal eenmalig bleven. Maar in de loop van de jaren had Fer van Vleuten die strijd verloren.

Avonden als toehoorder/verslaggever in commissievergaderingen en raadsvergaderingen kostten teveel tijd en de inhoud van de beraadslagingen raakte door Facebook, Twitter en weblogs ondergeschikt aan verontwaardiging die ook en vooral buiten het overleg was te noteren. Aanvankelijk leek verontwaardiging van raadsleden en bestuurders gespeeld, als een kind dat tijdens een verjaardagsvisite 'per ongeluk' gebak van de tafel stoot om aandacht te vangen, maar al snel werd affectiehonger een onontwijkbare hype. Schelden en scoren als nieuwe toverwoorden. En de ontluisterstroom lukte in een dorp al met twee bomen die vermeend ten onrechte werden omgezaagd en met ophef over te vroeg buitengeplaatste vuilcontainers. Fer van Vleuten hoefde niet meer op pad. Telefoon, mail, sms, twitter en whatsapp waren voldoende om nergens naar toe te gaan en overal bij te zijn. Het web was de virtuele boksring, waarin publiek ongeremd meestreed. Lichtgewicht en zwaargewicht waren gelijkwaardig en ononderscheidbaar.

'Als je niet meer wilt, stop dan,' had Heilwig gezegd. 'Plaag jezelf niet met wat je niet wilt. Ik kan de kost verdienen.'

Als ze die laatste zin niet had toevoegd, was hij misschien gestopt. Het was hem te min geweest om op haar inkomsten

te teren. De jaren tot zijn pensioen schreef hij nog met twee cijfers.

Heilwig plaatste bruggen, zette kronen, deed wortelkanaalbehandelingen en had drie jonge vrouwen in dienst voor mondhygiëne. Heilwig had haar kostje gekocht. Ze deed waar ze goed in was en ze had in de loop van de jaren de routinezaken uitbesteed. Ragen tussen kiezen, aanslag van tongen schrapen; diepte van pockets meten moest een ander maar doen. Haar praktijk, een maatschap inmiddels, had een goede naam. En Heilwig hoefde bovendien geen alimentatie te betalen aan haar ex die tegen een mooie vergoeding en jaarlijkse bonus het filiaal van de RABO-bank bestierde.

Bij de echtscheiding had de RABO-man de hypotheek overgenomen. Het woord coöperatie lag hem voor op de tong, waar hij - naar later bleek - cohabitatie bedoelde. Haar huisbankier had zijn huis via de achterdeur verlaten en Heilwig alles gelaten, ook waar ze formeel geen recht op had. Heilwig was ook in dat opzicht schuldloos gescheiden. Haar twee jongens - mede van de RABO-vader, maar het kroost was vooral haar bedil geweest - woonden sinds de scheiding op kamers. Lowie peuterde inmiddels op het UMCG ook in gebitten en Steph - actief in het voortraject wat het gebit aanging - kookte in een verzorgingstehuis de weekmenu's. De jongens hadden nog geen verkering, maar ze lagen wel goed in de markt. Fer van Vleuten zag aan de stiefzoons - die hij nooit zo noemde - dat de tijden veranderd waren. De jongens knoeiden niet met meisjes. De jongens waren permanent op ontdekkingstocht.

Heilwig Bloemaerts had Fer van Vleuten naar een therapeut gestuurd. Gezeur over vroeger, veranderingen en gemiste kansen was niet aan Heilwig besteed.

De lokale afdeling van *Groei & Bloei* organiseert een lezing over clematis. Aan het persbericht hangen vier foto's van paarse en rosegestreepte bloemen. Een deskundige, of een hobbyïst met verstand van planten, laat zijn licht schijnen over kweek, ziekten, bloeiwijze, bemesting en de diverse soorten van deze kwetsbare klimplant. Er zijn mensen die dit allemaal willen weten, dacht Fer van Vleuten en klikt het

bericht weg. De vogelvereniging met grasparkietententoonstelling, een volleybalteam maakt een playmatekalender. Vier dorpen willen zich op de kaart zetten en doen mee met verkiezing van het leukste dorp, protest tegen een fietspad langs een begraafplaats. De klagers nemen het op voor de doden. Het ware altruïsme.

Fer van Vleuten rijdt zijn draaistoel naar achteren. De krant voor morgen is vol genoeg. Fer van Vleuten pakt zijn bomberjack van de haak en mompelt een halve groet naar de achterblijvers op de redactie. Zijn gezicht staat op onweer, maar hij is niet boos. Jaren van gemis hebben hun sporen nagelaten, al wist Fer van Vleuten niet wat het onderwerp van zijn gemis was.

Bij de therapeut was hij leeggelopen.

De ALFA-ROMEO was aan de krappe kant, maar dat had hem niet weerhouden om de tweezitter aan te schaffen. De prijs viel mee, de sportauto met terugklapbaar dak was goedkoop zelfs, inclusief bruinleren muts en passende vliegeniersbril. Bolides voor een niche-markt met steeds minder kapitaal onder de liefhebbers. Als hij wilde, mocht hij de sportwagen binnen een half jaar terugbrengen met 80% van de aankoopprijs retour. Fer van Vleuten had niet geaarzeld. Hij kon voor de zaterdagbijlage altijd nog een sfeerverhaal schrijven over een vervulde kinderdroom.

Heilwig had een arm om zijn schouders gelegd - haar voeten in lichte spreidstand om de last en lust van haar lichaam netjes te verdelen - en langdurig naar de rode lak geknikt. Ferrari-rood, zonder oranje. Fer had haar lijf door zijn dunne polo gevoeld. Ze was er. Ze was er altijd. Heilwig hield Fer warm, ze hield hem bij de les. Fer had gezien hoe ze naar de kras naast de portiergreep keek. Fer had gehoord hoe ze niets zei van de beschadiging.

'Daar wil ik wel een ritje mee maken,' had ze gezegd. 'Naast jou.'

Fer had Heilwig niet aangeboden zelf te rijden. Het rode monster, minimale grootte weliswaar, was zíjn speeltje. Hij

had het stuur niet uit handen gegeven. Toen nog niet. Aan het eind van de rit had ze hem naar de kringloopwinkel gedirigeerd. Daar had ze het bomberjack gekocht. Gekreukeld en afgesleten leer met vergeelde schapenvacht aan de randen. Origineel, volgens de vrijwilliger tussen het overschot van gebruiksartikelen en nutteloosheid. En nog boven Vlaanderen gebruikt. Zonder kogelgaten, met vetkraag.

'Net iets voor jou,' had Heilwig gezegd. 'Piloot, jager, leidsman.'

Fer kende haar ironie, verpakt als liefde. Heilwig hield van hem, dat wist hij, dat meende hij te weten, maar waarom ze van hem hield, waarom hij bij haar mocht wonen, dat had hij haar nooit gevraagd. Hij wist ook niet of hij dat wel wilde weten. Hij wilde het niet weten. Om Heilwig was hij met roken gestopt, maar dat was hij toch al van plan geweest.

En na drie sessies bij de therapeut was Fer van Vleuten zover leeggelopen dat hij weer helemaal vol was. Op de terugweg had hij de ALFA-ROMEO gekocht, zonder met Heilwig te overleggen. Vanuit de garage had Fer van Vleuten de therapeut bedankt en de vervolgafspraken afgezegd. Zijn behoefte aan geregelde creatieve destructie onder intensieve holistische begeleiding was voorbij. De krant bood voldoende mogelijkheden om de maatschappij en de hele wereld in woord en beeld op te blazen, dat had hij na drie keer op de divan ontdekt.
Hij vond zichzelf ontzettend stom dat hij dat niet zelf had gezien, maar dat hij er een zielenknijper voor nodig had gehad. Ziende blind, dat was het. Afbraak was bij *de Courant* heel gemakkelijk; lukte het niet met de inhoud, dan ik elk geval met de vorm. En vorm was genoeg nu hij de vijftig was gepasseerd en Heilwig in lichaamsgewicht evenaarde. Inhoud hield hij voor zichzelf.

Het *Groene Essen College* ligt aan de westrand van Gieten op het onvruchtbare zand. Aan de andere kant van het dorp is er uitzicht op de lichtglooiende Hondsrug. Verderop weet Fer van Vleuten de donkere akkers van de veenkoloniën. Boe-

ren en arbeiders opgegroeid en samengevloeid in de leegte. Ruimte, zoals het daar heet, als het al een naam heeft.

Als Fer van Vleuten de *Openbare Scholengemeenschap* binnenstapt gooit de conciërge een leeg blikje in een met milieugroen plastic beklede ton. Kinderen hangen rond kluisjes met tassen, jassen en boterhammen die na de lessen in de container hun einde vinden. Een briefje meldt dat de snoepautomaat defect is. Achter 'defect' is een sterretje getekend, alsof doorhalen van toepassing is. Snoepbeleid voor lafaards, lijkt het. Mooi onderwerp voor een zaterdagkrant. Opvoeden van kinderen thuis en op school. Fer van Vleuten parkeert zijn gedachten.

De conciërge stinkt uit zijn mond. Sinds Fer bij Heilwig is ingetrokken - praktijk aan huis, noemt hij dat als hij in een jolige bui is - ligt zijn focus op uitgeademde lucht, verstandskiezen en de stand van snijtanden.

'Dit is meneer Van Vleuten,' zei Tonnie Mecklenburg.

'Meneer schrijft voor *de Courant* en meneer zal ons vertellen hoe een krant wordt gemaakt en wat het belang is van een krant voor de maatschappij.'

Achttien kinderen hangen over tafeltjes of zitten onderuit. Een onzichtbaar gebaar van Tonnie Mecklenburg herstelt de ordening. Iedereen glijdt in de aandachtsmodus.

'Misschien wil iemand van jullie journalist worden, of schrijver. Grijp je kans.'

Tonnie Mecklenburg brengt zijn halve week door met lessen Nederlands voor de bovenbouw van HAVO en VWO. De andere - grotere - helft van de week doet de leraar het huishouden, schrijft hij gedichten en ravot hij met zijn drie zoons. De tweeling heeft hij in zijn les, de jongste zoon gaat voor het eerste jaar naar het VMBO. De leraar, net voor de overspelleeftijd, haalt de buitenwereld in zijn lessen, ondanks de tegenwerking van inspectie en schoolleiding. 'De protocollen gooi ik weg, en de formulieren vul ik sociaal wenselijk in. Verder ga ik mijn eigen gang. Ik ben geen loonslaaf,' had Mecklenburg door de telefoon gezegd. 'Mijn leven is voor mij, voor mijn kinderen, voor poëzie en voor mijn vrouw. In die volgorde.'

Op de achtergrond blafte een hond, een grote. Geen herder, geen retriever, een bastaard.

Achteraf gezien had Fer van Vleuten het heldere betoog van Mecklenburg op willen schrijven, maar dat had hij te laat bedacht. Die nalatigheid scheelde de moeite om met de bijdrage bij de zaterdagredactie te leuren. Mecklenburg wilde misschien op verzoek wel een ingezonden brief sturen. Misschien ook niet.

'Mijn vrouw redt zich ook zonder mij,' had Mecklenburg toegevoegd. 'Ze heeft me niet nodig.' En na een pauze, lang genoeg voor een diepe trek aan een shaggie, als Van Vleuten nog gerookt zou hebben, 'en dat kun je niet van de poëzie zeggen. Poëzie heeft, in tegenstelling tot mijn vrouw, permanente koestering nodig. Net als mijn kinderen.'

Mecklenburg zei niets over zíjn behoefte aangaande zijn wederhelft. Fer van Vleuten durfde die vraag niet te stellen. De vraag zou op Fer van Vleuten terugkaatsen, zoals elke vraag in elk gesprek of interview op hemzelf terugkaatste. Fer van Vleuten wist welke vragen hij ontweek. Uit zelfbescherming.

'Dan kun je je als "man" in je paspoort laten vermelden,' had Fer van Vleuten gezegd. Heilwig had het terras opgeschrikt met haar daverende lach uit haar omvangrijke klankkast. Misschien was die opmerking zijn entreekaartje geweest in haar levenspraktijk van ongestorvenheid, zoals ze dat benoemde.

Hotel de Jonge in Assen, buitenterras voor rokers. Heilwig had verteld dat ze haar baarmoeder kwijt was na een chirurgische ingreep om een tumor te overwinnen. Minder pijnlijk dan een wortelkanaalbehandeling, en de scheiding was al een feit.

De Courant met het bericht over genderruil lag nog ongelezen op de leestafel, maar Fer van Vleuten kende het nieuws. Een vrouw kon pas man worden als ze geen baarmoeder meer had. Juridisch was dat zo geregeld. Immers een transsexuele man mocht na de ingreep niet in de gelegenheid komen een kind te baren, dat zou het leven nodeloos ingewikkeld maken. Vooral voor de wetgever en de rechterlijke macht. Fer

had het verhaal voor *de Courant* geredigeerd en er een kop bij bedacht, alsof het eigen nieuwsgaring was geweest.

'Niemand hoeft zich om mijn verdwenen baarmoeder te beknagen,' zei Heilwig. Fer van Vleuten wist niet wat beknagen betekende - in de context van haar geslachtsorgaan - maar hij had geen navraag gedaan. Heilwig had dat woord ongetwijfeld uit het Vlaamse Groenendaal meegenomen. Was een man zonder penis voor de wet een vrouw? had hij zich afgevraagd. En zou die mutatie ook in het paspoort terug te lezen zijn? Ook die vragen stelde hij niet.

Fer van Vleuten mocht in Heilwigs ongestorvenheid blijven, maar op kroost hoefde hij bij Heilwig niet meer te rekenen. Haar zoons hadden al een vader. En een ontbrekende baarmoeder stond liefde niet in de weg. In geen enkel opzicht. De gasten op het terras keken niet meer op van Heilwigs lach. Zo snel werd vorm overvleugeld door inhoud en vervolgens genegeerd. Het terras bij Hotel de Jonge aan de Brink in Assen was een perfecte afspiegeling van de wereld. En dan vooral aangaande de beleving.

Fer van Vleuten had - gekleed in bomberjack - achter zijn stapel *Couranten* gewacht tot Tonnie Mecklenburg was uitgepraat. De schooltafeltjes bleken nog net zo krap als dertig jaar eerder. De stoel wiebelde, ook dat was hetzelfde gebleven. Op het glas tussen het lokaal en de gang waren posters geplakt met portretten van schrijvers. Hermans, Campert, Bernlef, Wolkers, Cremer, Mulisch. Mannen, alleen mannen, geen enkele vrouw. Gluurnaden tussen de posters om iedereen vanaf de gang in de gaten te kunnen houden. Erotiek in het leslokaal. Opwinding van uitleg. Mooi onderwerp voor de pagina *Life Style*.

Op de achterwand hingen posters met gedichten, collages en kleurige tekeningen. Duidelijk een werkopdracht voor de leerlingen. Boven op de kast achterin het lokaal slordige dozen met proefwerken en werkbladen. Lokalen nog even stoffig als toen.

Ze hadden die eerste avond gelijk gezoend, ondanks hun

gevorderde leeftijd. Fer was zijn fijnproeverij al voorbij, dankzij jaren Javaanse Jongens. Heilwig proefde alles nog, vooral na witte wijn, waterzooi, mosselen, oesters en inktvisringen. De Trappist - dubbel en triple - waren gedienstig geweest bij het openen van het roosvenster, de diamant van de naliefde.

Heilwig Bloemaerts had na middernacht elektronisch een afspraak genoteerd. Fer van Vleuten kreeg al de volgende middag een schrobbeurt van de mondhygiëniste. Met witte tanden verliep communicatie nu eenmaal beter; verbaal en non-verbaal. Hij had zich niet verzet. Truus, gekleed in lichtblauwe latex handschoenen, was veel jonger en vast nog in het bezit van een baarmoeder, maar ook dat was voor Fer van Vleuten niet van belang. Ragers met blauwe borstels kreeg hij mee; 0,45 millimeter en een setje twee maten groter.

Niemand van de opgedraafde leerlingen - wie niet wilde hoefde de overvormingsles niet bij te wonen - las een krant. Ook niet *de Courant*. Van de achttien leerlingen waren er drie waar thuis een betaalde krant op de deurmat viel, die krant was voor vader. Slechts één ouder had een webabonnement, maar het kind wist niet welke krant digitaal binnenkwam.

Donkerblond golvend haar, bijna zwart, tot op haar schouders en een lichte huid begrensd door een wit T-shirt en een zwart vest. Strakke spijkerbroek als alle meiden van de bovenbouw, bijna alle meiden. Ze had vanaf de achterste rij tweemaal een vraag gesteld. Een vraag over schrijven en hoe moeilijk of gemakkelijk dat was en een vraag over de toegang tot de media: 'Hoe kwam u eigenlijk bij een krant terecht, en was dat de moeite waard? Zou u opnieuw voor uw vak kiezen?' vroeg ze.

Fer van Vleuten was gepokt en gemazeld in vragen stellen.

Fer van Vleuten knikte naar het meisje bij het fietsenhok. Ze had haar schooltas tussen haar voeten, armen half over elkaar. Ze rookte shag, geen Belinda menthol met filter. Shag. Als een Mechelse herder herkende hij Javaanse Jongens van Theodorus Niemeijer uit Groningen. Haar ogen vonden zijn ogen.

‘Of wilt u een shaggie?’

Fer van Vleuten wilde geen shaggie.

Hij stak zijn hand uit. Zijn vingers kenden de gebaren. Een tuitje. Smal aan het mondstuk, breed aan de voorkant, dat was gezonder.

‘Moet je nog niet naar huis?’

‘Ik wacht op de bus.’

Fer van Vleuten zag dat ze haar fietssleutel in haar broekzak liet glijden. Ze zag dat hij het zag.

‘Waar woon je?’

‘Kunt u me naar Gieterveen rijden?’

Fer van Vleuten kon Martha naar Gieterveen rijden. Hij kon haar naar Borger rijden, naar Ees, Eext en Eexterzandvoort. Hij kon Martha naar de Kwartjesberg brengen en naar het Hemelrijk.

Martha gaf hem vuur.

‘Ik rook niet meer,’ zei Fer van Vleuten.

‘Ik ook niet.’ Martha grijnsde ingehouden, zoals jonge vrouwen ingehouden kunnen grijnzen. ‘En ook niet minder,’ liet ze erop volgen. ‘En ook niet minder.’

‘Hoe oud ben je?’

‘Ik zit in de vijfde klas.’

‘Havo? Vwo?’

‘Ik ben achttien.’

Fer van Vleuten wist dat ze een paar jaar smokkelde, minstens een jaar. Ze was meerderjarig, misschien niet volwassen van lijf en leden. Maar ze was meerderjarig. Donkere ogen had ze, aangedikt met ogenstift.

‘Mijn vader had ook een alfa,’ zegt ze. ’Mijn moeder vertelde dat mijn vader in een alfa romeo reed.’

Ze zwaait naar een fietser. Het terras bij Braams is leeg. Braams krijgt nooit middagzon op het terras.

‘Had?’

‘Ik heb geen vader. Wel een moeder.’

Udema bestaat allang niet meer. De slagerij is weg. De spoorlijn is weg. Pomona is een appelhof met zomerhuisjes. De Wiemel bij Gasselte is afgebrand en weer opgebouwd.

Verandering is een constante.

Iedereen heeft een moeder. Levend of dood.

Met Martha's gebit is niets mis. Mooie riege tanden, onder en boven. Als ze een paard was, zou hij haar gerust in de mond willen kijken. Martha was geen paard. Ze was een veulen.

'Ik had u zien komen. In de ALFA.'

Via Gasselte, Drouwen en Bronneger naar Borger, naar Ees en door de staatsbossen naar Exloo. Terug door de veenkoloniën, waar Lofar-antennes geluidloos, maar alert naar de oorsprong kijken. Zuiderdiep, Tweede Exloërmond, Eerste Exloërmond, de Drentse Mondenweg langs Nieuw-Buinen, de leegte aan weerszijden van de Zuiderblokken, de Noorderblokken, langs de fabrieken van Avébé en door Bonnerveen met uitzicht op Gieterveen.

'Hier rechtsaf,' zegt ze. 'Daar stoppen.'

Fer van Vleuten parkeert de ALFA aan de Boerendijk.

Martha laat het portier dicht. Ze stapt over het portier de auto uit. Fer volgt Martha over het fietspad achter de tennisbanen. Bij een brede sloot slaat ze rechtsaf.

'Dit is de Beek,' zegt ze, 'die begint daar.' Ze wijst naar het oosten. 'En komt uit in de Hunze, de Oostermoersche Vaart.' Martha wijs naar het westen. Fer van Vleuten glijdt naast haar in de walkant van de Beek. De zon in de rug.

'Wil je een boterham?' vraagt ze.

Ze houdt een trommeltje voor hem open. Pindakaas geurt hem tegemoet.

'Ik rook niet meer,' zegt ze. 'Mijn vader vond het niet goed dat ik rookte.'

De Beek is niet meer dan een brede sloot, aan de overkant een weiland en daarachter verbouwde huizen. Het vee is nog op stal. De koeien hebben nog geen voorjaar in de koeienkoppen.

'Meneer Mecklenburg vertelde over de veertiende eeuw. Over Middel-Nederlands, Vlaams en woorden die verdwenen zijn.'

Ze noemt haar leraar Meneer Mecklenburg. Ze zegt niet: Mecklenburg. Ze zegt niet: Tonnie Mecklenburg.

'Heel boeiende vind ik dat komen en gaan van woorden.'

Martha neemt de laatste boterham. Misschien heeft ze nog niet gegeten. Fer van Vleuten krijgt de helft. Met losse handen mag hij happen.

'Telkens komen er nieuwe woorden die ongeveer hetzelfde betekenen als wat al bestond. Dat is omdat ook alles hetzelfde blijft. In de dagelijkse dingen, bedoel ik.' En met haar hoofd licht gebogen, de ogen naar boven gedraaid, zegt ze: 'Of niet?'

Het gras aan de oever ontworstelt zich aan de winterkleur. Het weiland laat voorzichtig zien dat het voorjaar is. De wilg bij de bocht in de Beek kleurt transparant groengeel. Een late middagzon schuift schaduwen over het donkere water. De Beek is half dichtgegroeid met wier, lisdoddes, gele plomp, kikkerbeet, kroos. Restanten groot hoefblad hangen in het water. Onderhuids stroomt het water naar de Hunze, en verder naar zee. Aan het oppervlak is geen beweging te zien. Verderop zwemmen drie eenden. Het vrouwtje laat de mannetjes in haar kielzog manoeuvreren. Slechts één kan winnaar zijn.

'Anderheid, ongebeeldheid,' zegt ze, 'mooie woorden vind ik dat. Blootheid.'

Fer van Vleuten peutert met zijn tong moeizaam een brokje uit de pindakaas tussen zijn kiezen vandaan.

'Ik houd van Nederlands. Taal is ook mijn speelgoed.' En als ze haar trommeltje naast zich in het gras zet, zegt ze: 'Ik schrijf ook gedichten, maar ik ben er nog niet goed in. Ik weet wel hoe het moet, dichten, maar ik kan het nog niet. Er ontbreekt iets, maar ik weet niet wat.'

Fer van Vleuten dichtte niet. Dichten hoorde niet bij journalisten. Helder schrijven was genoeg. Het was een ongeschreven wet dat krantenschrijvers zich ver hielden van eigen literatuur, van poëzie in elk geval. Semi-fictie, een kerstverhaal wat aangedikt of geparafraseerd, dat kon nog net.

'Taal is ook je identiteit,' zegt Fer van Vleuten. 'Misschien kun je beter dichten als je meer weet wie je bent.'

En als vanzelf gaat zijn rechterhand omhoog. Hij wijst naar de contrails die elkaar ver boven Gieterveen kruisen. Vliegtuigen op weg naar Hamburg, Bremen, Kopenhagen en verder. Op weg naar huis. Het is een prachtige zonnige dag

halverwege maart. Bijen en een enkele hommel bezoeken krokussen, winteraconieten en verlate sneeuwklokjes.

'Ook? Taal? Taal is ook je identiteit?'

'Ach,' zegt Fer van Vleuten, 'ik weet niet zoveel van identiteit. Wat je doet, dat ben je. Zo ongeveer.' Hij trekt met de hak van zijn schoen een spoor in de wal van de Beek. Een kever vlucht opzij. Martha trekt haar benen op en sluit haar knieën tussen haar armen.

'En?' vraagt ze.

'Identiteit is ook met wie je je omringt.' Fer van Vleuten strekt beide benen. De grond is klam.

'Ken je Robinson Crusoë? Vast wel. De drenkeling op een onbewoond eiland.'

'Zo voel ik me soms ook,' zegt Martha.

Twee eenden vlogen weg.

'Robinson Crusoë was niemand tot hij Vrijdag ontmoette. Vrijdag. Crusoë had geen fantasie. Crusoë bedacht geen mooie naam. Crusoë vroeg niet aan de neger hoe hij heette. Robinson Crusoë noemde de neger naar de dag dat zijn leven begon. Je kunt ook zeggen dat Robinson Crusoë pas bestond toen hij niet meer alleen was.' Fer van Vleuten trok zijn benen op. Twee sporen in het gras. De condensstrepen waren opgelost, alsof een spons de hemel had schoongeveegd.

Martha keek Fer van Vleuten aan. Ze zat dichterbij dan comfortabel voor hem was. Fer van Vleuten was verziend, hij had een leesbril nodig voor dichtbij. Hij zag Martha's bruingroene ogen met wazige randen. Dichterbij werd zijn leven er niet helderder op.

'Vrijdag,' zegt Martha, 'met Vrijdag was de week bijna voorbij.'

'Wordt je moeder niet ongerust?' vroeg Fer van Vleuten. 'Vraagt ze zich af waar je blijft?'

Bonnerveen, Noorderblokken, Zuiderblokken, Nieuw-Buinen, Mondenweg. Fer van Vleuten volgde het spoor terug. De kap van de auto dicht, de leren muts over zijn hoofd en oren, de vliegeniersbril met het rekband strak op zijn neus. Hij volgde het spoor terug, als wilde hij op-

nieuw de rit vastleggen in zijn geheugen. Nooit, nooit had hij pindakaas op brood gehad, zijn hele kindertijd niet.

Martha's moeder was elke dag ongerust. Elk uur van de dag was ze bang haar kind te verliezen. Martha's moeder was ervaringsdeskundige in verliezen en verloren raken. Martha's moeder wilde nooit meer meemaken wat elke dag op het programma staat.

Eerste Mond, Tweede Mond, Zuiderdiep, Exloo.

'Hebt u kinderen?' vroeg ze. En zonder zijn antwoord af te wachten: 'Mist u ze?'

Fer van Vleuten kon haar ogen niet zien. Hij kon haar oren niet zien. Als hij opzij had gekeken, had hij de bijna-vrouw *en profil* in zich kunnen opnemen, maar Fer van Vleuten keek niet opzij. Fer van Vleuten keek strak voor zich uit, alsof hij iets had gedaan dat niet mocht.

Fernweh, een Duitse uitdrukking voor heimwee naar een plaats en tijd waar iemand nooit was geweest. Odessa, daar was Fer van Vleuten alleen geweest in de verhalen van Isaak Babel, maar wat zou hij graag naar die stad afreizen.

Maar Odessa was niet meer wat het geweest is. Het web had alles blootgelegd. Odessa was onherstelbaar verbeterd; verwoest, afgeschreven. Fer van Vleuten had niets meer in Odessa te zoeken, en niets meer te ontdekken in al die andere plaatsen waar hij niet geweest was en nooit meer zou komen. Tientallen stations was Fer van Vleuten definitief gepasseerd. Fer van Vleuten kende kroost van horen zeggen. Fer van Vleuten kende kroost van zijn jongere broer en van zijn oudere zus. Ongevraagd had hij de titel oom in de wacht gesleept. Moeiteloos. Kroost kende hij lange tijd niet. Kroost kende hij vanaf de zatermiddag met Heilwig op het terras van Hotel de Jonge aan de Brink. Twee zoons uit de RABO-ploeg; Lowie en Steph, maar met die jongens had Fer van Vleuten geen Fernweh. Hij had niet eens van hun bestaan geweten, hij had nooit naar ze gezocht, niet naar ze uitgekeken. Fer van Vleuten had zijn verlangen niet gekend. Of had verlangen naar nageslacht Fer van Vleuten nooit aangeraakt?

Fer van Vleuten las *Alleen op de Wereld* en *Robinson Crusoë*. Van alle dagen in de week had hij vrijdag overgeslagen.

"De verhouding tot de ander bepaalt je identiteit."

De academische definitie van zijn wezen zingt in zijn hoofd tussen zijn linkerhersenhelft en zijn rechterhersenhelft. Kroost van eigen zaad; hij was het vergeten, domweg vergeten, leek het. Fer van Vleuten had zijn dagen gevuld met belangrijke zaken die hij zich niet meer herinnerde op de walkant van de Beek met uitzicht op verbouwde huizen aan de rand van Gieterveen. Een dorpsrand die zowel periferie als centrum besloeg. Alles eigenlijk.

De hele bewoonde wereld. Gieterveen liet gemakkelijk door zich heen kijken naar Bareveld, naar Groningen in de verre verte. Naar alles wat achter de Martinitoren lag om te ontdekken. Hier aan de buitenrand van het huidig gekende heelal was geen plek meer om verstoppertje te spelen.

De wind trok aan, de lucht werd gejaagder.

Martha verstopte niets. Alle ramen en deuren stonden wagenwijd open. Martha sloeg haar boek open. Ze maakte een start met de eerste hoofdstukken.

De dode planten aan de oever werden niet geraakt door de aantrekkende wind. De gestorvenheid bleef bij het oude. Golfjes met zilveren toppen gleden naar de Hunze, zoals ze al een eeuw over de Beek naar de Hunze gleden. Fer van Vleuten zag de rimpelingen wegijlen en terugkeren. Hij zag de eeuwige rimpelingen voor het eerst. Martha ging naast hem staan, keek naar beneden.

Ees, Borger, Bronneger, Drouwen, Gasselte, Pomona.

'Wil je mijn vader zijn?'

Zonder te buigen kwam Martha dichterbij. Fer van Vleuten voelde haar arm om zijn schouders, zonder dat ze hem aanraakte. Fer van Vleuten voelde haar lippen op zijn voorhoofd, zonder dat ze hem aanraakte. De jonge vrouw wist wat ze nodig had om in de pas te lopen met wat haar ontglipte. Ze had heimwee naar Odessa.

'Morgen is het woensdag. Vandaag is het dinsdag.'

Martha's identiteit vroeg om een vader. De rimpelende beek openbaarde haar waarheid.

Martha kende Fernweh, zijn Fernweh.

'Straks is het overmorgen,' zei ze.

Fer van Vleuten dacht dat hij moest huilen, maar hij wist het niet zeker.

Het fietsenhok is leeg. Achter spijlen trapt een jongetje een bal tegen een muur; midden in het doel tussen de geverfde palen.

Thuis wacht Heilwig met thee. Ze wil weten waar hij was. De week is nog niet om.

5 maart 2013

Ma’k starven

Ik bin veur gieniend benauwd,
had ik dacht toen ik een kwaojong
bij de ballen greep. Kind was ik en ik
wus niet hoe zeer zu’n kneep doen kun.

Het gevecht en het gefrossel was over veur
ik der arg in had. Mien va gaf mij
een paar neie klompen en een klap op
de scholder. Mien zussie was red. En de eer.

Ik was de held, de ridder die jonge vrouwlu
in veilige haven loodste, met klompen
en voestslagen en met de greep naor
de ballen, de kneep in de kul van de rotjong.

Ik weur older en niet allent de wenkbrauwen
gungen mij rechtop staon, alles an mij
weur groter as ik lieden kun. Wat mien kracht
weden zul, weur mien zwakte, weur mij zegd.

Ik geleufde van alles wat mij zegd weur
aal minder en het gat weur groter tussen
de bienen in spreidstaand. Allent soldaoten
op wacht hebt de hakken tegen mekaar.

Vrouwlu leuten pepermunten tussen de kneien
votzoegen. Het zute verropte mij de tonge.
Aal minder pruufde ik de sappen van
het levent dat mij in de muut stroomde.

Roomse kneien had ik metkregen en toen god
dood was - ik had hum persoonlijk smoord -
bleven de kneien verlaangst holden naor
de eerde, die mij trök as kerels’ zwaortekracht.

Aj hoog omhoog wult, zee mien va, moej
diepe bugen in het zaand van de eerde die oens
wacht, ok as ie - neimoods as ie bint - de braand
der in, stof uut as teveurschien kommen laot.

Grote kerels gaot op de kneien om overal
bij te kunnen, met de neus naor de grond en
met de kop in de nekke. Het rouwzaand onder
mien iezern nagels kun ik zitten laoten.

Vrouwlu en kinder eerst, en dan een hiele
tied niks. Met de hakken in het zaand trök ik
speuren van begun naor halfweg. Ik was niet
benauwd veur wat mij in de muut kwam.

Ik weur benauwd veur het leven om mij
hen en vanneis vund ik mien kindergrot om mij
in terugge te trekken, zunder kul en zunder mien
ballen as een zeppelin in de locht te holden.

Veilig, zee mien heer, is as ie niet metan
doet en laot wat joen krachten te boven giet.
Ie huuft het levent niet ten volle op joe
of te laoten kommen. As ie niet wult.

Maor gedurig vund ik uut dat an mij niks
vraogd weur. De zeun zee al an het kruus
dat e niks aans doen kun as wat in zien
chromosomen vastlegd was. Wat lös wol

tot meerdere eer en glorie van de genen. Lös
hef niks een doel, al liekt dat smaangs
toch zo te weden. Niks is wat het liekt, en
niks is alles wat we ziet, achternao en ok veuruut.

Ik bin veur gieniend benauwd,
had ik dacht toen ik een kwaojong
bij de ballen greep. Kind was ik en
ik had in mien kloten nog pien niet vuuld.

Fuck you all kiek ik alle koeien in
de kont. Ik heb het naokieken en achteromme
zie ik vandage veur mij. De scholders van
Christoffel draagt mij hen moeder eerde.

Ik bin veur gieniend benauwd,
had ik dacht toen ik een kwaojong
wakker kuste en de duvel uut het ledikant de
wereld verovern leut. Mefisto met vurige tong

en stierepoten deur het porselein van va en
moe onder scharven van veen en zaand.
Ik bin veur gieniend benauwd.
Braand en as bij het leste oordiel.

Benauwd bin ik veur gieniend.

12 maart 2013

Mooie streek

'Alles gaat gewoon door, ook als je weg gaat.'

Willem Vos grijnsde en streek met zijn rechterhand over zijn hoofd met donker kortgeknipt haar. Even keek hij naar zijn passagier, niet te lang, een lange blik zou zijn opmerking gemaakt doen klinken, vooraf bedacht. Hij had zijn spreuk vooraf bedacht, of beter: de spreuk was hem voorbijgekomen en op het juiste moment had hij zijn voelsprieten dichtgeklemd. Deze zin zou voor dit weekend zijn *running gag* zijn, geleend, maar de vorige eigenaar van zijn motto was hij alweer vergeten. Willem Vos eigende zich alles toe wat aan kennis op zijn pad kwam. En als de bron van vernieuwing en verrassing was opgedroogd, nam hij zonder aarzelen de volgende afrit.

Willem Vos reed als vrijwilliger op de ouderenbus. Een omgebouwde Ford transit met ruimte voor zeven passagiers van 55 jaar en ouder. Natuurlijk konden ook jongeren in de bus, maar daarvoor was deze bus-op-afroep niet bestemd. Bejaarden, senioren, premature ouderen, wat de naam was, maakte niet uit, als de reizigers maar ouder waren dan 55 jaar. Een en ander volgens de reglementen van de subsidiegevers. Willem Vos reed voor het derde jaar op de bus, elke zes weken een weekend. Hij zou graag vaker op stap gaan, maar er waren meer liefhebbers onder de mannen van zijn leeftijd. Blijkbaar was de jongensdroom, internationaal trucker op een vrachtwagen, en daarvan dan de mini-versie, nog alom aanwezig bij de te vroeg gepensioneerde vijftigers en zestigers. Alleen mannen reden op de bus. Vrouwen werden niet geweigerd, maar als er een liefhebster belde, was het slot van het gesprek de gewenste uitkomst: Mannen onder elkaar, en het liefst alleen.

In de oudere nieuwbouwwijk van de jaren zeventig had Willem Vos in de kop van Drenthe als enige reiziger Hans Wellmann opgepikt. Wellmann was de zestig voorbij en in bezit van een geldig rijbewijs, maar door omstandigheden niet meer in staat een auto te besturen. Hans Wellmann had

een vierkante kop, zoals dat in de volksmond heette. Vierkant, maar wie beter keek zag het formaat van een forse schoenendoos met een tamelijk vlakke neus en lichtuitpuilende groene ogen. Wellmann droeg contactlenzen, maar een bril was beter geweest, voor anderen. Wellmann kende blijkbaar geen behoefte er knapper uit te zien dan hij geschapen was. En wat maakte het ook uit, sommige vrouwen - vooral de mooie - raakten om voor de hand liggende redenen gecharmeerd van lelijke mannen.

Ze hadden handen geschud, zoals ze alle zes weken handen schudden. Willem Vos wist niet of Wellmann elke zondag naar Veenhuizen vertrok, of dat het ritje naar hotel-restaurant Bitter en Zoet op zijn dienstrooster was afgestemd. Hij had het Wellmann niet durven vragen, zoals meer vragen niet naar voren kwamen. Maar dat was niet zo'n probleem. Willem Vos had ontdekt dat de meeste antwoorden vanzelf komen, een vraag was niet echt nodig. Iedereen, bijna iedereen, zat vol verhalen om uit te venten, om het oneerbiedig te zeggen. Hoe ouder de reiziger hoe meer er op de valreep nog naar buiten leek te moeten. In het halve jaar dat ze deze rit maakten, telkens met z'n tweeën - er ging op zondagmiddag nooit een andere senior naar het gevangenisdorp - hadden ze elkaar leren kennen, maar ook weer niet. Er bleef genoeg gespreksstof over voor de toekomst, tot het voldoende zou zijn.

Willem Vos had een hoogleraar op de radio horen vertellen over vriendschappen. Vos had de bus bij Zeijen in de berm geparkeerd om aandachtig te kunnen luisteren. Vriendschappen ontstaan vooral in de tienerjaren, had de geleerde gezegd, en een klein deel kameraadschap tussen mensen ontstaat - vooral tussen mannen - bij twintigjarigen, maar daarna was het volgens de hoogleraar voorbij. Na de dertigste verjaardag maakt iemand nog zelden vrienden. Al die tweede huwelijken, daar had de hoogleraar geen hoge pet van op. Hij noemde ze verstandsverbindingen, met afgesproken intimiteit. Het woord hoererij viel nog net niet bij de verweesde omroepzuil. Zelf was de hoogleraar aan zijn derde leg toe, maar er moest wel onderscheid gemaakt worden tussen individu en massa, vooral als er statistiek aan te pas kwam.

De basisinprenting van het fenotype - alles wat een mens deed of naliet - lag nog weer vroeger. Een mens kon zich enkel gedragen naar zijn stempel. En dat stempel werd met onuitwisbare inkt tussen het vijfde en twaalfde levensjaar in de ziel gedrukt. Hoogleraren wisten veel, dat was Willem Vos helder geworden. Maar Willem Vos had zijn twijfels. Hij had bouwkunde gestudeerd en rechtlijnigheid was hem niet vreemd.

Hans Wellmann droeg een anthracietkleurig hemd op een geklede lichtbruine broek en hoge wandelschoenen van lichtbruin leer. Over het hemd had hij een lichtgeel jasje met de knopen los. Wellmann leek niet met de mode mee te gaan. Elke maal dat Willem Vos hem naar Veenhuizen vervoerde, en terug, droeg Hans Wellmann dezelfde kleding. Misschien had Wellmann meerdere setjes van dezelfde outfit.

Het was een zonnige middag in april. Al maanden was het te koud voor de tijd van het jaar, kouder dan het gemiddelde over veel jaren, en er was nauwelijks neerslag gevallen. Een beetje sneeuw, dat wel, maar sneeuw heeft slechts volume, nauwelijks inhoud. Van sneeuw wordt de bodem niet wijzer, wist Willem Vos. Hij was nog nooit op wintersport geweest. De aandrang om de provincie te verlaten, al was het tijdelijk, was afgenomen, net als hormoonspiegels in zijn bloed. Mildheid had na zijn pensionering toegeslagen, mildheid die soms het karakter van berusting leek te krijgen.

'Droog,' zei Hans Wellmann vanaf de bank achter de chauffeur. 'En wat is het mooi buiten, bruin, geel, oker, alle kleuren bruin en geel. Van sommige wat meer. Oker.'

In de achteruitkijkspiegel zag Willem Vos hoe het schoenendooshoofd heen en weer zwaaide. De linkerhand van Hans Wellmann gleed over het raam. Zo kwamen vetvlekken op het veiligheidsglas.

Willem Vos zweeg. Hij keek op de kaart van de tomtom die schoksgewijs opschoof. Heel knap die navigatie, en wat een nauwkeurigheid. Een verre god wist op vijf meter nauwkeurig waar hij zich bevond, althans de positie van de omgebouwde seniorenbus. De kortste route naar de gevangenis kende hij, maar af en toe koos hij voor een andere weg. Wat

aantal kilometers aanging maakte de alternatieve route nauwelijks uit. Elke plek in Drenthe was van meer kanten te bereiken. En omdat die mogelijkheid er was, wilde hij die ook gebruiken. Omwegen zijn soms korter, had hij ontdekt.

'Als er maar geen brand wordt gesticht op de verdroogde akkers,' klonk het uit de klankkast met rammelende beugels en traptreden van de opgevouwen seniorenopstap. Hans Wellmann gaf een deel van zijn innerlijk prijs. Er was vast meer te ontdekken.

'Brand, ja,' zei Willem Vos. 'Brand.'

Willem Vos hield beide handen aan het stuur. Behaarde vingers, lange vingers geschikt voor piano en clavecimbel, geëigend voor meer instrumenten. Willem Vos had zijn aandacht bij de weg. Klinkers, smalle bermen, tegenliggers. Langelo naderde met wegversmallingen en drempels. De tomtom gaf met Antwerps accent aan dat hij bij de volgende kruising rechtsaf moest gaan. Dat zou hij niet doen.

'Brand in de natuur, ja, brand in het veld. Nee, ja, dat zou jammer zijn.'

Misschien is daar mijn beroepskeuze vastgelegd, vroeg Willem Vos zich af terwijl hij bij de versmalling voorrang gaf aan een auto uit Norg. Aan het Oranjekanaal met droog en brandbaar gras in het vroege voorjaar was wellicht de kiem voor zijn loopbaan ontsproten. Het mocht niet, maar elke generatie stak de wal van het kanaal in brand. Een losse pluk gras, lucifer en snel langs de pollen die soms nog klam en nat waren. Prachtige rookwolken, eerst recht omhoog en boven de rand van het kanaal met de wind mee. Moeder met een rituele mopperbeurt, vader met een klap om zijn schouder. Grote jongen. Willempie had gedaan wat gedaan moest worden, hij had de traditie voortgezet. Fikkie stoken, wiekswal in braand, naar rook stinken en 's nachts in bed plassen, maar dat laatste had hij uiteraard de volgende ochtend pas gemerkt. Hij had geen verwijten gehoord, iedereen bij hem thuis wist dat het zo ging. Moeder verschoonde de lakens, vader speelde Orlando Gibbons op het klavecimbel.

Het rechte kanaal, de draaibruggen, de wegen, klinkers en zandpaden en later de vooruitgang met vaste bruggen, stei-

gers voor pleziervaart en visplekken. Ooit moest iemand hebben bedacht hoe de wereld gemaakt kon worden. Na onzelieveheer had de mens zelf het heft, en in zijn geboortestreek ook de schop, in handen genomen. Op kleine schaal was de wereld maakbaar. Net als in Norg, met altijd wel een wegomlegging.

Bij de provincie had Willem Vos zijn jaren doorgebracht als tekenaar/planoloog. Niet op de voorgrond, maar op de achtergrond bij de zorgvuldige beschrijving van de situatie ter plekke. Niet alles was vanuit de hemel gefotografeerd, toen hij begon, en zelfs dan waren er met de voeten op aarde opmerkelijke verschillen met de beelden, kaarten en kadasterplattegronden. Zijn laatste betrokkenheid was bij de vaarweg met sluis en bruggen tussen Erica en Ter Apel. Zes kilometer nieuwe veenvaart langs Klazienaveen en het Veenpark. Pas als alles klaar was en het Willem-Alexanderkanaal bevaarbaar was voor de recreatievaart, zou hij gaan kijken. Misschien. Niet eerder. Ook al was de oplevering na zijn pensioen; een ontwerper die halverwege het produkt gaat kijken, kan zelden de neiging onderdrukken zich met de voortgang te bemoeien. Willem Vos kende zijn beperkingen en hield zich er verre van, bijna altijd. Hij koesterde zijn kwaliteiten en liet weinigen daarin delen. De wereld bestond ook uit aasgieren en hij hoefde niet voor prooi of kadaver te spelen. Willem Vos had ontdekt dat wie niet alles weggeeft ook wat overhoudt.

De tomtom gaf aan dat de eerste weg rechts naar de gevangenis zou leiden. Althans, de kortste route zou vormen.

'We kunnen ook rechtdoor,' zei Hans Wellmann, 'maar dat weet je al. Ga maar rechtsaf. Ook goed.'

Willem Vos was niet de man om zich de wet voor te laten schrijven. Bij voorkeur niet. Niet door zijn passagier, maar ook niet door anderen. Op zijn vrouw na, misschien. Maar zijn Rika vroeg zelden krediet. Ze riep hem zelden tot de orde.

"Omkeren, indien mogelijk." had voor Willem Vos een licht erotische uitstraling, vooral omdat de Vlaamse dat met omfloerste stem in herhaling naar voren bracht. En als hij geen gehoor aan haar oproep gaf, legde ze zich er met evenveel gemak bij neer. Een andere route was ook goed. Zo bleef

hij op het zelfgekozen pad, ook wat zijn huwelijk aanging. Rika had veel van de tomtom, alleen geen Vlaams accent. Willem Vos voelde de communicatie met de tomtom als bevrediging voor dominante mannen met een bazige vrouw in eigen huis. Willem Vos realiseerde zich ineens waarvoor hij vrijwilliger op de seniorenbus was, met tegenspraak onvervaard en met enig leedvermaak de eigen route kiezen. Dat zou hij onthouden: op de weg tussen Norg en Een was weer een lampje gaan branden om zijn geest te verlichten. Maar, bedacht hij met een glimlach, uiteindelijk leiden alle paden naar de gevangenis.

'Mooie streek,' zei Hans Wellmann terwijl zijn hand over het glas bewoog. 'Boeiende historie. Kolonievaart, Groote Diep, armoede, misdaad, turf en jenever.'

In varianten kwam de lokale geschiedenis in trefwoorden voorbij, telkens op dit stuk van de route. Dominee Germsweg, uitzicht op de blokkendozen voor vreemdelingen die illegaal waren en een wettige straf moesten ondergaan. Maar ze kwamen niet. Het cellencomplex was voor de leegstand gebouwd. Hans Wellmann schraapte zijn keel, maar spugen deed hij niet.

Willem Vos stopte de bus in de berm voor Bitter en Zoet.

'Rij maar door,' zei Hans Wellmann. 'Graag voor de gevangenis. Het museum.' Hij glimlachte en zette de plastic tas op zijn bovenbenen. Klaar om uit te stappen. 'Maar graag wel weer hier afhalen. Half vijf is een mooie tijd. Moet lukken.'

Willem Vos parkeerde de bus een halve kilometer verder voor de hoofdingang van het museum, schoof de zijdeur van de auto met een klap opzij, liet de traptreden zakken en gaf Hans Wellmann een hand bij het uitstappen.

'Bedankt. Ik bedank je,' zei Hans Wellmann. 'Veilig op moeder aarde, of niet soms?' Hans Wellmann schraapte opnieuw zijn keel en spoog op de weg. Hij wreef de spuug met zijn schoenzool tussen de klinkers.

'Zo is het. Veilig op plek van bestemming. Tot later.' Willem Vos klapte de treden terug in de laadruimte. Hans Wellmann wachtte tot de bus wegreed.

Willem Vos reed de bus uit het zicht, stopte, liep een eindje

terug en zag hoe Hans Wellmann niet de poort van het gevangenismuseum inliep, maar terugliep naar Bitter en Zoet. Willem Vos had graag de tekeningen gemaakt voor Veenhuizen, maar dat hoefde niet meer. Alles stond al op de juiste plek en veel veranderingen zouden niet meer komen. Werelderfgoed om alles tot aan de jongste dag te bewaren, oorspronkelijk, onveranderlijk, origineel met hier en daar een restauratie en achter een beukenhaag een parkeerplaats voor bezoekers om de knorrende beesten aan het zicht te onttrekken. De waan van de decennia, niet de waan van de dag, maar de in wetten vastgelegde milde hysterie om alles te willen bewaren. De kleinkinderen van Willem Vos, en ook de kleinkinderen van zijn leeftijdgenoten mochten willen dat Veenhuizen, en de rest van de provincie, er steeds hetzelfde bleef uitzien. No way. Zijn passagier ging niet naar de gevangenis, maar bracht ruim drie uur door in Bitter en Zoet, zoveel was Willem Vos helder. De Drent ging langs de gevangenis, nog niet erin.

Hans Wellmann liep rechtstreeks naar hotel-restaurant Bitter en Zoet. Willem Vos reed ondertussen naar de parkeerplaats, kocht een kaartje voor het gevangenismuseum en sloot aan bij een rondleiding die juist was begonnen. Er was geen andere bestelling voor de bus en van de nood maakte hij graag een deugd. Wachten kon overal. Al duurde het wachten in zijn beleving steeds korter, een kwestie van leeftijd en niet alleen de tijd leek sneller te gaan.

'Ik heet Saskia,' zei de gids. Zwarte rok tot net boven haar knieën, witte blouse en de bovenste knoop vervangen door zilveren handboeien die inkijk verhinderden.

'Ik studeer geschiedenis in Groningen en ik doe dit werk om mijn eigen streekgeschiedenis beter te leren kennen.' Ze streek haar krullen naar achteren. 'Ik ben een beetje zenuwachtig. Ik vervang een collega die plotseling weg moest. Vandaar. Zo.' Haar woorden werden gevolgd door een schraperig keelgeluid.

Het volk zweeg. Onder de toehoorders waren nauwelijks jongeren te bekennen. Saskia knikte driemaal kort achter elkaar en in haar draai naar de galgen, martelwerktuigen, kar-

watsen, schandpalen en vierendeelwerktuigen zei ze: 'Komt u maar mee.' Het leek op een uitnodiging de hel te betreden, of er althans van nabij kennis mee te maken. De dood was dichtbij. Willem Vos kreeg plots de geur van warm bloed in zijn neus, als van zijn kindertijd met "zwien op de ledder". Het opengesneden dampende varken dat in het achterhuis was geslacht en met de geschoren en geschroeide rug tegen de sporten van de ladder leunde. Als het varkenslijk was afgekoeld zou het met een hakbijl in tweeën worden geslagen voor verdere ontleding in de onderdelen. Hetzelfde lot als van heksen, landlopers en moordenaars. Saskia had mooie knieholtes. Op haar linkerbil was een witte draad achtergebleven op de strakke zwarte stof, zag Willem Vos.

De uitleg over de hedendaagse praktijk van het gevangeniswezen met smokkelmanieren van drugs en lijfelijke visitatie in elke lichaamsopening had Willem Vos overgeslagen. Saskia had zich kranig geweerd, daar niet van, maar hij was zijn belangstelling kwijtgeraakt, achteraf gezien al vanaf het moment dat hij de witte pluis op haar achterste had opgemerkt. En als door een zachte hand gedreven was hij halverwege de rondleiding vertrokken en naar Bitter en Zoet gegaan. Hij stalde de bus op de parkeerplaats tegenover het gebouw dat kunstig uit zes kleine gebouwen was samengesteld. De straat tussen de panden was nu een loggia, een atrium, een vitrine voor wie gezien wilde worden. Een van de panden was verbouwd tot hotel, verder was er een keuken en een restaurant met veel glas rondom. Voor de sfeer hingen aan dunne draden serviezen aan het plafond en stonden palmbomen in houten tonnen naast de kalfsleren banken. Aan alles was gedacht, al zei dat denken niet alles over het resultaat.

Vrijwilligers kunnen overal en naar eigen inzicht koffiedrinken, had hij zichzelf voorgehouden. Maar veel overreding was niet nodig geweest, de calvinistische regels kon hij gemakkelijk in slaap wiegen. Zijn vader en moeder hadden het juiste voorbeeld gegeven: religie is prima, blijf vooral zelf nadenken en geef niet alles weg. Naast het goede had Willem Vos ook geleerd het onverstandige onder controle te houden.

Tussen Een en Steenbergen vroeg Hans Wellmann om te stoppen. Hij had aandrang. Prostaat en zo en wat ongemak. Hij was net geweest, thee, twee glazen wijn, maar de aandrang liet zich niet sturen. Zijn lichaam had een eigen programma. Alleen over zijn geest was hij nog baas. Althans, dat meende hij. Naast de weg was een sloot met een dam zonder hek en achter de droge sloot met brandbaar geelbruin gras lag een landschappelijk beschermde waardevolle houtwal van eikenhakhout en struiken. Willem Vos had bij een eerdere rit verteld dat ruim veertig jaar geleden hij zijn dochtertje van drie tijdens een fietstocht op deze plek had laten plassen. Heel veel andere zaken was Willem Vos inmiddels vergeten, maar deze belevenis lag vooraan, en vanaf het moment dat Hans Wellmann in vertrouwen was genomen over deze intimiteit was ook bij deze vroeggepensioneerde de nieuwe indruk muurvast geklonken. Een plassend kind achter een houtwal. Weinig ervaringen waren kostbaarder dan het water onbeschroomd in de wereld te laten stromen.

De mannen stonden naast elkaar. Twee, drie meter tussenruimte, meer niet. In de verte Langelo en Norg achter de bossen. Uitzicht over kale akkers, een kampje gras. Schokkend, ze pisten haperend, schokkend. Beide kerels, geen ferme stralen; niet meer. Nooit meer.

'Je had het al begrepen,' zei Hans Wellmann, zijn blik naar beneden gericht. Hij borg zijn edel deel op en trok de rits omhoog. 'Ik praat over literatuur. In Bitter en Zoet praat ik over literatuur...'

Hans Wellmann zette het gesprek dat in het atrium was begonnen door alsof er geen tijd was verstreken. En misschien was dat ook zo.

Willem Vos bewoog zijn hand, zoals hij al eeuwen zijn hand bewoog en trok de rits dicht. Hij dacht aan Saskia en dat de rondleiding allang voorbij was en of ze het witte draadje al had ontdekt en weggehaald.

'Literatuur,' herhaalde Willem Vos. 'Literatuur.'

Willem Vos las geen boeken, hij las het *Dagblad van het Noorden*, bladerde door Huis-aan-Huisbladen, als dat nodig was - en dat was alleen nodig als er een bestemmingsplan in

vermeld stond - en verder, verder liet hij het lezen over aan zijn vrouw. Rika las, en dat was genoeg voor hun huishouden. En voor hun welzijn.

Aan de achterste rand van de akker liepen drie reeën. De witte spiegel naar de mannen gekeerd. Een ree keek naar achteren. Ze was niet bang, ze bleef kijken.

'Mijn familie komt uit Duitsland,' zei Hans Wellmann, 'vandaar de dubbele medeklinkers in mijn achternaam.' Hij wachtte, leek te aarzelen of hij zijn jas dicht zou knopen. Beide mannen met blik op oneindig. Niemand zou de spatten op de broek opmerken. Halverwege de akker werd zand door een windvlaag opgezogen. De tijd van stofwolken en zandstormen leek aangebroken. Zaaigoed en kunstmest naar de hemel om verderop in het bos te landen.

'Ik heb lange tijd niet geweten wie mijn voorouders waren. Niemand die me dat vertelde. Ik heb alles op internet opgezocht. Alles staat er, alles.' Hans Wellmann stak zijn handen die wijdse gebaren hadden gemaakt in zijn uitgezakte jaszakken. Het was niet de eerste keer dat hij zijn handen daar verborg. Lange schaduwen gleden over het grauwe land. De bosrand bewoog niet, berken schitterden zilver in de avondzon.

'Alles,' herhaalde hij. Hans Wellmann keek opzij. Willem Vos had zijn handen in zijn broekzakken. De blik van de chauffeur was op de reeën gericht, of verder.

'Misschien wil je het niet weten,' zei Wellmann, 'maar ik wil het gezegd hebben. Hier en nu. Past dat? Heb je nog een rit?'

Willem Vos knikte nauwelijks zichtbaar. "Alle tijd", betekende de knik, als alle tijd niet te lang duurde vanzelf.

'Honderdvijftig jaar geleden is mijn voorvader uit Duitsland het veen overgestoken. Bourtange, Barnflair, Zwartemeer, wie kan het navertellen? Ik weet niet of hij ook in Veenhuizen is geweest. Landloper was hij, aan lager wal, maar op de een of andere manier heeft hij zich uit het veen omhooggetrokken, als de baron van Münchhausen. Ken je die?'

'Aan zijn eigen haren omhoog, of bedoel je het verhaal van dat halve paard dat de drinkbak leegdronk, maar de dorst nooit leste,' zei Willem Vos. Zijn vader had hem de verha-

len voorgelezen. Onuitwisbare indrukken van paarden aan een kerktorenspits nadat de sneeuw was gesmolten, een half paard dat aan een drinkbak stond en water dat halverwege uit de dwarsdoorsnede op de kinderkopjes klaterde. Maar pissen was dat niet. De achterste helft van het paard ontbrak. Willem Vos had alles geloofd, hij had de leeftijd dat iedereen hem van alles wijs kon maken.

'Baron van Münchhausen trok zichzelf aan zijn eigen haren uit de drek. Zo ging dat ook met mijn familie. Maar daarna sloeg de wet van behoud van ellende toe. Ken je die?'

En zonder een antwoord af te wachten.

'Er kwam in het veen een Russische vrouw voorbij die zorgde voor een homofiele zoon en een gestoorde dochter. Maar homo's bestonden nog niet in die verleden tijd. Die homo was mijn overgrootvader en zijn zoon - mijn grootvader - vierde zijn lusten bot op elke rok die hij zag, alsof hij iets goed moest maken. En ergens in het voorbijgaan ontstond mijn verwekker.'

Hans Wellmann haalde diep adem en liet de lucht met een korte stoot naar buiten. Het leek of hij zou gaan hoesten, maar hij pakte de draad weer op, alsof hij het verhaal al eerder had verteld. Hij spoog niet.

'Mijn grootvader woonde af en toe in Veenhuizen. Ik heb hem nauwelijks gekend. Kind was ik. Mijn vader zat er niet mee, met de familie. "Je hebt je eigen leven, en wat een ander daarvan vindt. Maak je niet druk." Mijn vader was een bastaard, zo heette dat. Mijn moeder kwam uit Parijs, of nog verder uit de wereld. Ik heb niet alles gevraagd wat ik wilde weten. Ik had het gevoel een NSB-kind te zijn uit een particuliere familievete. Maar als ik mijn vader mag geloven heeft hij de oorlog niet meegemaakt. Daar was hij goed in, negeren wat hem niet zinde. En,' liet Wellmann er zonder pauze op volgen, 'het bijzondere aan kinderen met foute ouders is dat de kinderen zich schuldig voelen over hun bestaan, maar dat de ouders die last niet met zich meedragen. De ouders deden wat hun goeddunkte, zonder wroeging, foute ouders hebben een schuldbesef van een varken.' Hans Wellmann sprak "varken" uit alsof hij een steen in de Kolonievaart wierp. En na

een korte pauze vervolgde hij: 'Ik lees dat overal. Overal kom ik zwijnerij tegen. Literatuur...' En na een diepe zucht gleden de woorden staccato met de wind mee: 'Literatuur, net echt.'

'Mijn vrouw leest boeken,' zei Willem Vos. 'Literatuur, maar ook andere boeken.'

Hans Wellmann trok opnieuw aan zijn rits. Hij keek naar zijn broekspijpen. De natte vlekken waren bijna verdwenen. Zo snel gaat dat met warme pis in de wind.

'Soms leest ze me iets voor,' zei Willem Vos, 'en ik onthoud wel wat ze me vertelt, maar zelf lezen doe ik niet. Geen boeken.' En om het af te maken liet hij volgen: 'Ik zie de noodzaak niet. Boeken, literatuur, ik heb het nooit gemist.'

Willem Vos bracht balans in de onthullingen. Wie iets van een ander wil horen moet vroeger of later zijn ziel laten zien, of een deel van de ziel. Dat deel mag echt zijn of namaak, dat maakt niet uit. Elke illusie is aanvaardbaar.

'Gisteravond,' zei Willem Vos, 'las mijn vrouw voor uit een reisverslag. "Hoe mensen anders zijn en toch weer gelijk," zei ze. "In Ethiopië wonen orthodoxen die geloven dat de aarde plat is als een pannenkoek." Ik zei niets, ik had er niets aan toe te voegen en ik had het boek niet gelezen. "Anderen geloven in god," zei ze. Rika, bedoel ik. Zo heet ze. Mijn vrouw. Rika gelooft niet in god en naar de vorm van de aarde had ik haar nog nooit gevraagd. "Anderen geloven in god", herhaalde ze. Ik had eerst niet door wat ze bedoelde, maar later kon ik er wel om lachen. God als pannenkoek. Mensen verschillen van elkaar, maar koesteren dezelfde illusies. Baron van Münchhausen, bedoel ik. Als je kind bent geloof je alles wat ouderen je wijs maken, en later, als je ouder bent, is dat niet anders.' Willem Vos glimlachte en keek naar boven. Oranje contrails kruisten elkaar. Ook hoog aan de hemel kozen reizigers andere routes. Niemand kon omkeren.

'Dat halve paard van Münchhausen raakte nooit verzadigd en wilde maar blijven drinken, zo is het ook met mensen. Mensen zijn onverzadigbaar en riskeren hun leven voor hun geloof. En het maakt niet uit welk geloof dat is; god, voorouders, echtgenoot, minnares of pannenkoeken. Dat heeft Rika mij verteld. Rika, scherpe geest heeft ze.'

Hans Wellmann trok zijn rits naar beneden. De kilte van de avond stuurde zijn lichaam en zijn blaas. Met moeite perste hij enkele druppen naar buiten. Op beide broekspijpen.

'Rika,' aarzelde Hans Wellmann. 'Zo heet mijn zondagmiddagvrouw. Zelfde naam, opmerkelijk. Mijn vrouw voor de zondagmiddagdienst. Niet elke zondagmiddag, maar toch wel vaak.' Traag gleden de zinnen over zijn onderlip. Hij wachtte, sjorde aan de rits en schoof met zijn schoen stuifzand over de natte plek op de aarde. Wat gebeurd was, was niet ongedaan te maken. Twee merels joegen elkaar kwetterend na. Het paarseizoen was aangebroken. De ene vogel verjaagt de ander. Tot bloedens toe.

'We praten over literatuur, over taal,' ging Hans Wellmann verder. 'Rika, mijn Rika, vertelde over de schrijfwijze van *kerk* in ons omringende landen: kerk, Kirche, Tsjerke, Church. De k en de ch verschuiven. Soms zijn beide klanken hard in *kerk* en soms klinken beide zacht in *church*. Boeiend vind ik dat.'

Hans Wellmann keek opzij. Willem Vos knikte en keek opnieuw naar de reeën bij de bosrand. Zo koud, zo weinig te eten en dan toch overleven. De kerk in het midden, hard of zacht, goedschiks of anders. Maar wie er niet meer is, die is onzichtbaar verdwenen.

'We vrijen niet,' zei Hans Wellmann en schraapte opnieuw met zijn schoen over de aarde. 'Niet dat ik dat moet zeggen, maar ik zeg het. We vrijen niet in Bitter en Zoet, Rika en ik. We huren een kamer om alleen te zijn. Alleen met elkaar, met literatuur, en thee.'

'En,' zei Willem Vos met strakke stem, 'en over welk boek ging het vandaag?' Hij haalde zijn handen uit zijn zakken en liet de contactsleutel van de ene in de andere hand glijden.

Hans Wellmann keek naar linksboven, zijn uitzicht werd gebroken door takken van een eik waar nog geen blad te zien was, zelfs geen begin van groen.

'Vandaag zou de laatste ontmoeting zijn,' zei hij.

'En verder?' vroeg Willem Vos.

'Ze gaat naar een andere gevangenis.' De ogen van Hans Wellmann trokken zich terug in de schoenendoos.

Onopgemerkt waren de reeën verdwenen.

'En verder?'

'Ze was er niet. Rika was er niet. Ze was bang voor de laatste ontmoeting. Ze heeft zichzelf het afscheid bespaard. Ik had het kunnen weten. Vrouwen spreken voor een laatste keer af en komen dan niet opdagen. Zo duurt de pijn het kortst.'

Hans Wellmann hield zijn handen in zijn jaszakken en zei: 'En verder?'

'Verder,' zei Willem Vos. 'Ik ga verder. Mijn vrouw heeft oogdruppels nodig.'

7-21 april 2013

Winder Loop

Tony va maintenant par des chemins inconnus,
longeant des champs qui lui sont indifferents. Son coeur
est à nouveau vide et affreusement lourd.
Il est, plus que jamais, Tony l' Assisté.

(Fin)

Slot van Tony l' Assisté par Célistin Freinet,
Publication Mensuelle, Mars 1925 - No 6
Editions de la jeunesse.

'Toen ik acht jaar was, had ik nog nooit op een paard gezeten. Wel op een ezel. In de dierentuin,' zeg ik. Ik zwijg, niet omdat ik niets meer te zeggen heb, maar om de oldtimers die met ouderwets lawaaiige uitlaat in colonne achter het huis voorbijrijden. Ik las de eerste alinea van het kinderboek van Freinet. Tony had nog nooit op een ezel, *un ass,* gezeten, ook niet op een muilezelin, *une mule*, maar nu ging het gebeuren. Ik geef het dunne boekje, met losse katernen zonder nietjes, terug aan Rouke.

Rouke kijkt met me mee naar de heimweekaravaan. Tussen de spijlen van de eiken schutting, dunne ruwe latjes in ijzerdraad vastgezet en licht uit het lood door de westenwind en de slordige constructie, komen MG's, Triumphs, kevers, Citroëns, Maserati's voorbij, open wagens met bestuurders met leren mutsen en vrouwen met blond wapperend haar. Ik had ze een week eerder op de fiets naar bakkerij *Ons belang* al gezien en demonstratief recht vooruit gekeken, ik wilde ze vooral geen aandacht geven en net doen alsof ik in de jaren vijftig in mijn eigen tempo naar de bakker fietste. Maar ik wist dat ik mezelf bedroog.

In de jaren vijftig, acht jaar, dezelfde leeftijd als Tony de Wees van Célestin Freinet, was ik afgestapt van mijn doortrapperkinderfiets om bewonderend en op zijn minst verrast naar de auto's te kijken en de geur van benzine en uitlaat-

gassen op te snuiven. Op Erica roken uitlaatgassen nieuw en aangenaam, bijna net zo lekker was dat als kauwen op het bitumen uit de vaten bij de aanleg van de Havenstraat. Asfalt deed zijn intrede in mijn bestaan, en dat van Erica. Teer kreeg dat jaar meerdere betekenissen, het was achteraf het begin van mijn ontdekking dat elk woord iets anders kan betekenen dan waarvoor het gemaakt leek.

Ik leerde lezen bij lange Meester Beukers in de klas en bij ronde Juffrouw Hofstede die nooit getrouwd is geraakt. In die jaren was de vrijdagmiddag op de Gerardus Majella-school bestemd voor een vervolgverhaal. Voorlezen en luisteren als regelmaat en om de schoolweek af te sluiten, om liefde voor taal wakker te kussen. Verhalen vertellen om de kinderwerkelijkheid vorm te geven, en te vormen in wat de wereld zijn kon. Een wereld zoals die volgens de katholieke leer zijn moest.

'Geld,' zegt Rouke, 'zelfs als ik veel geld zou hebben, of genoeg geld, dan zou ik mezelf nog niet in zo'n bolide, als ik dat zo mag noemen, willen zien zitten, laat staan rijden.' Hij vormde de woorden voor in zijn mond en liet ze traag naar buiten glijden.

De intonatie was meer dan de helft van zijn verhaal, driekwart wellicht van de man op gevorderde leeftijd die het liefst op de fiets van A naar B bewoog, en niet te ver van huis. In zijn vrije tijd, die ondanks het pensioen schaars blijft, vertaalt hij de boeken van Célestin Freinet om de Franse pedagoog/onderwijzer voor onderwijzers en belangstellenden toegankelijk te maken. We praten niet de hele middag over onderwijs en de teloorgang van alles wat ons dierbaar is; niet alleen over onderwijs. We laten ons leiden door de gebeurtenissen en naadloos gaat het gesprek van paarden en ezels naar auto's en euro's en weer terug.

'Geld is geen probleem, zolang er voldoende van is,' zeg ik.

We willen elkaar laten weten dat er voldoende van is, en dat maandelijks genoeg op de rekening komt om te doen wat we willen en vooral om na te laten wat we niet langer begeren.

Rouke reageert niet. Hij hoort tot het leger mannen dat de boekhouding heeft uitbesteed aan de kok in huis. Hij luis-

tert naar een merel die met ritmische stoten vogels in de tuin waarschuwt. We zijn omringd door mussen, mezen, groenlingen, roodborst, vinken en een boomkleverpaar. Driemaal per dag komt een bonte specht pindakaas halen.

'Er is een havik in de buurt, of een sperwer. Weet je dat?'

In het bosplan aan de overkant van de Hereweg wonen vogels die bij ons in de tuin hun maaltijd halen. Pindakaas uit een potje en zonnebloempitten uit een voedersilo in de rozenstruik. De halfvergane en wrange vetbollen uit de winter blijven onaangeroerd. Vogels zijn kieskeurig als ze zich dat kunnen veroorloven. De zomer komt dichterbij en zorgt voor natuurlijk voedsel in een gecultiveerde omgeving. We raken minder in trek met ons potjesvoedsel.

Alles in de wijde omtrek, de hele provincie en verderop is door mensenhanden en mensenmachines op de plek gezet. Zelfs slordigheid komt van een tekentafel en in het voetspoor van de voortschrijdende beschaving volgen vogels die nieuwe natuurlijkheid; perfect passend in de geconstrueerde omgeving.

'Ik ken de vogels van uiterlijk,' zeg ik, 'maar ik leer ze pas na maanden een beetje persoonlijk kennen. Ik heb geen voeling met vogels, hun namen en hun gedrag raak ik telkens weer kwijt, net alsof er in me geen plek is voor vogels.'

Terwijl ik mezelf deze woorden hoor uitspreken, vervang ik vogels door mensen.

'Ik mijd gezelschap,' zegt Rouke. Hij zet zijn pet af.

We zitten achter het huis in de schaduw. Onze blik is op het oosten gericht. Als er geen huis stond, als we op de heide zaten te mijmeren, zou de ondergaande zon onze ruggen warmen. Gelukkig hebben we beiden een vrouw over de vloer, en in bed. Koude voeten, daar hebben we soms hinder van, onze ruggen blijven warm. We koesteren die warmte en gaan er zorgvuldig mee om; uit hartstocht en uit noodzaak.

'Ik verleg mijn aandacht naar vogels, steeds meer,' zegt Rouke om helderheid te verschaffen over zijn positie in het bestaan. Op onze leeftijd zijn mannen overbodig, nog net geen sta-in-de-weg, tenminste zolang we niet zeuren.

Rouke schreef een forse dichtbundel over vogels. *Zoveel vogels, zoveel zinnen*. *Het puttertje* van Fabritius in het Mauritshuis. Een eeuwenoude vogel overleeft in een schilderij. Een dood vogeltje als tranentrekker, als het niet zo melancholisch zou klinken. De dood, ook over de dood gaan zijn zinnen, meer dan eens. Maar zoveel meer over wat eraan vooraf gaat.

'Jij,' zegt hij, 'jij bent een uitzondering. Misschien ben je een vreemde vogel dat ik je gezelschap zoek. Af en toe.' Hij zegt het zonder stemverheffing. Op zijn gezicht verschijnt een nauwelijks zichtbare grijns. Hij lijkt te menen wat hij zegt. Hij meent wat hij zegt, dat is zijn aard.

'Wederzijds,' zeg ik. Als het moet en als het nodig is, kan ik kort van stof zijn.

'Ik zeg het misschien te heftig; dat zoeken,' vult Rouke aan. 'Ik zoek je niet, je kruist mijn pad. Maar ik weet niet of dat genoeg voor je is.' Rouke glimlacht en volgt de pimpelmees die in de rozenstruik rondspiedt voor hij het nestkastje invliegt.

Het is genoeg. Ik vraag voorlopig niet naar de bekende weg.

Hij wil geen koffie meer. We blijven zitten en kijken naar sporadische vlinders. Citroenvlinder en oranje-tipje met acrobatische toeren, geen zandoogje, geen landkaartje, geen atalanta. Ook geen koolwitje.

'Jij bent mijn uitgever,' zegt hij.

'Dat klopt,' zeg ik. 'Jij schrijft. Ik geef je uit en jij zorgt voor je lezers.'

Ik raak een snaar die haar spanning nog niet heeft verloren. Ook zonder orkest en vogelzang kan ik een concert verwachten.

'Wie leest ze nog,' zegt Rouke diep uit zijn keel. 'Ik schrijf boeken, verhalen, gedichten, essays, maar wie leest ze nog?'

'Je bedoelt: wie leest me nog?' zeg ik.

'Dat bedoel ik: wie leest me nog?' De pet gaat over de grijze haren. Dunne haren, veel dunner zullen ze niet meer worden. Massey Ferguson boven de klep. Hij woont tegenover een loonbedrijf. Ook op zondagen zijn de machines in beweging, combines, aardappelrooiers, hooirapers.

'Je hebt niets te klagen' zeg ik. 'Je schrijft boeken, je vertaalt Freinet en geeft iedereen de gelegenheid het onderwijs te ver-

beteren, je maakt gedichten en je hebt een uitgever. Je beidt de tijd die je nog rest op een nuttige manier.' Ik neem geen blad voor de mond. Dat is mijn kracht en mijn kwetsbaarheid. 'Wat wil je meer voor je de emmer omschopt?'

'Lezers,' zegt hij. 'Lezers. Kritische lezers.'

'Dat meen je niet,' zeg ik om te provoceren, maar het is niet meer nodig om hem uit te dagen. We speelden dit spel in herhaling.

'Je hebt gelijk, ik heb geen lezers meer nodig.'

De oudste van vier jongens in een gereformeerd gezin in Amsterdam, het slot van de oorlog, Arnhem, Enschede en Scheerwolde naast het gehucht met de omineuze benaming "Nederland" in de kop van Overijssel. En na Overijssel kwam Groningen. De kop van Drenthe lijkt het slot van dit muziekstuk te gaan worden. Niet alleen voor deze schrijver, dichter, essayist, fietser en vogelaar die de pet weer op zijn knieën legt. De middag is kort, de avond is nog lang.

'Als je geen intellectueel was geworden, was je wellicht op de barricaden geklommen om erkenning te krijgen als oorlogsslachtoffer. In de eerste vijf jaren van je leven was er oorlog. Als je dommer was geweest had je de maatschappij aangeklaagd om je barokke jeugdjaren waarin je voor de gek bent gehouden. Met een nog lagere IQ was je eerzaam en overmoedig beroepsmilitair geworden of had je op een zaterdagavond in een dronken bui een rivaal in elkaar geslagen; als je nog geen verkering had gehad en geweld je taal was geworden. Er zijn nog veel meer mogelijkheden die je niet hebt benut. Maar je hebt je omweg door je jaren naar nu gebruikt om er een mooie vorm aan te geven,' zeg ik. En om de denkpauze te verlengen en op een ander spoor te komen, zeg ik: 'En nog ben je niet tevreden, natuurlijk niet.'

De angel wil ik niet te diep in het tanige vlees steken dat bijna tien jaar langer meegaat dan mijn vlees en botten.

'En dat geldt natuurlijk ook voor mij,' zeg ik. 'Misschien nog wel meer voor mij dan voor jou. Die omwegen.'

Als het erop aankomt ben ik een lafaard en durf ik confrontaties niet aan. Zoveel is me duidelijk geworden. Ander-

maal heb ik mezelf betrapt. Ik daag uit, provoceer, en bij de minste weerstand gooi ik de handdoek in de ring.

Als we twintig jaar jonger waren geweest, was nu de krat bier uit de bijkeuken gekomen en hadden we de filosofie in alcohol verdronken en het gesprek vervolgd over auto's, voetbal en vrouwen; niet noodzakelijkerwijs in deze volgorde, en waarschijnlijk ook niet over auto's. Maar we zijn met onze goede en onhandige eigenschappen ouder geworden. Wat geweest is, slaan we over in onze beschouwingen. Alleen literatuur telt nog, en in de breedste zin vanzelfsprekend.

Bij de buitenkraan tap ik twee glazen gemeentepils. Domheid vindt met de jaren haar natuurlijke einde net als slimheid, schiet door mijn hoofd als de glazen overstromen en spetters op mijn broekspijp landen.

'*De Put, Een weekje Dodesluis, De Parkwachter is gek*; je hebt wat je wilde vertellen al onder het volk gebracht. Het is de oorlog, het is je gereformeerde jeugd. Het zijn overpeinzingen van een in zichzelf gekeerd jongetje dat de bijbelse verhalen, vooral in de Naardense versie, of hoe heet die vertaling ook al weer? nog een keer heeft overgedaan.'

'Statenvertaling,' zegt Rouke kortaf.

Ik kom op dreef en Rouke stopt me niet.

'De verhalen uit het Oude Testament heb je met de paplepel binnengekregen,' zeg ik. En om het verhaal niet te zwaar te maken, vraag ik: 'Kreeg je ook elke dag Brinta?'

Rouke schudt zijn hoofd.

'Brood,' zegt hij, 'dagelijks brood.' En laat er op volgen: 'Weet je wel hoeveel bakkers er in die jaren vijftig waren?'

Ik knik. Op Erica waren minstens vier bakkers waar nu een supermarkt als enige brood levert. Er was voor elke denominatie een bakker, en met het oplossen van het geloof in de Heer verdwenen ook de broodheren. Rouke en ik, we hadden allebei een bakker in de familie. Wie niet in die tijd?

'Na dertig, veertig jaar komt de hoofdpersoon uit je proza helder naar voren,' zeg ik. 'Westland. Heeft Westland eigenlijk een voornaam, of heeft deze jongen, deze man onderweg naar de leeftijd waarop je weer met U wordt aangesproken, alleen een achternaam overgehouden?'

Ik hoef geen antwoord.

Ik wil vertellen wie ik in zijn verhalen zag opbloeien, aarzelen, denken, vechten, dromen. Van berusting is geen sprake.

'Het heeft er alle schijn van,' zeg ik, 'en als er veel schijn is, dan is de werkelijkheid vaak dichtbij, het heeft er alle schijn van dat je een Einzelgänger was. Als kind, en later ook misschien. In je verhaal *Het waterpistool* raak je ingewijd in je buitenstaanderschap, en laten opgeschoten - en minder intellectuele - wereldwijze jongens, je in de afgelegen vlakte van wat nu Amsterdamse wijken zijn, je zien dat je een ventje bent met een waterpistool dat nog niet goed kan schieten. Je apparaatje is alleen nog om mee te plassen, niet om mee te spelen.'

'Ik weet niet of je uit je nek kletst, als ik het oneerbiedig mag zeggen,' zegt Rouke, 'maar ga door. Ik hoef niet te geloven wat je zegt.' En met een lichte verontwaardiging, zo eigen aan de perfectionist, zegt hij: 'Westland heeft wel degelijk een voornaam. Gezienus. Zijn doopnaam: Johannes.'

De stoom is afgeblazen, niet uit de oren. Hij vervolgt: 'Misschien, of zelfs met een zekere waarschijnlijkheid, gaat je analyse over je eigen al dan niet dorpse belevingen.'

'Precies,' zeg ik voor ik mijn verhaal vervolg. 'Die Gezienus van jou in je verhaal *De man die ze zag vliegen*, was een godsdienstwaanzinnige voordat die rol werd overgenomen door Lou de Palingboer. Gezienus Bijsterveld, de naam zegt het al, verleende je tegen betaling onderdak tijdens je studie op de Gereformeerde Onderwijzersopleiding. Deze boekbinder wijdde je in in de orthodoxe literatuur en daagde je uit om een vervolg te schrijven na lezing van *De Wet* van Thomas Mann. De uittocht uit Egypte. Mozes en het onwillige volk. De parallel met de Joden in de Tweede Wereldoorlog. Vervolging, afgoderij, ongehoorzaamheid. De strijd om de wereld bij elkaar te houden. De actualiteit. Nu. Oom Gezienus had ook al een titel voor dat werk: *Het Offer*.

'Daar ben ik ooit mee begonnen,' zei Rouke, 'maar geen uitgever die mijn offer wilde hebben.'

Een opmerking over Abraham die zijn zoon als offer aanbiedt, brandt op mijn onderlip. Ik negeer zijn zijspoor.

'Naar de hemel ging die doorgedraaide en gelovige Ge-

zienus, al is een hemel voor gereformeerden natuurlijk veel meer een abstractie dan voor katholieken,' zeg ik met enige triomf in mijn stem. Ik ben verrast door mijn eigen filosofie die als een steeds sneller stromende beek over de tuin klatert.

'Een gereformeerde hemel is een staat van zijn, een katholieke hemel is een staat van genade. In huidige termen is een protestantse hemel een permanent LowLandsfestival met af en toe ruimte om te slapen en te douchen, om daarna weer helemaal uit de euforische bol te gaan, met veel liefde, maar met vooral geestelijke liefde. De paarse tuinbroeken blijven aan, om de kont, om het plat te zeggen. Grappig dat protestanten en gereformeerden zich in "Biddenhuizen" zo'n hemel op aarde maken.'

Ik ga door. Het heeft al weken niet geregend.

'Een gereformeerde hemel is een staat van *zijn*, een bovenbewustzijn dat een etage hoger ligt dan het dagelijks leven in de katholieke hemel. Bidden, zingen, filosoferen en reflecteren. Die gereformeerde hemel is een staat van bewustzijn, ontdaan van dagelijkse ongemakken als boodschappen doen, wassen, tandenpoetsen, poepen en voortplanten.'

'Neuken,' bedoel je zegt Rouke vóór in zijn getuite mond.

Wonderbaarlijk hoe de tuitende mond zich naar de betekenis van het woord vormt, al is dat misschien toeval en nemen niet bij elk werkwoord de lippen de vorm van de handeling aan.

'Dat bedoel ik,' zeg ik. 'Neuken, maar dat benoem ik liever niet op die manier, dat heeft te maken met mijn opvoeding. Leg ik nog wel eens uit.'

'Hoeft niet,' zegt Rouke. 'Ik hoef geen uitleg over obligate zaken. Plattelandskind verwekt door de heilige geest met instemming van Fons Jansen of Wim Sonneveld, of beide. De enige ware kerk uit Rome is het stadium van cabaret nooit ontstegen. Al is het lachen de roomsen langzamerhand vergaan.'

Van zijn gezicht lees ik enig leedvermaak, maar niet te veel.

'De intellectueel,' zeg ik. 'Sonneveld en Jansen waren overigens beide homo's, die verwekken niet als hoogste prioriteit hadden. Maar dat terzijde.'

Rouke grijnst en maakt een domineesgebaar met zijn rechterhand. Hij wil dat ik doorga.

'Wil je dat ik doorga?' vraag ik. Ik buig mijn hoofd en draai mijn ogen naar boven. Bij de schutting begint de pruimenboom aan een voorzichtige bloei. Fruitbomen krijgen het nog moeilijk met zo weinig bijen, hommels, vlinders en andere beroepsbevruchters. De wereld verandert, dat is overal zichtbaar.

'Ga door,' zegt Rouke. 'Ik hoor weinig inhoudelijks over mijn verhalen, en zeker weinig zinvolle en zinloze zaken van mijn directe omgeving. Over mijn verhalen.'

'Ik woon op een ander speelveld,' hoor ik mezelf zeggen, 'misschien zie ik andere zaken in je proza dan je erin hebt gelegd.' Opnieuw hoor ik hoe ik mezelf indek tegen vermeende domheid. Ik drink het glas leeg en vul bij aan de kraan. Rouke laat zich andermaal tracteren op koud mineraalwater uit de buitenkraan.

'*Het Satansmaal* gaat over een traumatische ervaring van je vader, een belevenis waar jij ongewild een tic van hebt meegekregen. Het is een indringend en meeslepend verhaal, met horroraspecten over een uit de hand gelopen eucharistieviering, maar dan voor gereformeerden. Heel bijbels, oudtestamentisch. Misschien overdrijf ik, maar je weet heel goed de geheimzinnige spirituele sfeer op te roepen, vooral als er nog restanten sprookjes en spookverhalen in de kinderziel van de lezer sluimeren. Ik bedoel mezelf, maar dat had je al begrepen. Als kind geloofde ik in Sinterklaas en twijfelde ik er niet aan dat Jezus over water kon lopen. Het heeft lang geduurd voor ik het bijgeloof naast me neer kon zetten. De wortels zijn er nog. De fijngevoeligheid is gebleven.'

'Heel rooms,' zegt Rouke. 'Heel Rooms, die fijngevoeligheid. Fijnbesnaarde kinderzieltjes daar houdt de clerus van. Om op te tokkelen.' En alsof hij zich heeft vergist laat hij met ingehouden grijns volgen: 'Excuses.'

Ik laat me niet afleiden. Ik fileer mezelf niet terwijl ik mijn bevindingen tegen de donkerblauwe lucht projecteer. Ik vertel wat ik lees in zijn proza, ik haal mijn verhaal uit zijn zinnen. Misschien hebben mijn uitleg en Roukes bedoelingen niets

met elkaar te maken. Dat komt vaker voor in domineesland. Daarnaast heeft proza niet altijd een bedoeling.

'Je doet in *het Satansmaal* onderzoek voor de Anti-Revolutionaire Partij naar afvalligheid en teloorgang van de christelijke gemeente en de groeiende afkeer van de politiek. Toevallig, of niet toevallig, kies je je geboorteplaats om een rapport te schrijven over wat je allang weet. Je moddert als in je kindertijd en als een jonge vrouw zich aandient om met jou te neuken - om jouw woord te gebruiken - druipt de aarzeling en de afkeer tussen de lakens vandaan. Neuken - om jouw woord te gebruiken - lukt niet als de bijbel ertussen ligt, tussen de dijen, bedoel ik.' En of het niet genoeg is en ik het spel tot de finale door wil zetten, zeg ik: 'En "het Woord is Vlees geworden", daar was je nog niet aan toe. Toen je dat schreef.'

Achter de halftransparante schutting fietst een meisje van tegen de twintig voorbij, zwarte paardestaart, te korte rode rok, te lange blote benen en te gele blouse, iPhone aan het oor. Gezoef van banden op het asfalt. Geen vogel te horen, alsof schoonheid onverstoord voorbij moet gaan. Rouke vangt me met zijn blik. Hij laat zich niet lezen.

'Aan het eind van het verhaal geef je je opdracht terug. Je ziet je niet in staat het gevraagde te leveren. Of niet?'

'Misschien,' zegt Rouke, 'zo had ik er nog niet naar gekeken. Ik ben geen man om te leveren wat wordt gevraagd. Ik lever wat ik in huis heb, wat ik niet in huis heb, lever ik niet. Wat vind je van die redenering?'

Opnieuw laat ik me niet afleiden. Nu gaat het erom wat ik kwijt wil, niet wat Rouke wil horen.

'En dan volgt in je bundel *Westland, de Ambonezen over u* een verhaal over het uitstapje naar Ierland, naar Derry, Ulster. *Fluiten in het donker*. Je begint met het gedicht *Angst* van Ed Hoornik. Een trip met vakantiebeslommeringen en met sectarisch geweld. *Bog*, gedicht van Seamus Heaney. Bog, het veen, de turf als metafoor voor het onderbewuste van de Ier. En na de discussie over poëzie bericht van een moord. De boodschapper is ontsnapt, zijn maat is een lijk. Zo maar, zonder reden. Nou ja,' zeg ik, 'met religie als smoes om te doden.'

In *Zoveel vogels zoveel zinnen* staat Roukes vertaling van

dat gedicht van Heaney, op zoek naar de ziel.

'Je spot met religie in een land waar religie de leidraad is.'

Ik schud kort mijn hoofd.

Bijna twintig jaar geleden las ik *Vereffeningen*, Seamus Heaney. Ik voelde plaatsvervangende trots toen de Ierse dichter de Nobelprijs voor literatuur kreeg. Ik had hem al gelezen! Op het strand van Schiermonnikoog liep ik kilometers langs de vloedlijn en repeteerde ik de laatste strofen: *Vreemd hoe iets in het verschiet / eenmaal beseft, verandert in iets dat je al kende / en hoe...*

'Die reis gaat ook over de Ierse twisten, de IRA, de strijd tussen de protestanten en de katholieken in Ulster. Oorlog binnen gehoorsafstand,' zegt Rouke, 'maar het is hun oorlog, niet de mijne.'

'Laat ik psycholoog spelen,' zeg ik, 'dat doe ik graag. Je bent een oorlogskind - al is het maar door je vader en moeder die de oorlog bewust meemaakten - en je wilt weten hoe de strijd gevoerd wordt. Je hoefde niet onder de wapenen omdat je les ging geven in een negorij.'

Aan de lagere school in Scheerwolde schreef Rouke het kinderboek *Pieter Pieper*, wekelijkse afleveringen over de avonturen van een aardappel die hij met tegenzin van het schilmes had gered. Na lange omzwervingen worden Pieter Pieper en kornuiten heel bijbels in de grond gestopt en wachten ze op opstanding uit de dood door uitputting en verrotting.

We reden een paar jaar geleden naar Blokzijl, naar Vollenhove, we eindigden in Scheerwolde. Vier lokalen aan elkaar, laagbouw in een arbeidersdorp dat nooit groot was geworden, dankzij de uitvinding van de "brommer". Iedere arbeider en puber kon plots overal komen zonder op de fiets te hoeven stappen. Op de brommer uit Zwolle, Blokzijl, Oudezijl of Vollenhove naar boerderijen, scholen, landerijen. De noodzaak om te verhuizen en op nieuw land een bestaan te beginnen verdween. De wereld kwam in beweging op Sparta, Tomos, Kreidler en Mobylette. Als ik terugkijk naar die tocht, zie ik dat Rouke, het aardappelmannetje en Tony de Wees van Freinet een en dezelfde zijn. On the road. De schil is dunner geworden, dat wel.

In die eerste levenschool na de Gereformeerde Onderwijzersopleiding vielen de schellen van zijn ogen - terwijl ik nog tweemaal per jaar in de biechtstoel mijn zonden beleed.

Het onderscheid tussen de gereformeerde schoolmeesters verdampte. Alle schoolmeesters - noem ze nooit leerkrachten - geloofden in God, maar de kunstmatig aangekweekte verschillen tussen richtingen, die voor buitenstaanders al niet te onderscheiden waren, bleken niet meer te houden. De dagelijkse schoolpraktijk leek op de strip op de achterpagina van de krant: zoek de tien verschillen. En altijd was een onderscheid te vinden in het aantal knopen aan een jas, of een extra pan op een dak. Wie zocht vond altijd wel iets unieks. Vervangende dienstplicht in de derde en vierde klassen leek voor Rouke een oefening in ongehoorzaamheid. De afrekening volgde in de korte roman *Een weekje Dodesluis*.

'In *Een weekje Dodesluis* heb je die verlosser heel fraai verpakt,' zeg ik. Jezus die in een rode vw-kever in Oudezijl aankomt en op het plaatsnaambord "Welkom in Dodesluis" ziet staan.'

'Je hebt het goed begrepen,' zegt Rouke. 'Vertel. Ik hoor graag van een gelovige hoe de blijde boodschap is overgekomen.'

Ik bespeur enige ironie, of is het sarcasme dat ik in zijn stem hoor?

'Nee,' zeg ik, 'serieus. Je gebruikt Blokzijl, de haven, de sluis, de kerken, de oude en nieuwe huizen van dat stadje als plaats van handelingen. En tegen die achtergrond schets je de gebeurtenissen. De predikant die zijn vrouw de dood injaagt, de burgemeester die zijn zoon. Ach je weet het wel. En dan komt Alfred Onrust. De bezoeker heeft geen achternaam - die krijgt de profeet van de dorpsbewoners - net als Jezus het met enkel een voornaam doet. Alfred van de Timmerman was ook mogelijk geweest.'

'Van Nazareth,' zegt Rouke. 'Van Nazareth.'

'Alfred, die later Ferdinand heet, verstoort de orde door het verleden van enkele bewoners van Dodesluis/Oudezijl/Blokzijl te belichten. Alfred is de rust zelve. Alleen door zijn aanwezigheid en door Zijn zwijgen - dat doet god immers voort-

durend; zwijgen - maakt hij de gedachten vrij, en dwingt Hij bekentenissen van de zonden. Niemand kan zijn verleden opzij zetten en negeren. Alles wat is voorgevallen bepaalt het gedrag van het heden, en wie dat niet onder ogen wil zien, solliciteert naar de dood of naar het krankzinnigengesticht.'

'Zo is de wereld, het leven,' laat Rouke volgen. Het is een cliché, hij wil blijkbaar meer van me horen.

'Je schrijft in beelden,' zeg ik. 'Ik moest denken aan een magisch realistisch schilderij. Alles is echt en tegelijkertijd is het een aaneenschakeling van opmerkelijkheden.'

'Jouw synoniem voor toevalligheden,' zegt Rouke. Hij kent me een beetje.

'Alfred is de Heer en deze onruststoker is op doorreis,' zeg ik. 'Hij gaat van het Oude Land via de kruisiging in Dodesluis naar het Nieuwe Land. God is een voorbijganger op doorreis. Iedereen praat over Hem als Hij is verdwenen.'

'Die kruisiging vind ik niet zo'n passende omschrijving,' zegt Rouke. 'Het is niet Alfred die aan het kruis wordt genageld, het zijn de ongelovigen.'

Ik knik. Rouke heeft een punt.

'Maar de verlosser heeft nog hoop,' zeg ik. 'Voor Hij Dodesluis verlaat, deelt Hij snoepgoed uit aan de jeugd "Laat de kinderen tot me komen", is Zijn boodschap; een echte kindervriend.'

'Hier reageer ik niet op,' zegt Rouke.

We reden naar Nederland. Bord met oranje letters. Iedereen wil in Nederland geweest zijn. Een paar boerderijen, wasgoed aan een lijn, boeren met hooi in de weer, een enkele geit. En alles straalde uit: laat ons met rust.

Scheerwolde baarde ook *De Put*, een korte roman over een geestelijk onvolwassen man die door zijn moeder is doodgeknuffeld, geen tederheid, geen genegenheid.

'Je hebt oog voor detail. Je kent de natuur van binnenuit. Het gedrag van vogels en otters is je niet vreemd. Tiemen bewaakt het buurjongetje en door zijn aantrekkelijk lichaam wordt Tiemen het lustobject voor de moeder van dat kind. Tiemen heeft - wat we nu zouden noemen - autistische trekken. En hij

lijkt minder dom dan de omgeving vermoedt. Vader, moeder, buurvrouw, buurman, elk neemt een levensgeschiedenis mee. De moeder van Tiemen is bijbelvast en vreest de toorn van de Here. Het thema dat je vertrouwd is. Maar op de Schrift na, kan ik je persoonlijke belevenissen niet terugvinden in de Put,' zeg ik. En om de bewondering aan te scherpen. 'Je was nog geen dertig toen je dit boek schreef. Waarom is er geen doorbraak gevolgd?'
Rouke wuift de opmerkingen weg.
'Wat schiet je op met een doorbraak,' zegt hij. 'Ik heb gedaan wat ik heb gedaan. Blijkbaar was die route niet voor me weggelegd, gerenommeerd schrijver.' Hij legt een hand op elke knie. 'In het echt of in de beleving, wat maakt het uit. De oorsprong, en de belevingen verloochenen zich niet.'
Ik zwijg om hem te laten spreken.
'De bijbel werd een bibliotheek met literair werk om eindeloos uit te putten,' zegt hij. Rouke duwt zijn rug tegen de leuning van de houten tuinstoel.

De Drentse krent naast de kas verliest in hoog tempo de bloesems. Een witte regen daalt neer op de tuin die overwoekerd is met zevenblad.

'Tussen je verhalen in *De Parkwachter is gek* en de losse verhalen in literaire tijdschriften was misschien niet veel samenhang te ontdekken, maar nu je in de bewerking voor de verzamelbundel *Westland* de hoofdpersoon in elk verhaal als leidend en sturend karakter hebt ingevoerd, ontstaat er helderheid,' zeg ik.

'En Smolk,' zegt Rouke.

'*De drie levens van Smolk*. De rat,' zeg ik. 'De rat.'

Ik weet niet goed waar ik kan beginnen, dan zeg ik wat me remt om verder te spreken.

'Smolk, ik kan de naam niet thuis brengen. Smolk, waarom noem je een rat Smolk?'

'Dat ga ik je straks misschien zeggen, maar ik laat die naamgeving eerst rusten,' zegt Rouke.

De glazen zijn leeg. Ik ga ze niet weer vullen. Achter de schutting rijdt Drenckhahn voorbij. De onderwijzer be-

zorgt de NRC, om bij te verdienen en om in beweging te blijven. De krant bezorgen is als de hond uitlaten, had hij gezegd. Waarmee hij niet bedoelde te zeggen dat de krant een hond gelijk was. Een hond was het symbool van trouw, had Drenckhahn beweerd. Er was maar één dagblad verwant aan een herdershond. Maar 's ochtends had hij geen tijd voor een fietstocht door de wijk.

'Ik las *De drie levens van Smolk* en overal waar Smolk stond, las ik Westland. Natuurlijk ben jij de rat in het verhaal. Een tegen allen, jij tegen de maatschappij, eerst kijken, observeren, op het juiste moment de juiste dingen doen, en vooral nalaten wat je niet wilt en uiteindelijk het onderspit delven. Het kind, de puber en de onbegrepen volwassene. De slotalinea: "Smolk wist wat hem te wachten stond. Zijn levenskansen waren gering. De Vreemden kwamen gelaten op hem af. Smolk liep naar het midden en maakte aanstalten om de drinkbak van de Vreemden te beklimmen." Maar je weet dat je niet meer mee doet.'

'Niet verkeerd,' zei Rouke. 'En dat je die slotzinnen uit je hoofd hebt geleerd.'

Het is me niet helder of zijn zin ironie bevat. Ik vraag het niet. Rouke heeft me door. Hij weet dat het genoeg is om tien willekeurige fragmenten of gedichten uit het hoofd te leren om diepe indruk te maken op daarvoor gevoelig publiek.

'En,' zegt Rouke, 'Smolk komt uit het Zweeds, zoek het woord maar op het web.'

Ik negeer zijn opmerking. Ik laat me niet sturen.

In de uren die we in de tuin zitten, lijkt het alsof de appelbloesems besloten hebben om voluit te gaan bloeien. Appelrose en wit. Gele meeldraden. Straks ga ik met een penseel de bloemen bij langs. Het leven moet doorgaan, ook als we stervende zijn.

'En je verhaal *Hoogteijling* is net zo,' zeg ik. 'Dat spel met de naam vind ik maar matig. Ik las vanaf het begin Hoogteijling en Hoog-teijling. Een barre tocht door een berglandschap, dat ook in *Een weekje Dodesluis* een rol speelt, met tunnels, bergen, ontberingen, honger, dorst en permanente

bedreigingen. Het dragende karaker leidt aan hoogteziekte en heeft hallucinaties door vermoeidheid en een geradbraakt lichaam, maar ook weer niet. Je geeft de sfeer goed weer, je neemt me mee in het ongenaakbare. Ik word ook een beetje een held, want wie al die ontberingen doorstaat en toch overeind blijft, na zoveel malen te vallen - Ik moest aan de kruisweg van onze katholieke en gereformeerde verlosser denken - moet wel over een fenomenale veerkracht beschikken. Jacob Friso Hoogteijling valt na enige tijd samen met zijn alter ego, de Reiniger absorbeert de Afbreker, of vice versa. Jacob Friso Hoogteijling absorbeert zijn schaduw. Jacob Friso Hoogteijling met toevallig dezelfde geboortedatum (10-2-1940) als de schrijver accepteert zijn eigenheid in het zicht van de dood.'

Boven ons ratelt de helicopter van het UMCG. We kijken hoe de gele bromvlieg richting Eelde verschuift. Geen patiënt aan boord. Wij zijn hier, niet daar tussen hemel en aarde.

'Langzaam ontdekt Hoogteijling dat niets in het bestaan zín in zichzelf heeft,' zeg ik onder het wegstervende rotorbladengeluid. De enige bestemming van Hoogteijling is Het Dal, dat mij aan de hemel doet denken, pas bereikbaar als je goede vriend De Dood je meeneemt en verlost van marteling, zelfvernedering, achtervolgingsangst en aardse pijnen. Hoogteijling beklimt een berg om in Het Dal te komen. Het ware leven van een calvinist. Je beschrijft de martelgang door het vijandige berglandschap, op weg naar de berg van Calvary als deelnemer en als observant. En toch,' aarzel ik, 'en toch gaat ook deze Westland eraan. Golgotha blijft hem niet bespaard.'

Rouke zet zijn voeten naast elkaar, waar hij eerder de benen gestrekt had gehouden met de zolen tegen de rand van de border.

'Ik heb maar één zin gemist in dit verhaal,' zeg ik. Ik wacht, maar als hij niet vraagt welke zin dat is, zeg ik: "Mijn God, mijn God waarom hebt gij mij verlaten." Rouke glimlacht en neemt zijn kin tussen de duim en wijsvinger van zijn rechterhand.

'En toen stierf de Verlosser aan het kruis,' laat ik volgen. 'Hoogteijling viel minstens zo vaak als Jezus op weg naar de kruisiging.'

Rouke laat zijn kin los en beweegt zijn hand naar zijn neus.

‘Je hebt die worsteling heel beeldend verwoord,’ zeg ik. ‘Ik werd ongemakkelijk van al die ontberingen, de schrammen, butsen, blauwe plekken, de scheur in de voorhuid - ook weer een verwijzing naar de voorhuidenverzamelaar - en de snijdende pijn van jodium op de beschadigingen van je lijf. Van het lijf van Hoogteijling.’

Ik kan het niet laten. ‘Jodium is de chemische naam van een element uit het periodiek systeem van de elementen,’ zeg ik. ‘Volgens de officiële naamgeving moeten we nu jood zeggen, in plaats van jodium, maar niemand die dat doet. Om voor de hand liggende redenen.’

In de bijkeuken ligt een bloemkool en er zijn Malta’s, nieuwe aardappelen. Als we nog even doorpraten kan Rouke blijven eten als hij wil. Maar meestal wil hij niet. Hij wil naar huis voor de warme maaltijd. Zijn avondmaal.

‘En,’ zegt Rouke, ‘natuurlijk wist ik al veel van wat je uit mijn proza haalt. Ik ben niet gek, al is die parkwachter dat misschien wel, of een beetje geweest. Identiteitscrisis, natuurlijk. De eenling tegen de rest van de wereld, inmiddels geharnast met en voorzien van een stevige, noem het religieus literaire uitrusting. Augustinus, Paulus, Erasmus. Ik ontken het niet, naast de wereldse filosofen leun ik op mijn gereformeerde afkomst en heb ik gaandeweg mijn hemel op aarde gemaakt.’

Ik zwijg. Ik heb gezegd wat ik wilde zeggen. Rouke is niet opgestapt, hij heeft zijn broekspijpen niet tussentijds in zijn sokken gestoken.

‘En uitgever, schrijver, komt dit relaas in *jouw* verhalenbundel? Gebruik je mij als opstap naar je eigen literaire roem?’ vraagt Rouke.

Ik voel me overvallen, maar ook niet helemaal.

‘Ik ben bang van wel, om met Ed Hoornik te spreken. Angst.’ Dan zeg ik: ‘Serieus. Ik gebruik wie ik op mijn pad ontmoet. Wat ik langs mijn wegen aantref, laat me niet onverschillig.’

‘Het vormt de mens, alle *debris longeant des champs*,’ probeer ik mijn statuur met een Franse zin op te krikken.

‘Je hebt Freinet gelezen,’ zegt Rouke, ‘Tres bien.’

‘Vanmiddag kocht ik *District and Circle* van Seamus Heaney. Ik had nog een boekenbon, maar anders had ik de gedichten ook aangeschaft uit eigen zak. Charlotte zei: “Ik vind die gedichten te moeilijk, maar het doet me goed om de bundel te verkopen. Een goede vriend van me heeft aan de vertaling gewerkt.” Mag ik dit opschrijven in een verhaal, dacht ik? Mag ik een naam noemen, meer namen?’

‘Geef zelf het antwoord,’ zegt Rouke. ‘Mijn antwoord telt niet en ook antwoorden van anderen tellen niet.’

We hebben bijgeleerd in de jaren.

‘In het nawoord van *District and Circle* staat dat Heaney zijn vrienden en kennissen, andere dichters en schrijvers in zijn gedichten noemt. Zijn sociale kringen zijn terug te vinden in zijn poëzie.’

‘En,’ zegt Rouke, ‘heb je nu toestemming van jezelf, of van de laureaat?’

‘Ik dacht, laat mij op schouders van groten gaan staan, om in de Onlanden te kunnen kijken. Natuurlijk wek ik boosheid op als ik een ander in mijn verhalen vastleg en gedachten laat uitspreken die bij deze persoon wellicht niet passen, maar wat is boosheid meer dan onbegrip of gebrek aan communicatie?’

‘Dus?’

‘Heaney noemt alleen namen van mensen die dood zijn. Ze kunnen niet meer boos zijn, en ook geen trots voelen omdat ze onderdeel zijn van een gedicht.’

‘Dus je schrijft op wat ik gezegd heb en ook wat ik niet heb gezegd.’

Ik zwijg. Soms verdwijnen plannen als ik ze hardop heb uitgesproken. Ik zwijg liever om mezelf het genot van de compositie van een verhaal niet te ontzeggen.

‘Eigenlijk heb je een requiem voor me geschreven met dit verhaal,’ zegt Rouke. ‘Hartelijk dank.’

Boven ons brommen twee straalvliegtuigen. Ze maken een oranjegeel kruis tegen het donkerste donkerblauw. Rouke woont in het verlengde van de verlengde landingsbaan, of startbaan, net hoe je het ziet.

‘Je wilt weten wat een ander van je verhalen vindt. Je wilt commentaar op Westland, Smolk, die ook Westland is, op Hoogteijling, die ook Westland is. Je wilt van een ander horen wat je al weet, en misschien komt er een beetje bij als je hoort wat je nog niet weet. Misschien vertel ik je iets nieuws, misschien vertel ik je niets nieuws. Al je karakters herhalen het lijdensverhaal in afwisselende vorm.’

‘Dat is zo,’ zegt Rouke. ‘Elk boeiend leven is een lijdensverhaal.’

‘En als je commentaar krijgt, dan wil je opnieuw een bespreking. Elk antwoord is enkel een aanzet voor een volgende vraag. Een motor om in beweging te blijven. Het requiem is het laatste woord.’

Ik hoor mijn ingewanden. Een mens leeft niet bij water alleen.

‘Later zal ooit of nooit een literatuurwetenschapper of een andere jonge hond op Westland, jouw literaire werk promoveren en er elementen uit belichten die je nooit hebt kunnen vermoeden. De tijd, en de tijdgeest verkleuren je verhalen. In de jaren zestig en later dreven ze boven de main stream. Literatuur was een eerste levensbehoefte, net als religie. Die tijd is geweest. Er is een andere stroom die de wereld leidt. We horen daar niet meer helemaal bij, maar daar hoeven wij ons niet bezorgd om te maken. Onze stroom verengt zich tot de Winder Loop. Breed genoeg.’

‘Bloemkool, we eten bloemkool met aardappelen. Eet je mee?’

7 - 14 mei 2013

Kelner

‘Drie weken geleden, na het diner, vlak voor het afruimen nam ik door het grote raam aan de voorkant van het restaurant foto’s van de zonsondergang. Smalle langgerekte oranjerode wolken met veel geel en verder naar boven paars en violet tegen een donkerblauwe hemel. Het zag er prachtig uit. Ik nam een korte pauze bij het afruimen en zag dat in vier minuten de gele zon onder de horizon verdween. Dat is altijd zo. Vier minuten tussen het moment dat de onderkant van de zon de boomtoppen raakt en het moment dat de bovenkant helemaal uit zicht is. Onder de rand gekukeld, zou mijn vader zeggen. Al is horizon betrekkelijk. De horizon op dit platteland aan de rand van het dorp is de bomenrij aan de overkant, achter het heideveld, achter het ven met het pikzwarte levenloze water.

Ik liet foto’s van de zonsondergang vanmiddag aan een gast zien. Het is niet mijn gewoonte om mijn iPhone aan wildvreemden te laten zien, zeker niet foto’s die ik af en toe maak in een opwelling. Landschappen, wegen, koeien, veel koeien en schapen en soms enkele mensen, fotografeer ik. Ik heb geen systeem in mijn fotografie. Het is ook niet mijn hobby. Fotograferen is zinloos. Wat voorbij is hoef je niet opnieuw te bekijken. Hobby’s, daar zie ik ook geen nut van in. Ik heb geen hobby’s, wel liefhebberijen, maar niet veel.

De man, eind vijftig schat ik, kwam voor de tweede dag in het restaurant. Kalend, lichtblauwe trui, lichte broek, wandelschoenen die van suède gemaakt leken, maar toen ik beter keek waren het echte leren schoenen. Suède is ook leer. Ik heb zelf ook van die stevige wandelschoenen, hoge schoenen, steun aan de enkels, goed tegen zwikhakken, zou mijn vader zeggen. Ik zou de hoge schoenen graag in het restaurant dragen, maar de baas vindt dat niet goed. Dit is een chique restaurant, dat vindt hij, en ik ben het visitekaartje, vindt hij. In de zaak, in zijn zaak - Heidezicht - draag ik zwarte leren schoenen met veters, niet met een gesp of klittebandsluiting. Hendriks, heeft wel een beetje gelijk. Ik ben een visitekaartje, maar niet voor iedereen. Sommige gasten komen terug, andere gasten zie ik

maar een keer. Ik ken dat wel. Als ik ergens binnenstap, dat kan een café zijn, een hotel, restaurant, maar net zo goed een zaak voor witgoed of voor brood & banket, ruik ik eerst, ik proef de mensen in de zaak en als de smaak mij niet aanstaat, kom ik er nooit weer. Tenzij er niet meer van die winkels zijn, natuurlijk. Ik ben éénkennig en kieskeurig. Ik liet de foto's aan de man zien, maar ik weet niet waarom ik dat deed, net alsof er een verschuiving in me heeft plaatsgevonden waar ik nog geen weet van heb. Daar denk ik vaak over na, over veranderingen en over alles wat gelijk blijft, maar ik weet vaak geen antwoord op vragen die ik mezelf stel.

De gast raakte me op mijn gevoelige plek. De eerste dag had ik bij het serveren van de soep gezegd dat ik nooit naar de kom kijk als ik wandel - als ik wel kijk gaat de soep over de rand. Als ik niet kijk, gaat het altijd goed. - De tweede dag bestelde de man opnieuw soep. Hij keek of ik keek en maakte daar een opmerking over. We leken plotseling oude bekenden, terwijl hij mijn vader had kunnen zijn. Maar hij was mijn vader niet. En toen hij een opmerking maakte over de gedateerde ansichtkaarten in het rek bij de kassa, kaarten met vale kleuren van zonsondergang over de heide haalde ik in een opwelling mijn iPhone tevoorschijn.

"Prachtige plaatjes," zei de gast. "De zonsondergang tegemoet." Die laatste opmerking begreep ik niet, maar ik vroeg niet verder. De andere foto's heeft hij niet kunnen zien, die scrolde ik snel voorbij. Ik weet alle foto's blindelings te vinden in mijn iPhone. Bij wijze van spreken, want ik moet wel kijken, natuurlijk.

Ik ben kelner in restaurant Heidezicht. Die naam heb ik niet bedacht. Ik bedenk nooit zoveel. Ik neem wat er is. Ik ga verder met wat anderen al hebben bedacht en gemaakt. Heidezicht geeft de plek van het restaurant goed weer. Gasten aan de tafeltjes aan het raam, of op het terras langs de straatkant hebben uitzicht op heide. Meestal grauwbruin, maar als de heide bloeit ziet het veld er paars uit. Mooie kleuren, vooral als de zon schijnt. Ik heb geleerd dat die kleur in de lokale taal *sangen* heet. Ik ben zelf ook een lokale, maar ik kende dat woord niet.

Als de heide bloeit vraag ik aan de gasten, of ze weten wat "sangen" betekent, en als ze het niet weten zeg ik: "Sangen, de Drent zegt: sangen tegen die kleur. Paars." Zo'n gesprek over een kleur schept een band. Dat is goed voor de omzet. Niet alleen voor de omzet. Het is ook gezellig, zeggen de gasten. "Bedankt voor de gezelligheid," zeggen ze als ze weggaan. Ik vind dat prima. Hebben ze thuis ook wat te vertellen.

Heidezicht is niet mijn eerste betrekking, ook niet mijn laatste. Ik ben niet zo honkvast en dat ligt niet aan mij. Na een proefperiode mag ik zelden blijven, alleen als er geen andere kelners te vinden zijn mag ik blijven, meestal niet langer dan een paar maanden. Ik word vriendelijk bedankt, en dan mag ik vertrekken. Ik krijg altijd hartelijke aanbevelingsbrieven mee, dat wel. Maar ik moet weg. Mijn moeder zegt dat ik die aanbevelingsbrieven niet aan een volgende werkgever moet laten zien, maar ik luister niet naar haar als ze dat zegt. Die brief met aanbeveling heb ik niet voor niets.

Heidezicht is een verbouwde boerderij. Het voorhuis is één grote ruimte. De ingang naar de keuken is in het midden. Rechts zijn de toiletten en linksachter staat een biljart dat maar een keer in de week wordt gebruikt. Donderdagavond komt "Ons keutje". De consumpties zijn dan te voorspellen. Twee koffie de man, er biljarten geen vrouwen in dit dorp, en twee of drie pils de man en een enkeling met een jenever erbij. Het gaat niet om het winnen, het spel gaat erom over niets te praten of over dat niets te zwijgen. Dat is de gewoonte hier. Nergens over spreken. Ik ken dat wel.

"Hoe giet met de vrouwe?" "Goed." "En de kinder?" "Op stee." "Ie bint."

En dan tikken de ballen op het groene laken en leunen de zwijgende kijkers op hun keu. Krijtkop naar boven. De verwarming van het biljart is stuk, de ballen rollen traag over het laken. Het maakt ze niet uit, en mij ook niet.

De vrouwen zitten thuis of zijn naar de koopavond. Zo gaat dat hier. De oudere dames verpozen zich met *Vrouwen van Nu* of volgen een bloemschikcursus. Dat gebeurt allemaal in het achterzaaltje van het restaurant. Thee, op die avonden serveer ik vooral thee. Speciaal voor de dames hebben

we echte theekopjes aangeschaft. In de kringloopwinkel. Namaakporselein, maar beter dan thee in een glas. Heeft wel wat. Ik proef geen verschil. Ik drink bijna altijd koffie, of schoon water.

Ik ben niet moeders mooiste. Mijn jongere zus. Albertien is de mooiste. Ze heet officieel Albertje, maar dat vond ze geen mooie naam. Ik vind Albertien ook niks, maar ze heeft mij niet gevraagd. Ik ben dan niet moeders mooiste - mijn vader is dood - maar ik heb wel een mooiere naam dan mijn zus. Evert heet ik, Evert vind ik een hele passende naam bij mij. Ik heb een lelijk gezicht. Hoekig, een vooruitstekende mond en borstelige wang- en kinbegroeiing. Elke week knip ik te lange haren uit mijn neus. Ik heb wat van een everzwijn. Het uiterlijk, het innerlijk weet ik niet. Al weet ik wel dat een mens aan de binnenkant veel op een varken lijkt, wat ingewanden en longen enzo aangaat. Dat hoorde ik op de radio. Ik luister de hele dag naar de radio, ook als ik dat niet zou willen. In Heidezicht is het nooit stil, behalve als er helemaal geen gasten zijn, dan zet ik de installatie uit. Ik houd wel van stilte. En van jazz.

Albertje is nu vijfentwintig, vijf jaar jonger dan ik. Ze is in dezelfde maand jarig, we vieren onze verjaardagen tegelijk, bij haar thuis. Albertje heeft veel vriendinnen. Ik niet. Ik heb geen vriendin, en maar een paar vrienden, maar ook niet echt. Ik ben graag alleen, dat hoort bij mij. Anderen vinden dat soms erg, maar ik niet. Dat mijn vader verongelukte, dat vond ik erg, maar daar was niets aan te veranderen en dat is al weer lang geleden. Ik was nog geen veertien. Boem, klabats en de week zag er anders uit. Nog nooit heb ik weer zo'n week meegemaakt. Hoeft ook niet. De boom heeft nog altijd een litteken in de bast, dat gaat nooit voorbij. Ik fiets er nog wel eens langs. In het begin keek ik elke keer naar die boom, maar dat ging vanzelf over. Er zijn heel veel bomen met een beschadiging. Ik kan ze allemaal opnoemen, maar dat doe ik niet. Mijn moeder heeft me dat afgeleerd.

Albertje heeft een paar jaar kunstacademie gevolgd. Ze schildert graag naar de natuur, zoals ze dat noemt. Landschappen, vaarten, vennetjes en heidevelden. Ruimte. Maar er zijn

weinig kopers voor haar werk. Ze kan ook goed portretten schilderen, ook van honden. Voor mijn verjaardag, al weer een poos geleden, heeft ze een portret van mij gemaakt. Ze heeft dat knap gedaan. Ik lijk op een everzwijn en dat staat me aan. Dikke stevige haren uit mijn oren. Daar kon ik wel om lachen. Ik schaam me niet voor mijn uiterlijk. Mijn lichaam is mijn lichaam, en mijn hoofd is mijn hoofd. Er zijn genoeg grapjes over gemaakt. Als ik radioprogramma's mag geloven ben ik vroeger gepest. "Zwienekop." werd ik nageschreeuwd. Ik schreeuwde terug: "Rooie." en dat was het dan. Albertje heeft haar hele kamer, ze woont op kamers, volhangen met portretten van god-mag-weten-wie. Acrylverf in pasteltinten. Alle portretten kijken naar boven. Wat heeft de mens daar te zoeken? dacht ik, terwijl er nog zoveel op de grond ligt, maar daar kreeg ik geen antwoord op. Albertje, en zij niet alleen, denkt dat ik niet alles snap. Ik snap niet alles van de wereld, niet van de mensen en ook niet van dieren en van planten, maar ik begrijp genoeg. Albertje, en ook veel anderen, vragen mij nooit wat ik ergens van vind, ze hebben daar blijkbaar geen belang bij. Vind ik ook goed. Maar ik vertel wel graag als iemand luistert.

Ik ben na de middelbare school begonnen in een visrestaurant. "Omdat ik niet kon leren." Nou ja, het was geen echt visrestaurant. Vroeger had Ellermann een viskraam, een grote aanhanger met ovens en een vitrine met verse vis, met gerookte vis en gedroogde kabeljauw, stokvis. De stokvis was voor de versiering. Niemand kocht stokvis. Toen ik bij Ellermann kwam werken was de nieuwe winkel met zitjes net klaar. Heel luxe. Ovens over de hele achterwand. Hete olie, computergestuurd. Altijd de goede temperatuur. Schol, schelvis, poon, kabeljauw. De klanten wezen het aan, ik woog de vis en op de kassa stond gelijk het bedrag. In de hete olie - ik hoor het gebroes en gebrobbel nog als ik wil - en gelijk warm uitserveren op vetvrij papier, op een bord, of in een zak om mee te nemen. De meeste klanten gebruikten geen bestek. Liever hun tien geboden dan plastieken vorkjes en plastieken mesjes. Ik snap dat wel. Bidden heb ik nooit gedaan. Ik geloof alleen wat ik zie.

Ik was de enige man achter de visbalie. De enige man tussen

vier meiden. Alle vier stevig in het vlees, niet overdreven, maar gewoon stevig. Frisse meiden. Twee dochters van de baas en twee vriendinnen van de dochters. Ik was nog niet wakker, nog niet wakker wat vrouwen aanging. Ik ben een late roeping en soms denk ik dat iemand nog steeds vergeten is om mij te roepen. Ha, ha, ha, ik maak een grapje.

Zeker weten doe ik het niet, maar ik denk dat ik in dat visrestaurant mijn eerste tic heb opgedaan. De vrouwen, meiden, hadden het met enige regelmaat over hun gewicht. Dat verbaasde me, ik heb het nooit over mijn gewicht. Ik ben altijd 150 pond, 75 kilogram, naakt op de schaal. Dat verandert nooit. Sinds mijn baan in dat visrestaurant schatte ik van elke vrouw die het restaurant binnenstapte het gewicht. Ik noteerde de bestelling als "Kibbeling met frites voor 123 pond." en "Rode poon met mosterdsaus voor 153 pond." Nu kan dat niet meer. In mijn iPhone zit een App met tafelnummer en bestellijst. De keuken weet bijna eerder dan ik wat de bestelling is. Alles gaat digitaal.

Twee maanden was ik in dat visrestaurant. Ik ken nog de video boven de kassa. Een toeristische film met een huifkartocht in de buurt: Schaap op de sangen heide. Uitstappen om een kijkje te nemen bij het schaapscheren, lammetjes voeren, een fazant rent weg, een jager met groene muts met veer, instappen met opa en oma, zwaaien naar het visrestaurant en achter de paardenkont op naar het hunebed en langgraf. De film duurde vijf minuten en draaide dag en nacht, ook als er geen klanten waren. Misschien om inbrekers af te schrikken. Maar inbrekers vind je nooit in een viswinkel. Makkelijk op te sporen.

Na de viswinkel met vijf zitjes en de video kwam ik in een dorpscafé. Ik zeg niet waar, de plek doet er niet toe. Het was een soort bedevaartsoord. Vroeger, voor ik was geboren, speelde daar een inmiddels overleden muzikant. Heel beroemd in het dorp. "En omstreken," zei de eigenaar van Café-Restaurant Hadderingh. Die omstreken gingen niet veel verder dan de camping en het naaktstrand, maar dat maakte niet uit. Ik serveerde schnitzels of snitzels - hing ervan af wie het dagmenu op het schoolbord noteerde - met verse groente en

veel uitsmijters. Soep van de dag die elke dag hetzelfde was, behalve op vrijdag, dan was het vissoep in plaats van tomatensoep. Ik heb alles van de kaart een keer geproefd, dat hoort zo voor een kelner. Hadderingh vond mij een ober, maar ik heb een hekel aan dat woord, het klinkt mij te Duits. Ik noem mezelf kelner, ook tegen de verdrukking in. Als ik lang genoeg in het vak blijf, noem ik mij oberkelner, dat weer wel. Dat is mijn ambitie.

Ik hoef niet te snoeven over wat ik heb meegemaakt. Iedereen kan van alles verzinnen om zijn bestaan te rechtvaardigen. Ik was nog steeds niet aan verkering toe, ik zei het al, ik ben een late roeping, maar op de een of andere manier kreeg ik bij Hadderingh wel aandacht van jonge meiden. Buschauffeurs en kelners liggen goed in de markt, net als muzikanten en dichters. Alle podiumkunstenaars stralen uit dat ze weten wat ze doen en dat ze helder in het leven staan. Iedereen wil met de muziek mee. Met een beetje melancholie en romantiek flokken de jonge meiden om de artiesten. Op muziekavonden stuurden de dichters, zangers en gitaristen me naar de drogist om kapotjes te halen. Ze hadden ze zelf, maar ze wilden me van streek maken. Ik raak niet van streek. Buschauffeurs zijn ook geliefd bij hunkerende vrouwen: eenmalig binnenkomen en vertrekken zonder retour, dat maakt ze aantrekkelijk voor avontuurtjes. Chauffeurs op touringcars dragen nooit een trouwring, let maar op.

Ik werkte krap een half jaar bij Hadderingh. Ik kende de keuken, het gebouw, de menukaart. Het was een dinsdagmiddag. Ik was alleen op de zaak. Op dinsdag kwamen de eerste gasten meestal pas tegen vijf uur. Boeren zonder koeien, gewend aan het ritme om de huiskamer te verlaten. Deze dinsdag was anders.

Rond drie uur kwamen ze binnen: 140 pond, 105 pond en een magere spriet van 92 pond. En drie jongens erbij. Losse vrienden, leek het, in de aftastende fase en nog niet moedig genoeg om verkering te vragen. Ze hadden zich al ingedronken. Nee, geen thee, maar rode wijn, martini's en pils. Wie ben ik om te zeggen dat drank risico's met zich meebrengt? Ik drink niet, alleen koffie en schoon water.

Luchtig gekleed, alle meiden, ook al was het buiten nog aan de frisse kant. Het naakstrand was wel open, maar nog niet aantrekkelijk voor blootlopers. Wat ze onderling nog niet durfden, waagden de halfwassen jongelui wel bij mij. Vier jaar ouder was ik dan de vriendengroep, niet meer.

"Hee, ober, neuk je al?"

En iedereen lachen natuurlijk. Studentenmoed. Ik wilde "Rooie." roepen, maar ik had bijgeleerd. Ik zette de drank op tafel en glimlachte.

En bij het volgende rondje ging het opnieuw.

"Hee, ober neuk je al?"

Ik wilde zeggen dat ik liever met kelner werd aangesproken, maar waarom zou ik?

En bij de derde ronde had 92 pond voldoende moed verzameld.

"Hee, ober, wil je me neuken?"

Ik glimlachte. Als je niets vraagt, kun je veel krijgen. Dat was me al eerder opgevallen. Ze had waterige ogen, hoogrode konen en kwijl op haar onderlip. Onder een rood vestje, dat niet gesloten was puilden twee borstjes uit haar witte blouse met rouches langs de knoopsgaten. Ze droeg een witte beha, geen push up, dat had ze niet nodig, er was te weinig om op te drukken. Ik kijk overal waar ik kan kijken. Je kunt me alles vragen.

Ik glimlachte, keek zogenaamd verstrooid op de caféklok die standaard een kwartier voorloopt en daarna op mijn horloge. Net alsof er een vaste tijd voor is. Voor wat ze wilde.

"Prima," zei ik. "Kom maar mee."

Ik zette het dienblad schuin tegen de tafelpoot van het belendende tafeltje. Ik kreeg geen kleur. Ik bloosde niet. Ik had nog nooit geneukt, maar het wond me ook niet op, om dat nu - zo onverwacht - eens een keer te kunnen doen. Ik keek naar haar rok en daarna naar mijn kruis. Niets te zien. Alles in de plooi.

"Nu, ha, ha, ha. Nu?"

92 pond krabbelde terug.

"Voor de biljartclub komt," zei ik. Er was bij Hadderingh geen biljart en ook geen biljartclub. Rond Hadderingh woon-

de geen jeugd meer. De autochtonen kwamen met rollator, wandelstok, of gearmd met schoondochter.

"Ja, nu," scandeerden 140 pond en 105 pond en de jongens, die als op afspraak tegelijk de volle glazen aan hun mond zetten en proestend bier over hun kin en hemd morsten.

Ik zag dat 92 pond niet wilde, maar ze had zich in een onmogelijke positie gemanoeuvreerd. Bluffen is gevaarlijk, voor je het weet, doe je wat je niet wilt. Ik liet mijn zwarte kelnervest over een stoel glijden en troonde 92 pond mee naar de inloopkast linksachter in het restaurant. De jongens sloegen op het tafeltje. "Fuck, fuck, fuck," schreeuwden ze. Hun Engels klonk goed. Ik had mijn rechterarm om de schouders van 92 pond, keek om en zag hoe de helden van Café-Restaurant Hadderingh 140 pond in haar blouse grepen. 105 pond liet dat niet gebeuren, ze liet hongerig haar handen in het kruis van de dikste jongen landen. 92 pond draaide zich om en stak haar rechterhand in een vuist omhoog. De fuckfinger gestrekt. Voor wie het gebaar was bedoeld kon ik niet raden. De achterblijvers leken door de gang van mij en 92 pond naar de schoonmaakkast een vrijbrief te hebben om aan elkaar te friemelen. Ik vond dat heel vermakelijk.

Mijn avontuur met 92 pond tussen dweilen, moppen, bezems en emmers onder een geel peertje van de noodverlichting duurde niet meer dan tien minuten. Ik keek op mijn horloge en rekende een kwartier terug. 92 pond keek naar de vloer en knoopte tevergeefs haar vestje dicht. Ze had niets om te verbergen. Ik legde mijn handen onder haar borstjes. Ze waren warm en vooral klein.

"Ik ben ongesteld," snokte ze.

Haar adem fleurde op door de schoonmaakmiddelen in de halfvolle emmers. Abro, dubro, jiff en glorix voor de pisgoot.

"Neem hem dan in je mond," zei ik. Ik had voor de radio gehoord dat alle lichaamsopeningen geschikt zijn om wat maar past erin te steken.

In januari kreeg ik mijn ontslag, beter, werd mijn contract niet verlengd. In de stille tijd van het jaar wilde Hadderingh me

niet betalen. De sociale dienst draaide op voor mijn levensonderhoud. Ik kreeg een brief met een hartelijke aanbeveling. "Vriendelijke omgang met gasten. Goede kennis van wijnen." Bij Hadderingh werd alleen rode huiswijn geschonken, en dat alleen als er "Hollanders" kwamen. "Hollanders" dat waren alle gasten die geen plat konden praten. Witte wijn hoorde volgens Hadderingh bij vis. Vis stond niet op de kaart. Door die aanbevelingsbrief zag ik ineens weer de film met huifkarren voorbijkomen. Lammetjes werpen, schapen scheren, fazanten afschieten en stokvis om mee te slaan, of voor versiering.

Na Hadderingh kwam ik in Herberg Moorman. De naam had niets met Moren te maken of met negers. In de herberg, bed-and-breakfast, logeerden nooit negers, ook geen lichtbruine of gele mensen. Alleen blanken wisten Herberg Moorman te vinden. Jannetje Veentjer heette de baas, maar mevrouw vond Veentjer geen mooie naam voor een herberg. Jannetje Veentjer was getrouwd met Bernard Berkepiës. Waar mensen zich ook al druk over maken. What's in a name. Zoveel Engels ken ik nog.

Ik hield van de regelmaat en de rust in Herberg Moorman. 's Ochtends ontbijt voor de gasten klaarzetten. Ontbijtbuffet met suikerbrood, krentenwegge, beschuit en alle soorten brood uit het rek van bakkerij Ons Belang aan de Hoofdstraat. Koffie met warme melk, heet water voor thee, karnemelk, joghurt met fruit, cruesli, muesli en met bruine suiker. Vleeswaren, gerookte beenham, gegrilde achterham, Ardenner ham, Schwartwalder schinken, confiture van aardbeien, perziken en naast Edammer ook komijnekaas en geitenkaas. Bij Moorman, Jannetje Veentjer dus, heb ik leren ontbijten.

Jannetje Veentjer was een aardige vrouw die goed kon luisteren en na het luisteren kon ze goed uitleggen wat van me werd verwacht. Vaak handen wassen, vriendelijk zijn tegen gasten en anderen. Na het klaarzetten van het ontbijt zelf een korte pauze nemen en in de gaten houden of er nog koffie bijgezet moest worden.

In de eetzaal was de achterwand bedekt met een boekenkast met deurjes. Door het glas waren de boektitels te zien.

Jannetje Veentjer had de boeken gerangschikt: romans, korte verhalen, horror, en Engelstalige boeken. Een kast met Duitse boeken zou van pas komen, er waren altijd veel gasten uit Oostfriesland, maar Duitse boeken ontbraken.

"Duitsers komen om te fietsen en te sporten, niet om te lezen," zei Jannetje Veentjer. "Duitsers zijn buitenmensen. Ze houden van Frei Körper Kultur. De intellectuele Duitsers komen niet naar deze herberg. Ook andere intellectuelen komen hier niet." Ik weet niet of dat waar was. Ik wist wat een intellectueel is, maar ik herkende ze nog niet zo goed. Iemand die nadenkt over zichzelf en de wereld en stapjes verder komt in zijn inzichten en uitzichten. Ik wist toen nog niet of ik zelf een intellectueel was. Misschien kon ik ooit intellectueel worden. Dat leek me wel wat, maar als het niet zou lukken - intellectueel - was er ook geen man overboord.

Het was me wel helder dat de kans op groei van inzicht groter was bij Herberg Moorman dan bij Café-Restaurant Hadderingh. Ik was al maanden uit dat dorp - ik had een eigen huisje verderop in het ruige veld - maar regelmatig werd ik voortijdig uit een droom wakker terwijl ik bezig was - in mijn droom - een 92 ponder te penetreren. Altijd te vroeg wakker. Ik vroeg mijn moeder hoe dat kon, maar mijn moeder lachte wat en zei dat ze geen antwoord wist. Dat soort vragen moest ik maar niet meer stellen.

Na het ontbijt mocht ik kamers schoonmaken. Stofzuigen, dweilen, lakens afhalen en bedden opmaken. Die lucht, die geur van oude mensen in kleine warme kamers, ik herken het direct. Ik zette altijd eerst de ramen open, ook in de winter.

De laatste week dat ik bij Moorman werkte kwam ik in gesprek met een intellectueel. Ik herkende hem gelijk, al had ik hem nog nooit eerder gezien. De deurtjes van de boekenkasten in de eetzaal stonden open. De man bestudeerde de ruggen en nam af en toe een boek uit de rij. Ik ging naast hem staan. Ik had wel een vraag, maar ik voelde geen aandrang de vraag te stellen.

"Mooie collectie," zei de pensionado. Ik schatte hem tegen de zeventig. Grijze krullen tot in de nek, maar zonder bril. Ook geen leesbril. Overhemd met een dungesleten kraag.

Een zuinige man.

"Mooie collectie," herhaalde de man en keek mij aan. Hij had nauwelijks wenkbrauwen. Ik kon heel goed zien dat ogen precies op de helft van het hoofd zijn aangebracht, door wie dan ook. Met een haardos lijkt het alsof ogen hoger in het hoofd steken, maar dat is schijn.

Ik herhaalde dat er een mooie collectie in de kast stond met romans, korte verhalen, horror en ook Engelstalige boeken. Ik zei dat Duitse boeken nog ontbraken. Ik lees nooit een boek. Sinds de middelbare school lees ik geen boeken meer, waarom zou ik? Wat ik overdag meemaak, en in de jaren dat ik bij mijn moeder en Albertje woonde ook wat ik thuis meemaakte, was me meer dan genoeg. Ik heb geen behoefte aan verhalen die bij elkaar bedacht zijn. Wat in het echt gebeurt, is me meer dan genoeg, zeker sinds ik van mijn moeder een iPhone kreeg. "Dan kun je me altijd bellen," zei ze. Volgens mij wil ze weten waar ik ben. Ik zet de iPhone overdag uit. Ik weet wel waar ik ben.

"Harry Potter, Vijftig tinten grijs, Kienhout, Wending, Laatkomer, Stoner. Heel actueel. En tweedehands, zie ik," zei de man. "Hoe kort leeft een boek," liet hij volgen. Hij zette de boeken terug.

Ik ken die titels niet. Ik zei het al. Ik lees niet. Ik luister naar de radio en als ik radeloos ben, dat ben ik nooit, zoek ik een film op internet.

"Mag ik de herberg een boek doneren?" vroeg de man.

Ik begreep hem niet. "Hoe bedoelt U?" vroeg ik. Ik weet dat ik vragen kan stellen als ik iets niet begrijp. Maar soms begrijpen anderen mijn vragen niet.

"Ik ben schrijver," zei hij en streek met zijn hand, bruine vlekken van ouderdom, op de vingers en de hand vanaf zijn achterhoofd naar voren. Het krulhaar boog even mee en viel weer terug.

"Ik heb een van mijn boeken meegenomen en ik wil dat boek graag achterlaten voor volgende gasten."

Voor veel zaken vraag ik toestemming aan Jannetje Veentjer, maar dit verzoek leek mij niet controversieel. Dat zou best mogen. Ik had ook wel gezien dat gasten stiekem een

boek meenamen en niet terugzetten. Soms vond ik losse bladzijden onder een hoofdkussen. Uitgescheurd. Ik vroeg Jannetje Veentjer. "Ach," zei ze, "dat zijn opwindende teksten. Sommige mensen ontlenen daar plezier aan. Geeft niks."

Ik las een paar van die uitgescheurde pagina's, maar ik las niets bijzonders.

"U weet zelf het best of het een roman is, of een kort verhaal, of horror," zei ik tegen de man die licht in zijn schouders wegdook. Ik wees naar de etiketten op de boekenplanken.

Ik wilde weten hoe een schrijver zijn verhaal vertelt, of hij alles zelf heeft meegemaakt en wat hij weglaat. Ik keek opzij. En of hij wel eens een bladzijde uitscheurt; uit zijn eigen boek. Ingelijst hingen rechts van ons drie portretten aan de muur tegenover het raam met uitzicht op het gazon. De oude Veentjers op een rij in pentekeningen en in krijtstreep: Overgrootvader, grootvader en vader Veentjer. En een lege plek voor Jannetje Veentjer. Strenge heren. Overgrootvader uit Hannover. Hannover ligt in Duitsland. Ik ben er nog nooit geweest.

Als ik een boek zou schrijven, zou dat over mijn werk als kelner gaan. Maar ik schrijf geen boek over mijn werk. Ik maak mee en daarna maak ik weer iets anders mee. Ik had gehoopt, nou nee, dat is niet het goede woord, want hoop gaat over de toekomst en de toekomst houdt me niet zo bezig. Ik begin opnieuw. Geen hoop, maar als ik bij het schoonmaken van de kamers toevallig een 92 ponder aan zou treffen die vergeten was te melden dat de kamer nog niet vrij was. Als dat zo zou zijn, dan zou ik graag eens doen wat niet gebeurd is bij Café-Restaurant Hadderingh. Eenmaal moet het er toch van komen.

Na mijn proeftijd, en een verlenging met drie maanden mocht ik weer vertrekken. Ik kreeg op briefpapier van Herberg Moorman een aanbeveling mee: vriendelijke man, erudiet en brede belangstelling. Dat erudiet komt van de boekenkast. Ik had op een rustige middag alle boeken opnieuw in de kasten gezet. Niet op alfabet, maar op hoogte van het boek. Op elke plank liep de bovenkant van de boeken langzaam af van groot

naar klein. Romans bij romans, verhalen bij verhalen - ik zag ook Onlanden van de pensionado - en horror bij horror.

Na Herberg Moorman kwam Restaurant Ambrosijn, dit restaurant is naar een wilde appelsoort genoemd, niet naar een eigenaar. De naam heeft eeuwigheidswaarde. Appels blijven bestaan, eigenaars sterven of vertrekken. Johnny Matroos kwam niet van hier. Hij was import, maar zijn vrouw was om de hoek geboren, en getogen, zei ze. Ze woonde een jaar op een eiland in de Waddenzee. Wat ze daar deed, weet ik niet. Ik hoefde dat ook niet te weten. Ze had Matroos meegenomen en wat bijzonder was: ze was de eerste vrouw bij wie ik vergat om het aantal ponden te schatten. Pas toen ik op de terugweg naar mijn huisje bij mijn moeder langs ging om verslag te doen van de eerste dag en mijn moeder vroeg hoe de nieuwe baan beviel, schoot me het geschatte gewicht (113 pond) van Lammechien Heitbrink door mijn hoofd.

Van Restaurant Ambrosijn naar mijn moeder kwam ik langs Café-Restaurant Hadderingh. Die nacht was de eerste keer dat ik niet over 92 pond droomde en te vroeg wakker schoot, zoals telkens gebeurde als ik bij mijn oude werkgever voorbijgefietst was.

Bij Ambrosijn ben ik weer onderop begonnen. Ze dachten dat ik niets kon, nou ja, een beetje. Lammechien en Johnny keken mee. Ik dweilde de keuken, pakte de vaatwasser in, sorteerde bestek en voorzag alle tafels van een waxinelichtje in gekleurd glas. Net alsof ik nog geen ervaring had. Ik had geen ervaring in Stijl en Gratie, zoals Lammechien dat noemt. Stijl en Gratie is import.

Het restaurant heeft een open keuken. Iedereen kon de kok zien, maar alleen zijn bewegend bovenlichaam. Een hoge brede rand voor de borden scheidde het restaurant van de keuken. Het is niet goed dat alle eters zien wat er gebeurt bij de bereiding, maar de illusie dat ze er bovenop zitten maakte veel goed.

Ik ben daar twee jaar geweest. Ze hebben me niet weggestuurd en ik mocht ook wel blijven, maar de bijzondere gerechten en de exquise liflafjes begonnen me tegen te staan.

Heel stijlvol en gracieus, om met Lammechien te spreken, maar het was mij te ongewoon. Thuis aten we vijf dagen in de week aardappelen, een dag rijst en een dag pasta; macaroni of spaghetti. Dat zijn zeven dagen. Traditionele kost. Dat ben ik nu eenmaal gewend. Nu ik op mezelf woon, houd ik me ook aan dat ritme, tenzij ik avonddienst heb, dan eet ik in Heidezicht en kies ik uit wat over is. Maar als het kan eet ik aardappelen.

In Ambrosijn stonden op de kaart vier of vijf gangen en met koffie en likeur erbij nog meer gangen. Wie er kwam liet het breed hangen. Ik weet nu veel meer van rode en witte wijn en van rosé. Ik ken Chablis, Bourgogne, Spätlese, noem maar op en ik weet het onderscheid tussen whiskey en whisky. De ene is Iers, de andere Schots. Ik vind het heel prettig veel te weten, maar noodzakelijk is het niet. Ik kan ook wel zonder.

Ik weet nu ook waarom ik in Heidezicht op mijn plek ben. In dit restaurant durf ik mijn moeder uit te nodigen. In dit restaurant voelt zij zich ook op haar gemak. Het is net als thuis. Al zou ze wel moeten wennen aan de jazz. Als ze zou komen zorg ik voor Aritha Franklin of Percey Sledge. Grappig dat er vandaag voor het eerst een negerin in het restaurant was, met steil haar. Ik kon niet zien of het ontkroesd was of dat het van indiaanse mixture van genen afkomstig was. Ze had brede heupen. Een dikke kont. Pas nu ik dit zeg doe ik een gok: 134 pond. Mooi dat er zwarte muziek in het restaurant klonk.

Meezingers en "Hollands" waren niet aan mijn moeder besteed. Het liefst wilde mijn moeder dat het stil is. "Ik heb al heel veel herrie in mijn hoofd," zei ze, toen ik nog thuis woonde. "Ik hoef niet meer lawaai erbij."

Nadat vader tegen een boom reed, eigen schuld of toeval, dat weten we niet en dat hoeven we ook niet te weten, is mijn moeder nooit weer op zoek geweest naar een nieuwe man. Een andere man. "Ik praat elke dag met vader," zei mijn moeder. Maar als ik vroeg waar dat gesprek dan over ging, lachte ze wat.

Mijn vader was een grappige man. Ik weet nog een paar grappen. Ik herhaal ze soms.

Vorige week dinsdag in de vroege ochtend haalde ik alle rollen wc-papier uit het invalidentoilet. Op die dag komt Meurders in zijn rolstoel. Hij poept elke dinsdag in Heidezicht voor de prijs van een kop koffie. In Huize Avondrood worden op die dag de sanitaire ruimtes gereinigd, zoals wc's daar heten. Hier poepen, dat mag van mij. Meurders is niet de enige die toiletbezoek betaalt via koffie of een pils. Geeft niks: Heidezicht is ook voor kleine en grote boodschappen. Meurders kijkt er altijd boos bij. Hij groet me nauwelijk, net alsof ik besmet ben.

"Ie liekt op een zwien," zei Meurders. "Een everzwien." En hij meende het.

Die dinsdag trok hij aan het alarmkoord. Ik bracht hem een nieuwe rol op het dienblad. Ik keek niet naar de rol. Ik keek strak naar Meurders en met de vrije hand trok ik aan het touwtje van de luchtverfrisserbus.
'Ie redt oe wel," zei ik. "Dubbellaogs. Ie vindt wel een begun. Of mut ik hum ofrollen?"

Meurders knikte dat hij zich kon redden en mij niet nodig had. Meurders keek nog net zo gramnietig als voor hij zichzelf het invalidentoilet inrolde.

Ik weet wel dat ik op een everzwijn lijk. Ik weet wel dat ik moeders mooiste niet ben. Dat hoeft ook niet. Albertje is ook niet langer moeders mooiste. Ik ben ook niet moeders mooiste. Moeder is dood. Ze ging dood toen ik een week bij Heidezicht werkte. In de ochtend was ik nog bij haar geweest. Op de fiets langs Ellermann met zijn warme kibbeling, langs Hadderingh waar ik geen dromen meer van had. En niet voorbij Ambrosijn dat aan de andere kant van het dorp ligt, met Lasagne van flensjes met ricotta, gepofte aubergine, muskaatpompoen en een vluchtige saus van Parmezaanse kaas, bijna failliet door de crisis.

Mijn moeder had de varkensharen uit mijn oren geknipt en mijn varkensneusharen uitgetrokken. Dat laatste deed verrekte zeer. Maar toen het voorbij was, was het over.

's Middags kreeg ik bericht van Albertje dat ik niet moest schrikken. "Moeder is dood," zei Albertje.

Ik schrok niet. Iedereen gaat een keer dood.

"De zon gaat elke dag zijn ondergang tegemoet," zei ik tegen mijn zus. "Als het een beetje kan, maak ik elke dag een nieuwe foto van die ondergang. Die van gisteren hoef ik niet meer te zien."

19 mei 2013

Na drie dagen op Schiermonnikoog 15-17 mei 2013

Ik was op een begrafenis

I.

'Ik was op een begrafenis.'

'Johan was op een begrafenis.'

'Ik was inderdaad op een begrafenis. Gisteren.'

Drie van de twaalf stoelen rond de rechthoekige vergadertafel zijn bezet. Ferdinand de Grijs bladert in papieren. De vijftiger met kaal hoofd en slierten vlassig grijs rondom is voorzitter. De oud-leraar hoort en ziet alles in het vergadervertrek met drie glazen wanden en uitzicht op een weiland met zwartbont vee en enkele schapen. Ook na zijn voortijdig afgebroken schoolloopbaan heeft hij antennes gericht gehouden op intonatie en spreeksnelheid.

De Grijs hoorde Johan Medemblik die met langzame en gevoelvolle stem de mededeling deed. "Ik was op een begrafenis", alsof Medemblik nog niet terug was van de groeve en nog rondliep met de dode in de binnenzak van zijn donkere colbert met Schotse blokjes in rood, okergeel en blauw. Zwarte polo, zwart hemd, zwarte broek en zwarte schoenen. Dezelfde outfit als de vorige vergadering. Maar misschien droeg Medemblik weken achtereen dezelfde kleding. Zo'n man was Medemblik, maar wel voorzien van after shave en de geur van zevenkruidenshampoo. Voor een man van 48 had Medemblik een fors kapsel - donkerblond - zonder grijzen en lichtgolvend. Medemblik was een nette man, maar dat was niet voldoende voor getrouwde of vrijgezelle vrouwen.

En Kees Pot had in echo en met behoorlijk opgewekte stem opgemerkt: "Johan was op een begrafenis." De overbodige mededeling was niet tegen iemand speciaal gericht. Kees Pot treiterde omzichtig en op zo'n manier dat hij niet verdacht kon worden van enig sarcasme of leedvermaak.

Kees Pot bedoelde alles heel goed, dat zou hij zeggen als hij op zijn taal werd aangesproken. Kees Pot wist niet anders. Hij hoorde - al op de lagere school met den Bijbel - tot de pesters en dat was eigenlijk nooit voorbijgegaan. Maar Kees Pot

gedroeg zich - wijzer geworden - mild zuigend in het geniep om ongestraft te scoren en lichte en puberale minachting in de vergaderzaal te laten hangen tot de voorzitter de vergadering zou openen en de lucht zou zuiveren met een kwinkslag. Kees Pot, midden dertig, gescheiden en twee kinderen onder zijn hoede, was te vroeg met zijn herhaling van de beladen mededeling. De andere bestuursleden stonden nog buiten te roken of wreven op het toilet hun gezichten in de plooi. Kees was een krijger, sommige vrouwen houden van krijgertjes. Maar meestal geven die vrouwen de krijgertjes weer door of leveren ze het geschenk vroeger of later af bij de kringloop.

De Grijs, Ferdinand voor intimi, deskundig op het gebied van maatschappijleer, sociologie en jodelen, was nog niet toe aan de opening van de vergadering. Beter: hij was toe aan de opening, maar de leden van het stichtingsbestuur kwamen, ondanks herhaalde pogingen, standaard te laat. En als de bestuursleden na een doorzichtige gemaakt-pissige aansporing op tijd kwamen, waren de directeur en de hoofdredacteur van de uitgeverij vertraagd. Het effect was hetzelfde. De eerste twintig minuten gingen voorbij met koffie voor de bestuursleden en thee voor de directeur en zijn uitgever - onderscheid moest er zijn - met praatjes over het weer, over tractoren en rooimachines op de binnenwegen en met een laatste openbare controle van internetberichtendiensten. Een en ander was decennia geleden blijkbaar al voorzien in de naamgeving van de uitgeverij en van de stichting: Volkseigene. Indachtig het lokale dialect door Kees Pot vertaald met: eigen peerd is gold weerd. De kinderen van Kees Pot reden op leenpaarden, sinds zijn scheiding kon hij zich geen ponies meer veroorloven.

II.

'Johan was op een begrafenis,' zei Ferdinand de Grijs met een spreektempo trager dan hij gewend was. De voorzitter keek de tafel in de rondte en vermeed oogcontact met Johan Medemblik en Kees Pot; twee bestuursleden die de confrontatie met elkaar niet schuwden en er zelfs genoegen aan leken te ontlenen. De pesterijtjes vielen volgens Kees Pot onder de vlag: To mock or not to mock, that is the question. Door

Hendrik Ventjes die als laatste binnenkwam vertaald met: Mokken of niet mokken, dat is de vraog.

De Grijs streek bedachtzaam langs zijn gladgeschoren kin om te voorkomen dat het snijwondje weer open zou gaan. Ferdinand de Grijs had een dunne en gevoelige huid, niet het enige gevoelige aan de vrijwilliger in het bestuur. De Grijs legde zijn onderarmen op de tafel en vouwde zijn handen lichtjes met de duimen schuin naar boven gericht. De agenda en onderliggende vergaderstukken pasten precies in de driehoek tussen zijn armen en zijn buik, strak en stevig van de dagelijkse tien kilometer in snelwandelpas. De Grijs kende alle bospaden in de wijde omgeving en sinds de kinderen het huis uit waren en kleinkinderen op zich lieten wachten ook de bospaden in Duitsland, Frankrijk en Oostenrijk. Oostenrijk nog het meest. Maar hij merkte dat hij op Oostenrijk uitgekeken raakte. Oostenrijkers kregen last van smetvrees, leek het, van een vreemde smetvrees die hij nog niet kon duiden. Tegelijkertijd groeide bij De Grijs een nieuwsgierigheid naar het exotische, een gevoel dat hem verraste. Het had er alle schijn van dat zijn rechtlijnigheid hem in de steek ging laten.

'Misschien wil je er nog iets over kwijt, Johan? De begrafenis,' en zonder onderbreking liet hij volgen: 'Misschien zijn er nog meer mensen die iets dramatisch of ingrijpends hebben meegemaakt. Zo ja, dan maak ik voor de vergadering begint een rondje langs de velden.'

De velden waren de hebbelijkheden en bezigheden van de bestuursleden en de werknemers van de *Stichting tot Bevordering van de Streekcultuur in de Regio*, en met name de geschreven en gezongen uitingen van de doelgroep van het Volkseigene.

Johan Medemblik sloot zijn ogen en schudde zijn hoofd langzaam heen en weer alsof hij knikkers in de gaatjes wilde laten landen van een kinderpuzzel. Kees Pot trok zijn wenkbrauwen omhoog, sperde zijn ogen wijdopen en pakte de pen van de stichting die door Janine Slikkerveer was rondgedeeld aan alle deelnemers aan de vergadering. Het was de gratis pen met het nieuwe logo van Volkseigene.

Kees Pot had niets dramatisch meegemaakt, niet dramatisch

genoeg om aan de anderen mede te delen, en dat zei hij ook. Als hij diep in zijn hart keek, vond hij elk drama aanstellerij. Met zijn voormalige echtgenote en moeder van zijn kinderen - Joris en Marieke - in de nabijgelegen psychiatrische inrichting had Kees Pot enig recht van spreken. Al was de diepte van zijn hart nog niet door een onafhankelijke deskundige gepeild, wat drama en andere hoogtepunten aanging.

Er was niemand die iets dramatisch had meegemaakt. Over dramatische en ook over minder dramatische en niet dramatische zaken werd tijdens de vergadering bij voorkeur gezwegen. Ook door Janine Slikkerveer, al wilde ze na de rondvraag en de sluiting wel eens uit de school klappen. De vergadering was voor de Stichting en voor het Volkseigene; niet voor particulier leed. Tijdens en ook na de vergadering konden de vrijwillige en onbetaalde bestuursleden beleid maken voor de uitvoerenden; voor de directeur en de uitgever en voor steeds minder freelancers. Janine Slikkerveer maakte gebruik van de stilte die volgde.

'Jullie hebben allemaal de nieuwe balpen van Volkseigene voor je liggen,' zei ze. Janine was niet van het volkseigen, maar had haar wortels in Bolnes in de rook van Ridderkerk en onder de rook van Rotterdam met uitzicht op de Nieuwe Maas en de Lek. Kinderdijk en de scheepswerf van Smit lagen om de hoek, aan de overkant van de Noord.

Kees Pot legde zijn pen met net even te groot gebaar op zijn vergaderpapieren.

'Het is nog een proefzending. We kunnen nog besluiten een betere en duurdere kwaliteit pennen te nemen.' Ze draaide haar ronde hoofd met kort zwartgeverfd haar naar Ferdinand de Grijs. 'Als ik dat zo zeggen mag, voorzitter, aan het begin van de vergadering,' zei ze.

De Grijs knikte. Hij zag dat bestuurslid en bestuurssecretaresse Janine Slikkerveer haar ogen zwartomrand had aangezet. Te nadrukkelijk wat hem betrof, te dikke lijnen rond de donkerbruine ogen die betere tijden hadden gekend. Janine was drie jaar geleden haar baan als hoofd van een kinderdagverblijf kwijtgeraakt en had met moeite de rode en de witte wijn en de droge sherry af kunnen zweren

“Dat is niet gemakkelijk.” had ze gezegd in de pauze van een eerdere vergadering. “Ik moet alles alleen doen.”

Janine Slikkerveer moest alles alleen doen sinds, zoals ze had gezegd haar man: “met wie ik niet wettig was getrouwd, omdat mijn man met wie ik niet wettig was getrouwd een andere vrouw had met wie hij wel wettig was getrouwd, maar niet meer mee samenwoonde, omdat hij, die man van mij en vooral de man van die andere vrouw, zich had verhangen.”

Janine Slikkerveer mocht zeggen wat ze op haar hart had, en dat was veel, wist Ferdinand de Grijs, als ze maar niet alles tijdens de vergadering naar voren zou brengen. En wat de voorzitter betrof, ook niet in de pauze en liever ook niet na afloop van een vergadering. Maar Janine Slikkerveer was goed in agenda’s en notulen. Of ze voor het bestuur behouden zou blijven was nog ongewis. Ze liep stage bij *De Laatste Eer*, uitvaartbegeleider leek haar een dankbaar beroep, vooral na haar levenservaring. Jammer dat Janine geen *native speaker* was, ze had een mooie roman in het Drents kunnen schrijven over stervensbegeleiding, moord, zelfmoord en pogingen daartoe en dat gecombineerd met euthanasie en palliatieve zorg. Misschien was er ook nog plek in zo’n roman voor ervaringen uit het kinderdagverblijf. Vooral in de veenkoloniën zou zo’n boek een bestsellerstatus kunnen bereiken.

Ferdinand de Grijs had zijn droom over een literaire loopbaan van Janine Slikkerveer thuis met zijn andere helft besproken, maar meewarigheid was zijn loon geweest. De echtgenote van Ferdinand de Grijs was niet van de literatuur, niet van het drama en niet van de thriller of de roman.

Ferdinand de Grijs keek de tafel rond. Hij zat met zijn rug naar de enige muur van het lokaal. Achter hem was de enige toegang tussen buffetkasten met kopjes, glazen, bestek en vazen met een herfstboeket. Boven het buffet hingen schilderijen van allochtone runderen op de Peesterheide.

De vergaderzaal was een uitbouw van café-restaurant *Het Keerpunt* dat bijna een kilometer van de lokale hoofdweg was gelegen aan de rand van een werkverschaffingsbos, aangelegd in de jaren dertig van de vorige eeuw. Op deze plek stond ooit een havezate, maar van het namaakpatriciërshuis in Drenthe

was niet veel meer over dan de entree met twee ingekorte zijvleugels.

Alles van waarde werd langzaamaan gesloopt. Nog geen honderd jaar geleden was een einde gemaakt aan de fragmentatie van veldkeien en hunebedden, maar die destructie van het volkseigene was voortgezet in kanalisatie van beekjes en riviertjes en in ontginning van heidevelden en met beplanting van natuurlijke zandverstuivingen. Afbraak van synagoges en stookhokken naast boerderijen was inmiddels ook tot staan gebracht, maar de verrinnewering van naoorlogse nieuwbouw en karakteristieke armoedebouwwerken ging gewoon door. Om over taal en volkszang maar niet te spreken.

De streektaal, het meest tastbare en het meest bedreigde regionale erfgoed, kortom; het volkseigene. De lokale intelligentsia weigerde plat tegen hun kinderen te spreken, en ook onder de minder geletterden bleef conversatie in de regionale taal beperkt; uit liefde voor hun kinderen, al noemden ze dat niet zo. Beter was het wellicht om te spreken van regionale talen, want ieder dorp had een eigen variant, zodat voor autochtonen op slag helder was waar iedereen "vot" kwam. Allochtonen spraken de standaardtaal en verdrongen zonder opzet het dialect, ze gingen hun eigen gang, ook als de platpraters dat vreemd vonden.

De vitragegordijnen en de lichtdichte bordeauxrode overgordijnen waren in de hoeken van de vergaderzaal geschoven, opgepropt achter grote potten met sanseveria's op bijzettafels. Aan de linkerkant, achter Janine Slikkerveer, Linus P. Rhei en Johan Medemblik was de parkeerplaats zichtbaar en had de vergadering uitzicht op grote houten picknicktafels met plek voor - mits niet breed - zes personen; aan weerszijden drie personen naast elkaar. Maar er zat niemand buiten. Het was te klam en te somber op deze laatste vrijdag in september. En tien uur in de ochtend met dauw op het gras, was nog te vroeg voor een picknick.

Linus P. Rhei vertegenwoordigde de jonge schrijvers en dichters uit het fonds van Volkseigen. Dat wilde zeggen: schrijvers tot 55 jaar. In trage handbewegingen trok de dichter

van bij vlagen onbegrijpelijke poëzie - hermetisch in de vaktaal - ovalen en cirkels met de nieuwe pen. De agenda veranderde langzaam in een kunstwerk.

De Grijs werd alert, voorzover hij dat nog niet was, en bereidde zich voor op stekelige opmerkingen en boosaardige uitvallen van Linus P. Rhei. Rhei die sterk hechtte aan de P. tussen zijn roepnaam en achternaam. "Om duidelijk te maken dat ik niet mijn broer ben," had hij gezegd. In herhaling, zoals heel veel van Linus P. Rhei een herhaling was van zetten. Maar bij wie niet? had Ferdinand de Grijs gedacht.

Die vraag was een paar maanden geleden onverwacht bovengekomen nadat hij zich naast zijn Janine, die geen Slikkerveer heette maar Oostergetel en die idolaat was van Bach en van jodelen, op zijn rug had gedraaid en zijn blik naar de plafondlamp van de slaapkamer had gekeerd. "Alles is herhaling. Bij wie niet?" Het was op die zondagavond duidelijk een retorische vraag geweest, want een antwoord had hij niet gezocht.

Na de daad was Ferdinand de Grijs, zoals elke keer, binnen de kortste keren in slaap gevallen. Hij had niet gemerkt, net als de vorige zondagen, dat Janine Oostergetel eerst de badkamer had bezocht voor ze weer naast hem in bed was geschoten. Maar de volgende ochtend was de vraag weer voorbijgekomen, met Janine naast hem in diepe rust. Ferdinand de Grijs had op die zomerochtend besloten dat hij niet langer van jodelen hield.

Aan het uiteinde van de vergadertafel, naast elkaar met de rug naar Froukje 20, Hermien 17, Bertha 28 of hoe de koeien ook mochten heten, zaten Bernard Smook - die naar zijn zeggen nooit had gerookt - en Hillegonda Tetsuaki. Bernard Smook was de directeur van Volkseigene en Hillegonda Tetsuaki was zijn rechterhand en full time uitgever. Hillegonda had een Japanse vader en haar moeder kwam uit Costa Rica, maar ze was teruggekeerd naar Zwartemeer waar de voorouders van moeders kant ooit het veen waren ontvlucht om in Midden-Amerika het geluk te vinden. Tevergeefs, dat wel. "Geluk, dat vind je thuis," had Hillegonda gezegd. En om de verwarring compleet te maken: "Thuis is waar je bent."

Hillegonda was vanaf haar elfde jaar opgegroeid aan de Kamerlingswijk met uitzicht op Duitsland. “De Gründlichkeit heb ik van mijn voorouders uit Niedersachsen. Opa en oma uit Sustrum en Walchum,” had ze bij het sollicitatiegesprek gezegd. Maar Ferdinand de Grijs had Hillegonda vooral in dienst genomen om haar kleur, tussen Japanse thee en Costa Ricaans koffiezwart, en om haar uitnodigende lach die zo node werd gemist bij Volkseigene. Naast reiskostenvergoeding was een gulle lach wel het minste waar de tientallen vrijwilligers bij Volkseigene recht op hadden. En het leeftijdsverschil tussen Bernard Smook (48) en Hillegonda Tetsuaki (34) was voldoende groot om geen hinderlijke affaires te krijgen in de top van Volkseigene; althans dat was de verwachting.

“Mien kleur past bijkaans niet goed bij de bevolking, maar wel bij de sangen heide,” had Hillegonda Tetsuaki bij het tweede sollicitatiegesprek gezegd.

Linus P. Rhei had zijn bezwaren ingeslikt, al was het contre coeur - Linus P. had het niet zo op vreemdelingen, behalve in de literatuur - en had met haar benoeming ingestemd. Er was weinig keuze. Hillegonda was de enige die op de advertentie had gereageerd. Volkseigene bleek niet populair, daarbij kwam wellicht dat de beloning nauwelijks boven het minimumloon uitkwam. Volkseigene bleef in de traditie van dubbelties en kwarties.

Rechts van de voorzitter zaten aan de lange kant van de vergadertafel Kees Pot en de laatste twee bestuursleden van Volkseigene. Hendrik Ventjes was de zeventig gepasseerd en had na zijn vijftigste geen boeken meer geschreven van enig belang. Zijn boeken waren wel uitgegegeven door Volkseigene, maar het gros was via donateursgeschenk, kerstpakketboek en ramsj bij het oud papier terechtgekomen. Ventjes had daar geen aanstoot aangenomen. Zo verging het immers ook de groten. Nobelprijswinnaars lagen ook bij De Slegte, al heette die winkel niet meer zo. Ventjes voelde zich voor het leven benoemd als onbezoldigd bestuurslid. En niemand durfde hem op grond van de statuten weg te sturen. Bij vergaderingen en presentaties van boeken - hij kwam niet bij muziekuitvoeringen - was hij altijd gekleed in een grijs pak met

krijtstreep en een zwart glimmend vest onder zijn jasje. Sinds kort bracht hij een Duutse pet mee, maar die hield hij in de hand. Niemand had hem nog met de pet op zijn kale schedel betrapt.

Ventjes kreeg een afwijkend kerstpakket; hij had alle uitgaven van Volkseigene al in de boekenkast. Ook de winkeldochters. Zijn gehoor was nog prima, maar de muziek uit het fonds van Volkseigene hoefde hij niet. "As ik muziek heuren wil," had Ventjes gezegd, "gao ik wel hen buiten." Onhelder bleef of hij buiten de vogels hoorde fluiten of bedacht was op het geluid van paarden, tractoren, vlegels en dorsmachines. "Frisia non cantat," had hij gezegd "en dat geldt ook voor Drenten."

Naast Ventjes zat Isabell VerBeuving. Jonge blom. Blond, blauwe ogen, ovaal gezicht, donkere wenkbrauwen, waarvan niet duidelijk was of het de natuurlijke kleur was, of dat ze die haren had bijgekleurd. Isabell VerBeuving woonde in het midden van de provincie, tussen Elp en Orvelte, en studeerde communicatiewetenschappen in Groningen. Iedereen in het bestuur, ook Linus P. Rhei was blij met haar jeugdige en vrijwillige inbreng, zowel wat lichaam als geest aanging. Misschien zelfs meer wat haar geest aanging dan haar lichaam.

Vergelijkbare lijven, ze was schatplichtig aan Breughel, waren voldoende aanwezig, net als haar smalle mond met een bredere bovenlip dan onderlip, maar waar het aan ontbrak, ook bij Volkseigene, was aan mensen met een heldere geest. Isabell VerBeuving had een heldere geest en ambitie om auteur van een bestseller te worden. Een bestseller met diepgang, dat was haar uitdaging. Een bestuursfunctie leek haar een goede opstap. De regionale taal werd niet genoemd als ze over bestseller sprak, maar dat leek geen probleem, indachtig de lokale filosofie: wat niet was, dat kon nog komen.

III.

'De opening,' zei De Grijs. 'De opening en de agenda. Ik open de vergadering.' Hij schoof het papier met de twaalf punten van zich af. 'Janine, bedankt voor het voorbereidende werk.' De Grijs knikte opzij.

Janine Slikkerveer knikte terug. Het “Graag gedaan” hield ze voor zich sinds de voorzitter haar buiten de vergadering mild had gevraagd dat niet telkens te zeggen. Haar rechterhand gleed als vanzelf naar haar hart, opgeborgen en regelmatig kloppend achter de ruime ovale opening aan de bovenkant van haar zwarte jurk. Haar hart dat goed beschermd werd door haar voorkomen dat ze zorgvuldig koesterde, maar dat ze indirect toch met enige overgave aan de vergadering toonde. Johan Medemblik weet haar expressie van lichaam en gebaar aan haar afkomst, de frivole invloed van grootsteedse rook van Rotterdam bij westenwind. Geen woorden, maar daden.

Johan Medemblik vergiste zich wel vaker. Johan Medemblik was vooral met zichzelf bezig, met zijn *writers block* en met zijn sierkippen die in de rui waren. Hij had er moeite mee vrouwen als mensen te zien. Vrouwen waren voor hem exoten en hij had de handleiding nog niet gevonden, ook niet op internet. Van sierkippen wist hij veel, zo niet alles.

Janine haalde haar hand weer weg van het open ovaal in haar jurk. Een glimp van de blanke toppen - en het dal - der duinen werd zichtbaar, voornamelijk interessant voor Kees Pot die schuin tegenover haar zat. Johan Medemblik werd door Linus P. Rhei en een lege stoel van Janine Slikkerveer gescheiden. Daarbij kwam dat Johan Medemblik nog met het lijk bezig leek, in gedachten. Johan Medemblik was op een begrafenis geweest.

‘De agenda,’ vervolgde de voorzitter, ‘laten we even voor wat hij is.’ De Grijs legde beide handen plat op de tafel. De nieuwe pen liet hij rusten.

‘Ik keer de volgorde om,’ zei hij. ‘De ingekomen stukken, mededelingen, rondvraag, financiën en wat er verder aan de orde moet komen, slaan we eerst over. Dat is het voorrecht van een voorzitter,’ zei hij met een voorzichtige grijns, ‘ik mag de volgorde veranderen. We beginnen gelijk met het hoofdpunt. Punt negen.’

Punt negen was op verzoek van Bernard Smook, zonder medeweten van Hillegonda Tetsuaki, als een van de laatste punten geagendeerd. “Toekomst en belang van Volkseigene”.

Dit punt leende zich tot nu toe uitstekend als afsluiting voor het laatste kwartier. Niemand kon zich dan een buil vallen aan de uitkomsten, uitkomsten die achterwege zouden blijven omdat de klok onverbiddelijk het heden wegtikte.

Deze laatste vrijdag van september zou de wereld, althans de wereld van de regio, althans zijn eigen leven als voorzitter van Volkseigene en zijn leven als mens, veranderen, als het aan Ferdinand de Grijs zou liggen. Tot half vier had hij uitgetrokken om de plaats van Volkseigene in de samenleving te bepalen. Plenaire gedachtenwisseling tot de lunch, een korte wandeling langs de houtwallen - de strubben - en langs het Diepie. Voor de thee volgden samenvatting en hoofdlijnen voor de toekomst. Na de thee bleef er ruimte voor financiën, wvvttk, rondvraag en sluiting, maar als ervaringsdeskundige wist hij dat na de thee iedereen als volbloed paard de stal zou ruiken. Het weekend begon voor de meesten, de vrijgestelden en de niet-vrijgestelden, veelal rond het middaguur en de extra tijd in de vrijdagnommedag was al een aanslag op de individuele vrijheid. Maar de vergadering zou tot acht uur duren. Er was voorzien in een lopend en warm buffet in de herstelde havezate.

De Grijs had aangegeven dat hij zich verheugde op de dag, op het samenzijn en op het buffet met muzikale ondersteuning van damesduo Parade. Ze zouden elkaar nog beter leren kennen en hopelijk een richtingaanwijzer kunnen maken en planten voor de nabije toekomst. De verre toekomst lag, zoals hij zei, te ver weg om in te kunnen kijken.

'We zijn piskijkers,' had hij frivool opgemerkt, 'en pis is ook nooit ver weg.' En hij ging verder met: 'Ook niet als we naast de pot pissen.' Er volgde een ongemakkelijk stilte.

'De toekomst. De toekomst van Volkseigene. Het gaat om de toekomst van het Volkseigene, het eigene.' Even leek het alsof hij met een glazige puberblik naar het andere eind van de tafel keek.

IV.

Johan Medemblik erkende als eerste dat hij de toekomstnotitie niet had gelezen. Meer zouden volgen.

‘Ik was op een begrafenis,’ zei hij en stak zijn linkerhand in het rechterbinnenzakje van zijn jasje. In die binnenzak had hij een foto van de overledene en een bidprentje, maar die haalde hij niet tevoorschijn.

‘Johan was op een begrafenis,’ herhaalde Kees Pot con dolore, alsof hij zelf de voorganger was geweest bij de teraardebestelling.

‘Ik was inderdaad op een begrafenis. Gisteren.’

Ferdinand de Grijs schudde kort zijn hoofd, tikte met de pen op de tafel en keek Kees Pot voldoende lang aan, althans dat hoopte hij. De voorzitter verlegde zijn blik naar Hendrik Ventjes die naast Kees Pot zat, wederom met een lege stoel ertussen.

Achter de drie bestuursleden aan zijn rechterkant was een weelderige kruidentuin zichtbaar en een zanderig boerenpad dat verderop in het bos verdween. Twee ruiters waanden zich ongezien. Ze wipten op de paardenruggen in vaste regelmaat op en neer. Een lichtbruine merrie en een Appaloosa, wit met bruine vlekken.

Appaloosa, mooie paarden, import uit de Verenigde Staten, gewend aan prairies en buffels, wendbaar, taai, goed karakter, kleine spitse oren, brede borst, met hoog geplaatste staart en een rond en krachtig kruis. Uitstekende galop. Een aanwinst voor de provincie waar aanvankelijk niemand naar uit zat te kijken. In Peize was de eerste Appaloose hengst ‘s nachts in een weiland met een jachtgeweer doodgeschoten. De Drentse fokkers zaten niet op vreemd bloed te wachten. Jaren zeventig. Wat was er veranderd in de jaren? Was er iets veranderd?

‘Misschien kan Hendrik het spits afbijten. Hendrik Ventjes jij loopt heel veel jaren mee bij Volkseigene en wettelijke voorgangers. Waar moeten we heen met de literatuur en muziek?’ Ferdinand de Grijs liet zijn vergaderorde geheel volgens zijn vooropgezet plan verlopen.

Hij wist waar hij kon eindigen om subsidie en bestaansrecht niet in gevaar te brengen. Winn or loose. App or loose. Maar vandaag zou hij zijn spel volgens zijn eigen ongeschreven regels spelen.

Het kronkelpad was wellicht niet helemaal bekend, maar de uitkomst was zuiver. Al wisten de bestuursleden, directeur en

uitgever nog niet wat ze collectief met hun knikkende koppen bevestigden.

'Was dat van Lammie Mulder? De begrafenis?' vroeg Ventjes aan Johan Medemblik.

Medemblik schudde zijn hoofd.

'Nee, niet van Lammie Mulder.'

"Nee, niet van Lammie Mulder," mompelde Kees Pot onhoorbaar.

Kees Pot had geen contact meer met zijn ex en ook niet met zijn ex-schoonmoeder. Ondanks zijn jeugdige leeftijd leek Kees Pot iedereen te kennen, maar misschien kwam dat door zijn bijna dagelijkse bezoeken aan zijn vrouw in de psychiatrische inrichting. Ferdinand de Grijs tikte met zijn pen op tafel.

'Nou goed,' zei Ventjes, 'dan de schrieverij.' Ventjes pakte de stapel papier tussen zijn vingers en schudde de blaadjes in een rechte stapel.

'Dit is een dik pak papier en dit is veul wark geweest voor de schrijver. Ik vind er veel nuttige voorstellen in. Sommige veurstellen herken ik.' Hij legde de stapel voor zich op tafel. 'Ik loop al een poosje mee, al wordt het lopen wel minder.'

'En?' vroeg De Grijs, 'En heb je nog toevoegingen of aanbevelingen?'

'Deurgaon, gewoon doorgaan en nooit opgeven, dat wil ik zeggen. In eerste instantie.' Ventjes bracht het koffiekopje naar zijn mond, maar halverwege keerde hij de handeling om.

Janine Slikkerveer schoof haar stoel naar achteren. Haar oranje pantykousen staken scherp af tegen het zwart van haar jurk. Het had er alle schijn van dat ze nieuwe schoenen had met halfhoge hakken en een extra zwart bandje om de enkels. Met Ferdinand de Grijs luisterden de aanwezigen naar het klikklakken terwijl Janine Slikkerveer de thermoskan naar de andere kant van de tafel bracht. Linus P. Rhei merkte op dat Janine Slikkerveer toch niet van die zware stelten onder het gat had als hij steeds had vermoed. Hoger, hoger daar zou nog ruimte zijn, tussen de dijen. Lege ruimte, vacuüm misschien. Dat viel hem mee. Als er al een vacuüm was, dan vond die ruimte een waardige afspiegeling in de ovale opening

van haar jurk, met tijdelijke inkijk als ze de thermoskan op tafel zette. Een eenmalige gebeurtenis die, wat Linus P. Rhei betrof, te snel voorbij was gegaan.

'Jullie mogen gewoon deurpraten,' zei ze. Ze bloosde niet.

Janine schoof de thermoskan verder naar voren tussen Kees Pot en Hendrik Ventjes. Inschenken, dat konden de heren zelf wel.

'Of niet, manlu.' Hillegonda Testsuaki was de enige die hoorbaar lachte. Ferdinand de Grijs knikte instemmend.

V.

'Misschien mag ik,' zei Isabell VerBeuving. 'Misschien mag ik proberen iets naar voren te brengen.' Ze schoof haar stoel dichter tegen de tafel zodat ze bijna klem kwam te zitten.

Vlaamse van huis uit maar in Ons Noorden blijven hangen na een bezoek aan Noorderlicht. Fotografie was haar passie, na literatuur, al ging fotograferen haar in deze levensfase beter af dan gedichten en korte verhalen. Voor echte verhalen had ze wellicht nog te weinig meegemaakt, had ze gezegd, en dat was ze bezig in te halen. Frisse verkering opent wel vaak dichterlijke en prozaïsche bronnen, maar de schrijfsels van overdadige hartstocht beklijven zelden. Dat was in Vlaanderen niet anders dan hier. Al deed het werk van Louis P. Boon wel anders vermoeden. "Of niet Louis," had ze tijdens een eerdere vergadering met een gemaakt obscene glimlach naar Linus P. Rhei gezegd. Vruchteloos. Humor van was niet zijn sterkste kant. Ook niet als de grap van een zuster van Mieke Maaike kwam. Herman Brusselmans, daar kon Linus P. Rhei wel om lachen.

Ferdinand de Grijs knikte. Hij had een zwak voor Isabell. Ze had zijn dochter kunnen zijn, maar hij had - helaas vond hij en zijn eigen Janine was het daarmee eens - alleen zonen verwekt. Zonen die er tot zijn verdriet maar niet in slaagden schoondochters thuis te brengen.

Isabell was mollig, had blonde krullen en een licht Vlaams accent als de dame van de tomtom die iedereen de bekende weg wees. Een dochter van eigen zaad had er genetisch en ook fenotypisch anders uitgezien dan deze dochter van de

Kapellekens Baan. Naar verwachting van Ferdinand de Grijs zou zijn dochter slanker zijn en met minder borstpartij. Maar dat waren zinloze gedachtenspinsels. Wie niet geboren is, kan ook niet sterven, en vooral; ook niet leven, niet eten, niet vrijen en zich niet voortplanten vond De Grijs.

Het was duidelijk dat hij zijn onderwijsloopbaan nog niet te ruste had gelegd en vrijelijk putte uit zijn filosofisch getinte wise cracks, zijn banale plattelandswijsheden en zijn pseudo-literaire aforismen. De Grijs had veel boeken gelezen, dat werkte in zijn voordeel als voorzitter van Volkseigene, maar lezen van literatuur was geen noodzakelijke voorwaarde om de streekcultuur te redden. De Grijs had naar eigen zeggen alleen de essenties van de literatuur en non-fictie aan zijn gedachtenrepertoire toegevoegd. 'Met een duur woord zou ik dat "wijsheid" willen noemen, maar liever spreek ik daar niet over.' Het was maar borrelpraat, niet voor tijdens de vergadering, vond hij, niet voor notulen.

'Ga je gang,' zei de voorzitter. 'Graag, Isabell, graag.'

Een jonge vrouw het woord geven, wat was er mooier op de laatste septembervrijdag?

De Grijs voelde een tinteling onder zijn middenrif. Een mooie gevulde vrouw met een open gezicht en heldere blik de ruimte geven, wat was er mooier? Niets toch.

'Lezen,' zei Isabell. 'Lezen is voor mij intimiteit. Lezen doe ik het liefst als ik alleen ben, samen met mijn boek. Als het over de toekomst van Volkseigene moet gaan, dan moet het volgens mij vooral gaan over intimiteit, of,' liet ze volgen, 'of over gebrek aan intimiteit.'

Johan Medemblik schoof op zijn stoel een eindje naar achteren. Dat kon, hij had zwaar met zijn ellebogen op de vergadertafel geleund. Zonder dat hij er weet van had gleden zijn handen - tegen elkaar als de handen van een priester tijdens de heiliging van het brood en de wijn - naar zijn kruis tussen zijn klamme dijen. Misschien was hij wel ziek, misschien zou hij naar huis moeten gaan, misschien zou hij in bed moeten liggen, misschien ging hij wel dood. Maar er was niemand thuis.

'Intimiteit,' herhaalde Isabell VerBeuving langzaam alsof

het een onbekend en volslagen nieuw begrip was, 'ja, over intimiteit daar wil ik anderen wel eens horen.'

Ze werd op haar wenken bediend. Niet door Bernard Smook, die probeerde zo lang mogelijk buiten de discussie te blijven. Smook had veel te verliezen door de ontlezing en door de afname van waardering voor traditionele regionale cultuur. De nood was nog niet zo hoog dat hij uitkeek naar een andere baan, maar - nog geen vijftig - hij hield wel rekening met een carrièreshift op termijn. Hopelijk pas als zijn tieners het huis hadden verlaten, en wellicht volgde met het vertrek van zijn zonen ook de uithuisplaatsing van zijn geregistreerde partner Monica. Bernard Smook was er aan toe. "Ich brauch Tapetenwechsel," had hij gezegd en er zíjn vertaling van het lied van Hildegard Knef bijgeleverd. Hij wilde een andere vloerbedekking, een ander matje. Bernard Smook schaamde zich slechts een beetje.

"Dream on, dream on," had Hillegonda Tetsuaki gezegd toen hij in die openhartige bui zijn gedachtenspinsels naar buiten had laten stromen.

Het was Bernard Smook helder geworden dat de kruising tussen Japan en Costa Rica hem de baas was. Zwijgen leek Bernard Smook een goede verdedigingsstrategie, en zwijgen ging hem van nature goed af. Thuis mocht hij lege briefjes inbrengen, zoals hem in herhaling was verteld. En na Monica - vijf jaar ouder dan Bernard Smook - leek Hillegonda Tetsuaki - afgezien van de kleur - veels te jong als opvolger van zijn huispaard. Bernard Smook had zijn Monica na drie ruzies in de relationele sfeer ervan kunnen overtuigen dat het beste paard weliswaar op stal - het werk - werd gevonden, maar dat Hillegonda geen belangstelling had voor de oude bok, die hij in de ogen van Hillegonda was.

Maar oude bok had Hillegonda hem nooit genoemd - een kwestie van beschaving - en ook de warme aanhaligheid van de Zwartemeerse gaf Bernard Smook geen aanleiding tot gedachten aan een overstap. Er waren immers ook nog naobers met gedachten en handelingen als het ging om onconventioneel gedrag als echtscheiding en de eigen pik achternalopen, vooral als dat lichaamsdeel naar een buitenlander wees,

ook al had ze een paspoort dat in Emmen was afgestempeld. Kortom, Bernard Smook voelde de praktische bezwaren van Willem Elsschot; dichter uit Vlaanderen net als Isabell VerBeuving.

Bernard Smook had zo zijn eigen gedachten over intimiteit, maar zou daar niet snel mee op tafel komen. De plattelands uitleg over intimiteit liet hij zonder wrok over aan Linus P. Rhei die gretig zijn hand opstak.

'In dit verband wil ik graag een echte schrijver citeren,' zei Rhei die al te lang had gezwegen en zijn kans schoon zag. 'Ik lees momenteel met zeer veel genoegen Isaak Babel. Een Rus, maar dat wisten jullie al.'

De Grijs vreesde het ergste. Linus P. Rhei hield van een kalme aanloop en wist op onverwachte momenten toe te slaan. Niet altijd kwamen de mokerslagen als onverdeeld genoegen tevoorschijn. Linus P. Rhei mocht dan de letter P. tussen zijn voornaam en zijn doopnaam koesteren, vooral om niet verwisseld te woorden met zijn broer Prugel L. Rhei, maar het leek eerder geluk dan toeval dat de ene broer in beslotenheid zijn vrijheid afwachtte, terwijl Linus P. Rhei buiten de cel als een ongeleid projectiel zijn gang ging.

'Schiet op,' zei Isabell VerBeuving. 'Citeer!' Haar Vlaamse Breughelhoofd gleed licht achterover zodat haar hals goed zichtbaar was, een enkel rood puntje zag Linus P. Rhei. Het stadium van zuigvlekken was deze vruchtbare vrouw allang voorbij.

'Het verhaal heet *Op het veld van eer,*' zei Rhei. 'Isaak Babel - een Jood - heeft veel veldslagen beschreven, vooral naverteld uit authentieke bronnen.' Rhei pauseerde om zijn woorden zwaarder te laten wegen. Hier was een erudiet en belezen man aan het woord. Babel, Paustovski, Toergenev, Tsjechov, Tolstoi en anderen uit de Russsische Bibliotheek van een collega uitgeverij.

'Dat doet een echte schrijver ook. Een echte schrijver hoeft niet alles mee te maken om een goed verhaal te kunnen schrijven. Een echte schrijver.' Het was duidelijk dat Linus P. zichzelf niet uitsloot. 'Een echte schrijver luistert, leest, observeert en maakt nieuwe combinaties.'

‘Citeer,’ zei Isabell Beuving. Haar lippen weken uiteen als van een vleermuis om een vlieg te pakken. Getuite lippen, aan de binnenranden minder rood dan aan de buitenkant, vanwege de lippenstift.

‘Kalm aan,’ zei Rhei. ‘En een echte schrijver combineert woorden en zinnen in een prettige stijl, een stijl die soms best ingewikkeld mag zijn. Ingewikkeld maar wel helder.’

‘Genoeg,’ zei Isabell VerBeuving. Ze leunde voorover en streek met haar rechterhand van haar kin naar beneden langs haar hals en stopte bij de hanger met zilveren snoek, bekende roofvis uit Runde, Hunze en Oostermoerse Vaart.

Linus P. Rhei citeerde: ‘”Op driehonderd meter van de loopgraven zag Ratin een menselijke gedaante. Het was soldaat Vidoux, Vidoux de idioot. Hij zat ineengedoken op de bodem van een vochtige kuil. Er was daar ooit een granaat ontploft. De soldaat deed wat miezerige oude mannetjes in de dorpen,” Linus P. Rhei keek nadrukkelijk en met een zekere triomf naar Hendrik Ventjes tegenover hem.

Ventjes moest niets van citaten hebben. Nu niet, en in het algemeen niet. Citeren was voor lezers, niet voor schrijvers. Ventjes sprak te graag voor en over zichzelf.

Linus P. Rhei herhaalde met zichtbare graagte: “De soldaat deed wat miezerige oude mannetjes in dorpen en verdorven kwajongens in openbare toiletten doen ter vertroosting.”

Linus P. Rhei streek met zijn bovenhand langs zijn mond en sloot af met: ‘Einde citaat. Pag. 119.’

Even bleef het stil. Bertha 28, het kan ook Hermien 19 zijn, ging staan en daarna volgden de andere koeien, geheel conform de meest recente wetenschappelijke inzichten. Als één koe gaat staan, volgen er meer.

‘Knopen dicht. P. Rhei,’ zei Hillegonda Tetsuaki. ‘Gedraag je.’ En een klaterende lach ontsnapte uit de ronde mond en in een fractie van een seconde veranderde haar gezicht in een donderwolk.

‘Intimiteit, intimiteit. Wat een godvergeten opvatting hoor ik hier, ja van jou Linus P. over intimiteit. Net alsof je dat nooit hebt gekend.’ Haar ogen trokken dicht en haar gezicht kreeg de milde trekken terug. Met zachte stem zei ze:

‘Wereldliteratuur, inderdaad, maar dan uit het verband gerukt door een verdorven kwajongen met een gebroken geweertje, met een waterpistool.’

Rhei was niet de enige liefhebber van al dan niet literaire Joodse Russen. Hillegonda Tetsuaki, cum laude gepromoveerd op samenstellingen met Jood of Joden in de Nederlandse literatuur. Vetjeude, krangenjood, viooljood, florijnjoden, zwienepuut. Meestal een negatieve connotatie met verwijzingen naar muziek, handel, hypocrisie en boerenslimheid. De positie van Joden in Rusland was een zijspoor bij haar onderzoek geweest, maar haar geheugen liet haar niet in de steek.

VI.

‘Je bent me duidelijk de baas,’ zei Linus P. Rhei terwijl hij koud water over zijn polsen en zijn handen liet stromen. ‘Je bent veel slimmer dan ik, vooral in discussies.’ In de spiegel zag hij Hillegonda Tetsuaki die achter hem stond en wachtte tot hij de wasbak zou verlaten.

‘Ik waardeer je inzichten en je soepele omgang met dwarsverbanden. Chapeau,’ liet hij volgen terwijl hij de kraan dichtdraaide.

Ze stonden in de gemeenschappelijke toiletruimte. Voor mannen en vrouwen waren er aparte toiletten, maar de handenwasruimte was nog gemeenschappelijk in de oude havezate. Alsof het gebouw nog ingericht was op vroeger jaren waar de mannen naar buiten gingen als ze het water kwijt wilden.

‘En wat ga je in deze verplichte pauze doen,’ negeerde Hillegonda zijn opmerkingen.

De voorzitter had iedereen anderhalf uur gegeven om over de bevindingen na te denken; over het verleden, heden en vooral over de nabije toekomst van Volkseigene. “Hoe nu verder?” was de boodschap voor de lunch en de aanbevolen wandeling in het herstelde landschap. “Misschien vertelt het landschap waar de toekomst ligt,” had De Grijs opgemerkt. De meewarige blikken van Hendrik Ventjes en van Linus P. Rhei had de voorzitter genegeerd. Nee, het Drentse landschap was niet open, op de veenkoloniën na.

‘Ik zou je willen verkrachten,’ antwoordde Linus P. Rhei terwijl hij Hillegonda Tetsuaki met een grijns op zijn gezicht strak in haar donkere spleetogen keek. ‘Als je me deze dichterlijke vrijheid permitteert.’ Linus P. schudde het water van zijn handen en stak ze uit naar de automatenrol. ‘Ik heb het nog nooit met een andere kleur gedaan. Ik zou je willen verkrachten. Con forza, con fuoco.’

VII.

Na de verse groentensoep, de vleeskroket en de boerensalade met herfstkruiden uit eigen tuin hadden Janine Slikkerveer en Hillegonda Tetsuaki de wandelschoenen aangetrokken. Ook Johan Medemblik en Linus P. Rhei voelden wel voor een frisse neus. Isabell VerBeuving bleef in conclaaf met de voorzitter om haar ideeën over de toekomst verder vorm te geven. Hendrik Ventjes was toe aan een kwartiertje achter de pet, die hij daarvoor had meegenomen. Kees Pot en Bernard Smook gaven er de voorkeur aan buiten aan de picknicktafel te roken. Smook met een pijp, dat telde immers niet. Kees Pot gaf de voorkeur aan Zware Jongens, zoals hij de shag noemde.

VIII.

Janine Slikkerveer en Johan Medemblik liepen naast elkaar over het boerenpad, buiten directe gehoorsafstand gevolgd door Hillegonda Tetsuaki en Linus P. Rhei. Niemand van de koppels liep hand in hand, want dat was niet nodig en dat was nergens goed voor.

‘De havezate is al heel oud,’ zei Janine Slikkerveer. Dat leek haar een goede inleiding om dramatische onderwerpen voorlopig uit de weg te gaan. Ze voelde geen aandrang haar kennis en kunde en haar prille ervaring als uitvaartbegeleider in te zetten om nader tot Johan Medemblik te komen. Ze had zijn boeken al gelezen. Ze had zijn boeken al uit.

‘Zo je kent de lokale geschiedenis?’ Johan Medemblik voelde aan zijn binnenzak met het bidprentje. In zijn jaszak had hij een paar losse euromunten, een paperclip, een balpen en een rol mentos, maar hij wilde niet kauwend naast de secretaresse

van het bestuur lopen. Zo was hij opgevoed.

'Westrup was van de familie De Mepsche,' zei Janine Slikkerveer op dicteertoon. 'Omdat ze een havezate beheerden hoorden Egbert en Johan de Mepsche tot het ridderschap. Maar in de 17e eeuw zijn ze alles kwijtgeraakt. Niet goed op het geld gepast. De havezate is later door Coenraad de Mepsche verkocht aan Johan Rengers. De zoon van Johan Rengers, Egbert Alexander werd niet toegelaten tot de ridderschap. Dat recht werd in 1740 gekocht door Cornelis van Dongen, heer van Oldegarde te Dwingeloo,' zei Janine Slikkerveer. En alsof ze zelf de ontdekking had gedaan, liet ze volgen: 'Zo komt het dat de havezate van Westdorp nu in Dwingeloo staat.'

Johan Medemblik zweeg. Zoveel kennis van de regio had hij niet verwacht van de dochter van Bolnes.

'Dit staat gewoon op Wikipedia,' liet Janine Slikkerveer volgen. 'Ik heb een goed geheugen, en dat komt soms van pas.' En toen ze had gezien dat ze niet meer gevolgd werden door het andere koppel, trok ze de hand van Johan Medemblik uit zijn broekzak.

'Ik heb een koude hand,' zei ze.

IX.

Uit het zicht van de andere wandelaars, uit het zicht van de Drenten, uit het zicht van de Nederlanders, Duitsers, Japanners en uit het zicht van de Costa Ricanen had Hillegonda Tetsuaki de hand van Linus P. Rhei vastgepakt. Linus P. had niet geprotesteerd. Linus P. had niet losgelaten toen ze verder uit elkaar moesten lopen om niet in aanraking te komen met de nog dampende vijgen van de Appaloosa, de keutels van de lichtbruine merrie of van een ander recreatiepaard. Wel honderd meter lagen paardevijgen als broodkruimels van Klein Duimpje op het zandpad. Wie de weg kwijt was, had een goede gids naar huis, naar de stal. Het rook in het bos naar herfst en naar verrrotting, en naar een parfum van bekende naam.

Hillegonda had haar roodleren jasje open, haar witte blouse stak kort over de riem van haar broek. Linus P. had gezien dat Hillegonda Tetsuaki - toen ze voorovergebukt stond om haar

wandelschoenen te strikken - een geel bloemetjesbedrukt slipje droeg, gelukkig geen veterstring. Strakke spijkerbroek, niet uit de kringloopwinkel. Hillegonda was bijna even groot als Linus P. Haar ogen verklapten haar Oosterse afkomst, smal en de oogleden strak vastgezet bij de traanklieren. Bijna 1.80 m, maar slanker, zowel in de heupen als rond de taille.

Linus P. bewoog te weinig, en misschien waren zijn maaltijden niet altijd evenwichtig en verantwoord. Al wist hij niet aan wie hij verantwoording af zou moeten leggen sinds hij op zichzelf woonde, en dat was al heel lang. Linus P. was door diverse vrouwen bemind, maar liefde kon niet van één kant komen hadden de diverse vrouwen hem na kortere en soms langere tijd duidelijk gemaakt. Liefde was immers veel geven en misschien ontvangen.

Niet dat Linus P. droog had gestaan. Na een voorleesavond kon hij zijn poëzie met enige regelmaat verzilveren, vooral de light verses en ollekebollekes waren in trek. Maar het mooiste van een literaire avond, met of zonder happy end, was de terugkeer naar het eigen bed. Nog steeds. Steeds meer, al wist Linus P. Rhei dat niet altijd zeker.

Met haar hand om zijn hand had Hillegonda Tetsuaki de boosaardige, stekelige vijftiger - Linus P. was 57 jaar oud en de dagen nog lang niet zat, naar zijn eigen zeggen - het zwijgen opgelegd. De Zwartemeerse had een van de hoofdleidingen van deze bij vlagen ongeremde spraakwaterval afgesloten.

Linus P. zocht naar woorden en zinnen. Hij zocht als wilde hij een gedicht schrijven - zijn specialiteit in dit land van blinden en functioneel analfabeten - of een Slim Kört Verhaol. Maar hij kwam niet verder dan de paardenvijgen, en het woord stront wilde hij niet in de mond nemen naast de lichtgetinte Zwartemeerse. Linus P. was nog nooit in Japan geweest en ook nog nooit in Costa Rica. Linus P. was vooral thuis geweest, althans in de buurt van zijn geboortegrond die zelden de aanduiding thuis had gekregen.

'Misschien verwacht je dat niet van je uitgever,' zei Hillegonda, 'maar ik heb je dichtbundels meerdere keren gelezen.' Ze wachtte, bleef staan en keerde half naar Linus P. 'Je geeft jezelf wel prijs,' liet ze volgen. 'Maar niet in één keer.'

Linus P. Rhei kreeg een lichte blos op z'n gezicht. Was hij maar een neger geweest, of een Indiaan, of een Chinees als het niet anders kon, dan was zijn blozen niet zo zichtbaaar geweest.

Het blozen van Linus P. Rhei was niet zichtbaar, die zichtbaarheid bestond enkel in zijn beleving, maar Hillegonda Tetsuaki voelde en wist dat ze de goede snaar had geraakt. De snaar die nog nooit was beroerd, laat staan ontroerd was geweest.

Ze was een kind uit twee culturen, op z'n minst, met een gevoeligheid die door nuchtere Drenten aan metafysica werd toegeschreven of aan "iets" boven het aardse. Hillegonda Tetsuaki had niets met die zweverij die volgens haar enkel gebaseerd was op contactarmoede, zowel lijfelijk als geestelijk. Het was diezelfde contactarmoede die aan de wortel lag van de streekcultuur: gebrek aan warmte. Niet omdat er geen behoefte aan warmte zou zijn in de turfprovincie - die jank was er zeker - maar omdat de mensen dat verschijnsel niet kenden, en als ze er mee te maken kregen niet wisten wat ze overkwam. Driezitsbanken waren zo breed opdat twee personen, niet te dik, erop konden zitten zonder elkaar aan te raken. Kwam daar maar eens om in Costa Rica. Een driezitsbank was daar voor vier of vijf personen, tegen elkaar, niet geplakt, maar gekoesterd.

Hillegonda Tetsuaki hield haar linkerhand met de toppen van haar vingers in haar broekzak. Ze wilde voorkomen dat ze de dichter over zijn wang zou strijken. Ze zou een kind maken van de vijftiger. En dat wilde ze niet. En toen Linus P. Rhei bleef zwijgen in het stille bos met verre geluiden van een tractor en een opgevoerde brommer zei ze:

'Je bent een kwetsbare man.'

Linus P. keek in donkere ogen en daarna naar een boom achter haar. Was het een beuk of een eik, of nog een ander ras?

'En je kwetsbaarheid laat je zien met je machogedrag. Je woord is groot en ook je woordenschat mag er zijn. Heel mooi. De stilte in je gedichten schreeuwt me tegemoet.'

De adamsappel van Linus P. ging op en neer, vaker dan één keer.

‘Je maakt van je hart een moordkuil,’ zei ze, ‘en daarin ben je niet uniek.’ Hillegonda Tetsuaki zei niet dat ze die moordkuilen overal zag tussen hunebedden en langgraven. Het liefst zou ze die recente pré-historie met een dikke laag warm zand toedekken.

Linus P. Rhei verzette zijn voeten, maar zijn stembanden bleven in ruststand.

‘Ik leg het je uit,’ zei Hillegonda, ‘op het gevaar af dat je me straks niet meer wilt verkrachten.’ Ze lachte met haar ogen dicht. Nee, ze had er nooit aan gedacht haar oogleden bij te laten knippen.

In het bos was er geen boom die haar begreep. Er was geen struik die met haar meelachte. Het was een Drents oerbos.

‘Volkseigene. We praten vandaag over volkseigene. Volkseigene is voor mij synoniem met niet-weten. Wessel Gansfort, Praedinius, Agricola, de Aduarder kring. Deze voorvaderen dachten na en stelden de status quo ter discussie. Ze geloofden niet langer de leerstellingen van de katholieke kerk. Deze heren dachten zelf na en gingen op onderzoek uit. In het buitenland, in Italië, Vlaanderen, Frankrijk, Duitsland zochten ze bevestiging van hun nieuwe inzichten. Ze lieten zich wakker kussen.’ Hillegonda Tetsuaki drukte haar lippen tegen de wang van de schrijver die ouder leek te worden.

‘Costa Rica bestond nog niet in de tijd dat dit platte land bloeide onder de kloosterordes en Amerika was nauwelijks ontdekt,’ ging ze verder.

Ze draaide haar lichaam een kwartslag en vervolgde haar pad. Linus P. aan haar hand. Op de eerstvolgende kruising sloegen ze rechtsaf. Als ze maar vaak genoeg rechtsaf zouden slaan, zouden ze als vanzelf weer bij de havezate uitkomen. Rome was onontkoombaar, welke weg je ook koos. En na Rome kwam Napels, als je die stad wilde zien.

‘De formule die we zoeken om een cultuur te laten voortbestaan, om een gemeenschappelijk gevoel en saamhorigheid in dit land te ontwikkelen, laat zich niet gemakkelijk ontdekken. Zolang we dat nieuw naoberschap niet gevonden hebben, modderen we door met af en toe een roman, verhalenbundel of met gedichten. Ook jouw gedichten geef ik

uit, maar niet te vaak, omdat je in het bestuur zit.' En liet ze volgen, 'vriendjespolitiek is endemisch in deze contreien; de "vriendjes" sparen elkaar en dat is de dood in de pot.'

Ze zweeg tot de volgende kruising. En ook de dichter hield zijn mond. Opnieuw sloegen ze rechtsaf. Linus P. Rhei zag nog net hoe in de verte de verbinding verbroken werd tussen Janine Slikkerveer en Johan Medemblik die de route tegen de wijzers van de klok aflegden. Blijkbaar hing tussen de bomen een hogere macht die mensen dichterbij elkaar bracht, een hogere macht die genegenheid weer ontbond als er meer dan drie mensen bij elkaar waren. Traditie, dacht Hillegonda Tetsuaki, die hogere macht heet traditie. Ze werd warm van binnen door het oplichtende inzicht. Een warmte die bleef toen ze zich realiseerde dat dat inzicht niet nieuw was, maar dat ze dat inzicht nog niet aan ontbrekende hartelijkheid en warmte had gekoppeld.

Hillegonda Tetsuaki wachtte en liet de hand van Linus P. pas los nadat ze zeker was dat de naderende bestuursleden op het bospad haar tijdelijke verbintenis met de dichter hadden gezien. Hoe meer mensen dachten te zien wat ze zagen, hoe groter haar vrijheid om te doen wat mensen niet zagen.

'Niet in Japan, maar wel in Costa Rica,' zei Hillegonda tegen Linus P. die niet wist of hij blij moest zijn dat zijn tijdelijke verbintenis met de Drentse import door Johan Medemblik en de secretaresse van het bestuur was waargenomen.

Hillegonda wees van oost naar west. 'Mannen en vrouwen in Midden-Amerika houden elkaar vast, ook als ze geen verkering met elkaar hebben. Heel gewoon. Niet omdat ze bang zijn, iets te verbergen hebben of omdat ze iets van die ander willen. Gewoon,' zei ze, 'mensen houden elkaar vast omdat ze het prettig vinden. Dat is hier,' ze woog haar woorden met gestrekte armen, 'dat is hier anders. Hier is dat anders.'

In het voorbijgaan knikten de bestuursleden naar elkaar. Ze wisselden geen woord. Japans, dacht Linus P. Rhei, heel Japans.

En na de volgende bocht rechtsaf, met tussen de bomen zicht op de havezate stotterde Linus P.

‘Ik, ik...’
‘Jij, jij,’ antwoordde Hillegonda. ‘Als jij me wilt nemen, je mag het ook verkrachten noemen, dan kan dat, maar liever niet hier in het bos met al die vieze bomen en de smeulende paardenvijgen. Je kunt er ook van afzien.’ Ze lachte.
Roeken schreeuwden en vluchtten naar de hemel.
‘Ik, ik...’

X.

Opnieuw linksaf en uit het zicht vonden de handen van Janine Slikkerveer en Johan Medemblik elkaar. Deze keer was het Johan Medemblik die uitreikte. Hij gloeide over heel zijn lichaam, dat was hem lang niet overkomen. Misschien kon hij Janine over zijn sierkippen vertellen. Maar voor het zover was zei zijn nieuwe vlam:

‘Ik kan me de tarwekorrels herinneren waar we op kauwden. Klei, veel klei. Ik moest erg aan het zand wennen.’ Ze vertelde van haar verbanning naar Drenthe. ‘Maar het was een blessing in disguise,’ liet ze volgen.

‘En aan het veen, wennen aan het veen,’ zei Johan Medemblik. De schrijver negeerde de Engelse uitdrukking; vreemde talen pasten niet bij hem, of omgekeerd.

Johan Medemblik had niet aan het veen hoeven wennen. Zijn grootouders waren een eeuw geleden uit Noord-Holland naar Barger-Compascuüm gedeporteerd. Vrijwillig uiteraard, nadat zijn grootvader de oproep “Gaat heen en vermenigvuldigt U” al in praktijk had gebracht voor het huwelijk kerkelijk was bevestigd. Het gaf in die jaren geen pas om de Heer onze God tot schande maken. Gelukkig had diezelfde Onzelieveheer de zaken in de loodgieterij van zijn grootvader voorspoedig laten verlopen. Er kwam veel geld binnen door de aanleg van waterleiding en elektrische verlichting in de donkere Zuidoosthoek. Niet dat opa en oma het ruim hadden. De bakker kwam op zaterdag met twee volle korven brood, maar twaalf kinderen verdunden de spoeling. Thuis, dat niet zo heette, waren er geen etensborden, er was geen bestek. Het brood lag ongesneden op het zwilk. Ieder kon naar eigen behoefte met de broodzaag stoet afsnijden en met

margarine besmeren. En zo geschiedde dat in die dagen. De vader van Johan kon er boeiend en met wrok over vertellen, en had dat tot uitputtens toe gedaan.

'En ga je daar nog een roman over schrijven? Over de strijd in het veen?' vroeg Janine Slikkerveer. 'Misschien zitten de Drenten daar op te wachten.' Er klonk lichte ironie in haar stem, een ironie die Johan Medemblik ontging.

'Ik ben het wel van plan,' zei de schrijver. 'Maar ik wil ook graag wat humor in mijn verhalen, en dat valt me niet mee. Ik heb niet zo'n gevoel voor humor. Soms denk ik dat ik een typische schrijver ben; onverwerkt en licht traumatisch verleden. Een schrijver op zoek naar zichzelf met weinig oog voor de omgeving en weinig relativerend vermogen. Een roman uit mijn pen zou al snel in de traditie van boerenzoon en arbeidersdochter terechtkomen, en dat wil ik niet.'

Johan Medemblik nam nu ook de andere hand van Janine Slikkerveer vast. 'Dat zou een drakerige plattelands romance worden, en daar zijn er al genoeg van,' zei hij terwijl hij diep zuchtte.

Janine Slikkerveer, gepokt en gemazeld in dood en bederf van ontluikende liefdes had Johan Medemblik driemaal op zijn wangen gezoend, niet op zijn mond. Drie was genoeg. Met een berkentakje - en later op het boerenpad met een toef gras - streek Johan de paardestront weg van de hakken van de wandelschoenen van Janine Slikkerveer. Nog een geluk dat haar oranje pantykousen niet bezoedeld waren.

'Every inch a gentleman,' had Janine Slikkerveer gezegd, maar ook dat compliment was niet geland.

'Stront aan de hakken,' zei Johan Medemblik, 'was voorbehouden aan deftige lui, aan mensen met verbeelding. Stront aan de hakken was het bewijs dat iemand voor het boerenwerk niet geschikt was. De echte werkers stonden met hun voeten en schoenen in de stront. Trots. Heel trots.'

'Schrijvers hebben verbeelding,' zei Janine Slikkerveer, 'daarvoor zijn ze schrijvers. Ik ben een actieve lezer.' Janine Slikkerveer had zich hervonden. Het had er alle schijn van dat ze in het zicht van de glazen vergaderkooi afstand wilde nemen van de intimiteiten tijdens de wandeling.

Johan had zijn lijdensverhaal aan Janine verteld. Janine had niets gezegd en haar zwijgen had Johan als een bijna-verliefdheidsverklaring opgevat. Hij had Janine willen zoenen, maar ze was hem voor geweest. Johan Medemblik had nagelaten Janine Slikkerveer met zijn boerenarmen tegen zijn lijf te drukken. Dat speet hem nog toen hij zijn jas aan het knaapje hing. Hij wachtte tot Janine het toilet verliet en naar de vergaderzaal liep, voor hij de wasruimte betrad. Plassen ging hem moeizaam af. Steeds moeizamer. Dat hoefde niemand te horen.

XI.

'What does it mean to be regional? What does it mean to be Canadian? What does it mean to be a mother? What does it mean to be betrayed?' Isabell VerBeuving las vanaf haar tablet voor. 'Dit komt uit een beschouwing over de winnaar van de Nobelprijs voor literatuur. Alice Munro, jullie wel bekend. Of niet? Huffington Post.' Isabell VerBeuving negeerde enkele smalende blikken. Wie nog nooit van de Huffington Post had gehoord, die.... Zaand der over.

'Canadees. Alice Munro schreef *Open Secrets, Too Much Happiness, Dear Life* en voor wie het Engels te moeilijk is, zijn deze verhalen ook in het Nederlands vertaald,' liet ze volgen.

'En in het Drents te vertalen,' riep Linus P. Rhei, terwijl hij zijn blik verlegde van de Vlaamse naar de Japans-Costa Ricaanse, de Zwartemeerse.

Hillegonda lachte met lichtgetuite lippen en maakte trommelbewegingen met haar vingers. Hillegonda Tetsuaki seinde met haar moccabruine lichaamstaal. Linus P. Rhei was niet de ontvanger van haar bericht.

Het gezicht van Hillegonda Tetsuaki sprak boekdelen, maar Linus P. Rhei wist niet welk hoofdstuk was opengeslagen. Linus P. Rhei nam zich voor om de rest van de middag zijn mond te houden, al wist hij niet of hem dat zou lukken. Hij voelde zich afgedaan en aan de kant gezet. Zijn minderwaardigheidscomplex, zo treffend door de Zwartemeerse benoemd, begon hem weer parten te spelen.

Verkrachten was misschien toch niet zo'n min idee, ook al

was dat niet maatschappelijk geaccepteerd.

'Vanzelf niet. Niet vertalen. We hebt genogt an eigen kwaliteit.' Hendrik Ventjes was de nommedagdommeling weer te boven.

'Nee,' zei Isabell VerBeuving, 'vertalen is nergens voor nodig.' De Vlaamse had zich al verbaasd over de tientallen bijbelvertalingen naar het dialect; weinig oorspronkelijk werk, eerder geschikt als vrijetijdsbesteding op de zondagsschool, als die nog zou bestaan. Isabell VerBeuving kreeg steun uit niet geheel onverwachte hoek.

'Zou ik ook niet willen uitgeven.' Dat was Hillegonda Tetsuaki. De gebeurtenissen in de middagpauze hadden haar strijdlust niet aangetast.

'Misschien kan een schriever een enkel fragment voor ons literair tijdschrift vertalen, maar zeker geen Drents verhalenboek van Munro in ons fonds. We zouden ons als Volkseigene onsterfelijk maken.'

'Tegen Sunterklaos komp een bundel met vertalingen van Ted Kooser, gedichten van een Canadees. Dat liekt mij eerst genoeg,' zei Bernard Smook. Hij wilde wel onzichtbaar blijven, maar toch opgemerkt worden.

'Eén Canadees is eerst genogt.'

Ventjes negeerde Smook. Ventjes had nog een rekening openstaan met Smook, en dat was geen krediet. Ventjes had een speciaal geheugen voor naoorlogse streken die hem gelapt waren, al dan niet in het echt.

'En dat willen we nu juist,' zei Hendrik Ventjes tegen de voorzitter. 'Onsterfelijkheid.'

Ferdinand de Grijs maakte een gebaar naar het einde van de tafel waar de begrafenisganger een hand had opgestoken.

'Belachelijk,' sneed Johan Medemblik de conversatie in tweeën. 'Trees met haar Canadees. Is de oorlog dan nooit voorbij?' Johan Medemblik was bestuurscontactpersoon voor de Pennevogel, het literaire regiokwartaalblad van Volkseigene.

'De Pennevogel bestaat omdat de abonnees niet weten hoe ze het abonnement op moeten zeggen,' zei Kees Pot die daarna gelijk koffie bijschonk en melk over de tafel knoeide.

‘Als we ons vanaf nu - hij keek kort maar indringend op zijn gouden horloge dat hij bij zijn voortijdig afscheid uit het onderwijs had gekregen - beperken tot de hoofdzaak en tot de grote lijnen, zou dat mooi zijn. En niet alleen mooi,’ zei Ferdinand de Grijs. ‘De toekomst is de hoofdzaak. Het verleden is een zijspoor, een dood spoor. Ik wil Isabell graag horen. Ik hoor interessante aanzetten.’ Op dit moment miste hij de voorzittershamer. Het knopje van de pen was losgeschoten. Aan een duurdere kwaliteit leek niet te ontkomen. Minder pennen was misschien een oplossing.

‘Dank u voorzitter,’ zei Isabell, ‘dat u mij de gelegenheid geeft om mijn inbreng naar voren te geleiden.’ Ze schoof haar papieren opzij en haalde een geel briefje uit haar borstzakje. Minder dan tien trefwoorden om de toekomst tegemoet te treden.

‘De grootste kwaal van Volkseigene zit al in de naam opgesloten,’ zei ze. ‘Volkseigene.’ Ze herhaalde: ‘Volkseigene.’ De ogen van Isabell VerBeuving keerden kort naar boven.

‘Volkseigene veronderstelt volgens mij een aantal zaken. Volk en eigen, of eigene. Volk, dat is een groep mensen, een kudde, een troep, een dorp. Volk dat is een deel van de mensheid met eigen gekende tradities en met eigen gekende omgangsvormen. Volk, dat is een kudde navolgers met een gemeenschappelijke beleving, een gemeenschappelijk historie.’ En toen ze merkte dat niemand haar in de rede viel, vervolgde ze. ‘Vlaanderen lijkt van afstand een homogeen geheel van karakters, van boeren en burgers en van lui van de burgerij. Dat is alleen van afstand zo. Omgekeerd geldt iets insgelijks. Drenten zijn een volk met een gemeenschappelijke traditie. Van afstand lijkt dat zo.

Wie dichterbij kijkt ziet, in termen van communicatiewetenschappen, een amalgaam aan doelgroepen en doelgroepjes. De digitale media benoemen jongeren als een doelgroep, maar binnen die doelgroep is iedereen gereduceerd tot een eenpersoonsgroep. Er is geen privaat leven meer, of beter, het privaat leven van elk is vastgelegd en gedefinieerd in een groter geheel. De diverse groepen worden gevormd door liefhebbers van Bach, door liefhebbers van paarden, door lief-

hebbers van schapen of ponies. Maar ook door verzamelaars van schelpen, vroeger en nu, van postzegels en sigarenbandjes en van reptielen.

Maar elke deelgroep is weer versplinterd in subgroepen. Binnen de postzegelliefhebbers zijn er collectioneurs van karavaanzegels, postzegels uit Noord-Afrika voor verzending van post tussen oases en van oases naar de steden. Wereldwijd zijn er een stuk of tien mannen die exorbitante prijzen voor die postzegels neertellen.' Isabell VerBeuving nam een slokje water en pauzeerde om adem te halen.

'Dat is een groep. Dat is een volk.' Ze nam opnieuw een slokje.

'Zo is er een muntenvolk, een oudeansichtenvolk, een volk van paprika-liefhebbers en een volk van komkommers.'

'En van sniebonen.' Dat was Johan Medemblik. De begrafenis van de dag ervoor leek aan zwaarte te verliezen.

'En van snijbonen, dankjewel.' Isabell stak haar duim in de Facebook-modus.

'En waar ga je naar toe?' vroeg Ferdinand de Grijs naar de hem wellicht bekende weg.

'Waar ga ik naar toe?' zei Isabell. 'De taal en de muziek binnen Volkseigene bestaat uit duizenden talen en duizenden stemmen en stemmingen. Maar,' zei Isabell VerBeuving, 'maar in tegenstelling tot honderd jaar geleden zijn die talen niet meer gebaseerd op het volkseigene van honderd jaar geleden. En,' zei ze met lichte blos op haar wangen, 'vergeet niet dat de meeste bewoners van deze streken, dit volk waarvan de nazaten deels dit land bewonen, naar de maatstaven van nu het etiket: functioneel analfabeet, zouden hebben gekregen. De mannen en vrouwen, en een deel van de kinderen, konden lezen en schrijven, maar dat hield niet over. Er waren geen bijsluiters en er was geen productinformatie op pakken levensmiddelen. Bloem, zout, melk, snoep werd los verkocht. Iedereen wist wat erin zat, niemand kon de samenstelling vertellen. Niet in de eigen taal, niet in de taal van Heeren uit het Westen. De taal van den Hollanders of de taal van de Vlamingen.' Isabell zweeg en keek de vergadering in de rondte.

Op de picknickbank waren twee langeafstandwandelaars

neergestreken met prikstokken. Uit de rugzak kwamen een thermoskan en mueslireep tevoorschijn. De man en vrouw dronken om beurten uit de dop van de thermoskan. De vrouw beet de mueslireep in tweeën en gaf de helft aan haar man. Vreemden, niet van hier, maar van daar.

'Ik ben lang genoeg aan het woord geweest. Ik heb nog meer te vertellen, maar ik wil graag een reactie van de vergadering.'

Ferdinand de Grijs keek de kring rond. Negen mannen en vrouwen met een eigen taal en cultuur, maar volslagen van elkaar losgezongen. De enige overeenkomst leek te zijn dat ze met elkaar in een glazen kooi zaten met uitzicht op koeien - die weer in het herfstgras lagen - met uitzicht op een houtwal en op een loofbos verderop met misschien everzwijnen of wolven in het struweel. Ferdinand de Grijs had sinds de middaglunch al zeven ruiters geteld. Vijf vrouwen en twee mannen te paard, en een patrijshond, een Drentse patrijs. Thuis had hij ook een Drentse patrijs; Kasper, een hond voor vertroosting van oude mannen.

'Mag ik?' vroeg Hillegonda Tetsuaki.

De voorzitter knikte, verheugd dat hij naar haar stem kon blijven luisteren en daarbij kwam dat hij meer vertrouwen had in Hillegonda dan in zichzelf. En Hillegonda Tetsuaki was nog nooit in Oostenrijk geweest en ze jodelde niet, dat sprak steeds meer in haar voordeel.

'Ik ben bruin. Mijn huid is bruin. Mijn haar is sluik en donker. Ik ben een Japanse met spleetogen en ik ben een Costa Ricaanse met een warm en ruim hart. Ik spreek Engels, Spaans, Frans, Nederlands, Papiaments. Ik spreek Zwartemeers en ik versta de taal van Sleen, de taal van de Monden en de taal van de Stellingwerven, zowel Oost-Stellingwerfs als West-Stellingwerfs en,' liet ze met een grijns die geen grijns mocht heten, volgen, 'en als er Noord-Stellingwerfs zou bestaan en Zuid-Stellingwerfs, dan zou ik ook die talen tot me nemen. Taal komt tot me zoals Gods woord bij een ouderling binnenglijdt.'

De uitgever van streektaalboeken en van streekmuziek leek bezig haar eigen graf te graven, maar ze liet zich niet stoppen

door traditionele aarzelingen of door onzeker economisch gewin of verlies.

'Het huis van mijn vader kent vele kamers. Jullie kennen die uitdrukking. Maar de reikwijdte van die uitdrukking lijkt niet tot de aanhangers en anfieteraars van Volkseigene doorgedrongen te zijn. Isabell heeft het al aangestipt. Iedereen bewoont honderden kamers en niet langer de deel van een Nedersaksische boerderij.

Het volk verkeert niet langer tussen de bokken en de schapen, niet langer tussen de koeien en de kippen, niet langer eet het volk met de zwienen uit de trog. De mensheid bestaat echt uit meer mensen dan de paar honderdduizend Drenten in de landsprovincie; Drenten die ondanks natuurlijk en begrijpelijk verzet vroeger of later worden opgelost in een groter geheel van mondiale inburgeraars.

En Volkseigene heeft nauwelijks oog voor inburgeraars van binnen en van buiten onze grenzen. Van St. Maarten om maar eens een land te noemen, van Philipsburg. En om opnieuw Isabell aan te halen: ook nu nog zijn veel Drentse mensen functioneel analfabeet. Ze lezen, maar ze weten niet wat er staat.' Hillegonda nam een slok water.

'De verdwijning van de landsgrenzen geeft iedereen de gelegenheid zijn of haar eigenheid te ontdekken. We zijn niet langer deel van een collectief, dat waren we toch al niet, alleen in onze dromen hoorden we bij een Drentse gemeenschap. We hoorden bij een gemeenschap omdat we de ogen sloten voor anderszijn. Wie als gereformeerde met een katholiek meisje het bed of het hooi deelde, werd uitgestoten uit de gemeenschap.' En zonder aarzeling liet ze volgen. 'We worden nu allemaal uitgestoten uit de gemeenschap. Het is aan ieder individu om opnieuw in te burgeren. Inburgeren is niet alleen voor mensen uit Zwartemeer. Volkseigene kan zich, moet zich, ook richten op de culturele schatten van wat nu nog heet de Nieuwlanders, de inburgeraars.'

En in de pauze die viel, nam Linus P. Rhei zijn kans waar, met een terughoudendheid die de vergadering verbaasde. Linus P. Rhei moest inderdaad niet verward worden met zijn broer Prugel L. Rhei uit Veenhuizen.

‘Dus er is een ziener, een profeet nodig?’ vroeg hij met enige nadruk. ‘Een verlosser?’

‘Dank voor dit brugje naar de toekomst,’ zei Hillegonda. “Niemand zit op een verlosser te wachten. Ik niet en ik hoop niemand niet. De verlosser is er namelijk al. De verlosser zetelt in het hoofd van iedereen.’

‘En in het hart,’ vulde Janine Slikkerveer aan, ‘en in het hart.’ Het hart van Janine Slikkerveer lag voor een belangrijk deel nog in Bolnes en op het veerpontje naar Kinderdijk.

De jongste broer van Janine Slikkerveer werkte in de industrie aan de rivierkant. Daar waren twee voetveerpontjes over de rivier. Naar Kinderdijk en naar Krimpen aan de Lek. Tegenwoordig vaart er een fastferry van Rotterdam naar Dordrecht, ook beroemd om het treffende uitzicht vanaf het water op deze eens armoedige en verpauperde stad. Onderweg doet de ferry verschillende plaatsen aan en van het intieme saamhorigheidgevoel, in vroeger tijden, net zo verstikkend onder de mantel van het geloof als de naoberplicht en de verzuiling, is steeds minder over.

Het hart aan de Nieuwe Maas, de Lek, de Noord is voor Janine Slikkerveer steeds meer een bloedend hart, zonder winterdijk, maar met verhoogde zomerdijk. Vette klei waaruit het moeilijk te ontsnappen was, net als de Drentse venen. Vader met een trauma na de watersnood dat bij elke storm weer opsteekt. Nauwelijks ontsnapt aan de wrake gods. Een trauma dat volgens de wetten van de erfelijkheid in verdunde vorm aan Janine Slikkerveer was doorgegegen. Net als het geloof in één God. Al vond ze de benaming trauma niet passend voor een geloof dat door zovelen werd gedeeld.

‘In het hoofd en voor wie wil in het hart,’ zei Hillegonda Tetsuaki. ‘Uit de Oosterse filosofie heb ik dat hoofd meegekregen en in Costa Rica heb ik het hart ontdekt.’ Ze wachtte en vroeg zich af of de anekdote over de dementerende Drentse vrouw op z’n plaats zou zijn. In Emmen was Hillegonda hartelijk omarmd en gekoesterd door een vrouw van een tien jaar ouder. Hartelijkheid op z’n Drents, had Hillegonda gedacht, dat klopte ook tot de warme vrouw door haar zus werd meegenomen. “Löp weerom in de tied.”

‘Kun je je punt maken,’ zei Ferdinand de Grijs. De voorzitter had gezien dat hier en daar een oog naar half zeven zakte. De vrijdagmiddagoverweging leek niet voor iedereen weggelegd.

‘Ik merk,’ zei Hillegonda, ‘dat Volkseigene sterk leunt op een verleden dat nooit heeft bestaan. Een romantiek die later is geconstrueerd om het verleden acceptabel en als het kan ook een beetje aantrekkelijk te maken. Na de oorlog zijn we allemaal goed en sociaal geworden in een harmonieuze en prachtige provincie. Met ontluikende intimiteit, dat ook. Daar is geen bezwaar tegen in te brengen, maar, met alle respect, de culturele doelgroepen zijn versnipperd en de doelgroep voor eigen taal en cultuur is zo verdund door de reptielenverzamelaars, ontdekkers van sake en Japanse gerechten, door liefhebbers van orchideeën, vlinders en zangvogels uit Costa Rica en van wilde grassen en van siergrassen langs de Kamerlingswijk dat de kritische massa voor een volk met een gemeenschappelijke taal - en dan zeker een gemeenschappelijk streektaal - op een beperkte geografische ruimte zeer klein is geworden. En als de kritische massa te klein is, of te ver uit elkaar ligt, is er geen kernreactie meer mogelijk en koelt het volk af.’

De verwachte opmerking over Fukushima en zelfs die over Hiroshima en Nagasaki bleef uit. Dat gaf hoop.

XII.

Janine Slikkerveer, Hillegonda Tetsuaki en Isabell VerBeuving leken de vergadering over te nemen, vrouwen van buitenlandse komaf voortdurend aan het woord over de toekomst, of het gebrek aan toekomst van streektaal en streekmuziek. Wat volgens Linus P. Rhei, daarin bijgevallen door Kees Pot en gevoed door de geromantiseerde Drentse traditie, niet betekende dat deze vrouwen ook iets zinnigs te zeggen hadden. Hendrik Ventjes knikte om de heren te ondersteunen. Hij had van de havezateserveerster voorafgaand aan zijn uutzicht-achter-de-pet een oude jenever met suker gehad, omdat dat zijn gewoonte was. Zijn spraakzaamheid was sterk verminderd, maar dat gaf niet. Zijn standpunten waren ook

in laatste instantie al bekend bij de bestuursleden.
Janine Slikkerveer was de insinuaties van de heren zat.

'Voorzitter,' zei ze en haar ogen stonden op bliksem en onweer. Haar blanke toppen achter de ovale opening kregen een gloed als van duinen bij zonsondergang.

'Voorzitter. Ik ben de insinuaties van de heren zat.'

Ferdinand de Grijs knikte Janine bemoedigend toe nadat hij de lichte hoofdknik en de handgebaren van Hillegonde Tetsuaki had beantwoord.

'Ik ben opgegroeid in een boerengezin. Ik was de oudste van tien kinderen. Moeder bakte brood en dat is ongeveer het enige dat ik haar heb zien doen. Ik kreeg de rol van huishoudelijke hulp. Als het druk was op de boerderij hield mijn vader me thuis van school. "Janine is te dom om verder te leren, ze kan beter in huis helpen." Zo ben ik begonnen. Vader zette de knechten aan het werk en haalde zijn jachtgeweer om hazen te schieten, of eenden. Dat was zijn bijdrage aan het huishouden.'

Bitterheid gleed over de tafel. Dit had Ferdinand de Grijs niet gewild, maar nu het eenmaal naar boven kwam liet hij het geworden.

'Ik zal mijn kinderleed hier niet uitventen,' zei Janine Slikkerveer, 'daar zijn therapeuten voor.'

'En begrafenissen,' zei Kees Pot.

De hals van Janine Slikkerveer was mooi roserood gekleurd en ging al aardig in de richting van de kleur van haar oranje pantykousen. Van leegte in haar hoofd was niet veel te merken.

'Ik sla een groot deel over om weer op het thema van vandaag te komen. Volkseigene. Ook mijn volkseigene is gevormd en gegroeid in mijn verleden.' Ze keek de voorzitter aan.

Ferdinand de Grijs knikte en knikte nogmaals met glimlach naar Hillegonda aan het andere tafeleinde. De voorzitter had de instemming van de uitgever van de Drentse cultuur.

'Ik ben religieus opgevoed,' zei Janine Slikkerveer. 'Wie niet? Iedereen heeft een soort levensovertuiging, zelf ontwikkeld, of gebaseerd op domineepraat op pastoorgezwets. Excuses.'

Janine Slikkerveer riep gemakkelijk "Excuses". Iedereen die wilde kreeg, waar ze genoeg van had. Excuses.

'Maar ik zing nog wekelijks in het zangkoor *In dulce jubilo*. Het is van oorsprong een Rooms koor, maar het is nu voor alle gezindten.' Haar ogen leken te vonken.

'We zingen omdat we plezier beleven aan zingen. Samenzang tilt ons op.'

"In de Heer," lispelde Kees Pot.

Opnieuw legde Hillegonda Tetsuaki een hand op de onderarm van Kees Pot.

'Voor Volkseigene kunnen we ook naar de kerken kijken,' ging Janine Slikkerveer verder. 'Ja, PKN. Ja Kees, PKN.' En ze vervolgde: 'De kerken lopen leeg. Leve de krimp, maar het gezang blijft, terwijl God verdwijnt. De oudere generaties zingen psalmen, een enkele katholiek komt met een Latijns gezang - Gloria, Kyrië, Tantum ergo - maar ons repertoire verschuift. De dode talen verdwijnen en de gezangen zonder inhoud voor de nieuwe generaties verliezen hun plek in de bundels. We zingen ook Engelse liederen en dat zijn niet altijd gospels.'

'Dat vind ik niet goed,' zei Hendrik Ventjes, 'dat het olde verdwient.'

'Het oude verdwijnt en het nieuwe komt,' zei Janine Slikkerveer. 'Daar kunnen wij niets aan doen. Er is een eigen dynamiek. In Zuid-Amerika stromen de kerken vol, en ook in Noord-Amerika.'

'En in Costa Rica,' zei Hillegonda Tetsuaki. Ze maakte een Facebookgebaar.

'Kerken stromen vol en geloof in buitenaardse wezens neemt daar een hoge vlucht, maar dat zegt niets over de dynamiek in Drenthe. Hier leidt de dynamiek tot verdwijning van - zoals Isabell al zei - van de geromantiseerde geschiedenis. En dat de streektaal daarmee ook verdwijnt, dat is dan maar zo. Niets mis mee.'

Emoties, belevenissen, intimiteiten blijven, maar de instrumenten om vorm aan het leven te geven veranderen. Sommige gereedschappen verdwijnen - de streektaal verdwijnt. De streektaal is niet langer een voertuig voor emoties. Sterker

nog: de streektaal was nooit een instrument voor emoties.' Janine pauseerde.

'Functioneel analfabetisme is al een paar keer genoemd. Mooie omschrijving vind ik dat. Isabell.' Janine Slikkerveer glimlachte en legde haar hand op de ovale uitsnede van haar zwarte jurk.

Onder tafel legde ze haar benen over elkaar. Ze had stront aan haar hakken, en dat vervulde haar met trots.

'Emoties waren niet gekend,' vult Isabell VerBeuving aan. 'Ze waren niet gekend. Alleen bij Louis P. Boon, vandaar ook de weerzin en de opschudding over zijn boeken. Veel lezers, Hollanders, Drenten en ook Vlamingen, begrepen alleen de vertroostende geilheid van zijn literaire werk, ze zagen niet de warmte en de hartstocht, niet de passie voor het leven in gezamenlijkheid.' En na een diepe zucht. 'Dat is nu nog zo.' Ze keek naar Linus P. Rhei die zich steeds meer geneerde over zijn citaat van Isaak Babel.

'Frisia cantat,' zei Bernard Smook die de toekomst van de streektaal in de muziek meende te kunnen vinden.

'Klopt,' antwoordde Janine Slikkerveer. 'We zingen, ook in de streektaal, maar openbare muziek is vooral herrie en het gaat vooral om de instrumenten, niet om de teksten. Streekmuziek is niet anders dan Engelse nummers; onverstaanbaar. Vraag een voorbijganger naar een tekst, of meer nog, naar de betekenis van een liedtekst. Ik verwed er een dreuge worst om dat de teksten nauwelijks bekend zijn, niet in het Drents, niet in het Nederlands, niet in het Engels.'

'*Op de fietse,*' zei Bernard Smook.

'Ja, op de fietse,' antwoordde Janine Slikkerveer, '*Op de fietse*, maar die artiest zit niet in ons fonds.'

'Maar wel landelijk,' zei de directeur.

'Natuurlijk, landelijke cult,' beet Janine Slikkerveer mild van zich af. 'Maar waaraan meet je waardering voor streektaal en streekmuziek af? Drenthe scoort laag in populariteit. Waarom? Omdat het ver van zee ligt. Kom nou! Het vooroordeel van de criteria bepaalt de aantrekkelijkheid. En zonder criteria is alles super.'

'*In paradisum* is ook prachtig,' deed Johan Medemblik zijn

zilverling in de collecteschaal. Hij was naar een begrafenis geweest.

'Ik ga hier niet allerlei cultuuruitingen verdedigen,' zei Janine die zichtbaar verhit raakte. 'Daar ben ik te dom voor, zoals mijn vader zei. *In paradisum* is voor begeleiding van het lijk uit de gemeenschap van de kerk naar de gemeenschap van de wormen. Johan kan daar straks meer over vertellen, als hij wil.'

'Johan was op een begrafenis,' zei Kees Pot.

'Ik weet niet of ik dat nu nog wel wil vertellen,' zei Johan Medemblik. 'Het was wel een katholieke dienst, maar modern, met een Hollands gezang aan het eind. Vond ik niet geweldig. Maar dat doet er niet toe.' Dat hij nog maar een paar uur eerder hand in hand had gelopen met deze haaibaai!

'Drents is, hoe spijtig misschien ook, de taal voor dodenadvertenties en voor slotliederen bij begrafenissen. Alleen bij begrafenissen. En ik kan het weten,' zei Janine Slikkerveer die na een half jaar in de uitvaartbranche zicht kreeg op de liedjes in kerken en creamatoria. 'In een crematorium luister ik naar K3, naar Jannes en naar *Stairway to heaven*, of naar vioolconcerten of naar sonates van Mozart, maar nooit hoor ik een Drents uitvaartlied.' Ze knikte alsof het haar verdienste was. 'En zeg nou zelf, cremeren is moderner dan begraven.'

'Moeder aarde wordt niet meer vertrouwd,' zei Ferdinand de Grijs, 'zelfs niet door de doden.' Hij schrok van zijn opmerking.

XIII.

De heren van de vergadering werden gered door de thee. Het was pas half drie en de soep, vleeskoketten en salade van de lunch waren nauwelijks verteerd toen een ober in zwart en een serveerster in zwart met een wit schort de thee binnenbrachten. Pickwick, met de zakjes in de theepot.

Op het dienblad was een pentekening zichtbaar van de havezate, ontsproten aan de fantasie van een lokale kunstenaar. Er waren geen afbeeldingen van de havezate uit de recente historie bewaard gebleven. Hoe de wereld in en om havezate Westrup er destijds uitzag was onbekend en dit gemis vroeg

om speculatie en romantisering. Havezate Westrup was net als veel andere havezaten enkel een middel geweest om geen belasting te hoeven betalen. Belasting betalen was ook toen al een voorrecht van de dommen. Het Drents Archief zou goede diensten kunnen bewijzen om de contouren van Westrup helder te krijgen, maar zonder subsidie of zonder inzet van betrouwbare vrijwilligers was er geen beginnen aan om de geschiedenis te herschrijven. En misschien was de behoefte ook niet aanwezig. Alles stond vast en zeker al op internet.

'Wat ik schier vinden zul,' zei Hendrik Ventjes op fluistertoon tegen Bernard Smook.

'Ja wat zulden ie schier vinden Hendrik?' zei de directeur terwijl hij alvast een bitterkoekje van de schaal pakte.

'Een verhalenbundel met echte verhalen. Waore verhalen, echt gebeurd.' En zonder een reactie af te wachten. 'Mijn overgrootvader en daar een bruur van, had verkering met een hervormd maagie. Het wicht was heel mooi, en arm, maar heel lief ook, al heette dat toen nog niet zo.' Hendrik Ventjes had in zijn vorig leven literatuurgeschiedenis bestudeerd en bij vlagen kwam oude kennis naar boven. 'De liefde was verboden en op aandringen van zien ouders maakte de bruur van mijn overgrootvader de verkering uit. Hij wilde niet. Hij moest, anders zouden zijn vader en moeder, en hij zölf ok, in de hel branden.'

Hendrik Ventjes liet de schaal met bitterkoekjes voorbijgaan. Hij was nog lang niet klaar.

'De broer van mijn overgrootvader, ik weet geen naam meer, ging naar de biechtstoel. Met jachtgeweer. Hij kwam niet om zien zunden te biechten. Het wicht was nog niet zwanger. Vanuit de getuigeniskant schoot de bruur van mien grootvader dwars door het scheidingswandje van de biechtstoel. De herder was op slag dood. De bruur van mien overgrootvader wachtte in de kerk niet op vergeving en ook niet op de penitentie. Hij smeerde hem.'

'Mooi verhaal,' zei Bernard Smook.

'Het wordt nog mooier,' glom Hendrik Ventjes. 'De herder die de verkering had verboden had een vrije dag. De broer van mijn overgrootvader had een Witte Pater doodgeschoten. Een

vervanger uit Afrika. Tanganyika.'

'Schrief het maar op,' zei Bernard Smook. 'Ik zal het met Hillegonda opnemen.'

'Met de spleetoog. Goed,' zei Ventjes. 'Ook goed.'

XIV.

'Voorzitter,' zei Johan Medemblik toen iedereen bij de picknicktafels van een drankje en stukkies roggebrood met uitgebakken stukkies spek was voorzien. 'Ik wil graag wat te berde brengen.'

'Johan was op een begrafenis,' fluisterde Kees Pot zachtjes tegen Hendrik Ventjes die een overjas had aangetrokken tegen de avondkou. De oude jenever had de aderen van de oude man verwijd en de warmteafvoer gestimuleerd. Meer jenever en een dikke jas waren probate middelen tegen de kou. En een vrouw, vond Kees Pot. Die vergeten was dat Ventjes niet van de vrouwenliefde was. Die vergeten was dat Ventjes wat liefde aanging in de verkeerde eeuw was geboren.

De bestuursleden, de directeur en de uitgever waren in afwachting van het Thaise buffet dat in de vergaderzaal werd klaargezet. *Duo Parade* testte de geluidsinstallatie. Zonder elektronische ondersteuning was de muziek volgens de artiesten niet te horen.

'Niet om aan te horen,' zei Kees Pot die zijn kinderen naar opa en oma had gebracht om op kosten van Volkseigene in hogere sferen te komen. De fles kruidenbitter was al opengemaakt en Johan Medemblik had al toegezegd de Bob te zijn.

'Ik verstao joe niet,' zei Hendrik Ventjes.

'Johan was op een begrafenis,' fluisterde Kees Pot opnieuw zodat ook Hillegonda Tetsuaki en Isabell VerBeuving zijn hoge tonen konden horen, en dat gold ook Johan Medemblik, die wel hardhorend begon te worden, maar niet Oostindisch doof was. Johan Medemblik was niet blij met de treiterij. Maar hij was de Bob.

'Voorzitter. Ik wil kwijt wat me dwars zit. Wat me al de hele tijd dwars zit.'

'De begrafenis,' zei Kees Pot die alle decorum over de beukenhaag had gegooid.

XV.

‘Beste Mensen,’ zei Ferdinand de Grijs. De inspanningen van de dag waren van zijn gezicht te lezen. ‘Beste mensen, ik wil graag kort terugblikken op een waardevolle en vruchtbare dag.’ Ferdinand de Grijs trok zijn mond in de breedte en knikte een aantal malen snel achter elkaar.

‘Vooral de vrouwen in ons illustere gezelschap hebben een belangrijke steen bijgedragen aan nieuwe fundamenten voor de regiocultuur. Janine, Hillegonda en,’ Ferdinand slikte en bloosde licht, ‘en natuurlijk onze uitgever van al die prachtige boeken en muziekdragers; Isabell. Dank, dank, driewerf dank. Jullie hebben, dankzij de goede voorbereiding en de uitgebreide gedachtenwisseling bijgedragen aan het succes van vandaag. Met pijn in mijn hart neem ik...’

Hillegonda Tetsuaki reikte Ferdinand de Grijs een A-viertje met aandachtspunten. In sierlijk en voldoende groot schrift had ze de hoofdpunten van de dag genoteerd.

‘Dit eerst,’ fluisterde ze. ‘Dit eerst.’

‘We staan op een keerpunt, en niet alleen letterlijk,’ Ferdinand de Grijs wees naar de havezate en naar de glazen kooi met dampende schalen boven spiritusbranders. ‘Maar ook wat de literatuur en de muziek in onze eigen, onze volkseigen taal aangaat.’

De voorzitter hief het glas. ‘Om te beginnen toost ik op ons bestuur en op onze directeur en op onze uitgever. Bernard. Hillegonda. Proost.’

Hillegonda pakte Ferdinand bij zijn onderarm. Met haar vrije hand nam ze zijn lege glas en zette het op de picknicktafel. Voor wat komen ging leek één glas Spätlese meer dan genoeg.

Ferdinand de Grijs liet zijn gevouwen handen zakken tot onder de sluiting van zijn broekriem, alsof hij een kostbaar bezit beschermde.

‘Ik vond het deze dag erg leuk,’ zei hij met licht verhoogde toon, ‘om zo betrokken te zijn bij de streektaal, als uiting van onze regionale identiteit, die via literatuur, poëzie en andere vormen van verbeeldingen in en uit de regio gepresenteerd wordt. Maar laat ik eerst leuk vervangen door boeiend en

inspirerend. Dat geeft beter mijn beleving weer.' Zijn linkerhand verdween in de linkerjaszak en met zijn rechterhand maakte de voorzitter van de *Stichting tot Bevordering van de Streekcultuur in de Regio* een wijds gebaar, en vervolgde: 'Dat laat onverlet dat ik met betrekking tot de regio toch nog een aantal opmerkingen wil plaatsen, die mogelijk een versteviging kunnen zijn voor de positie van de streektaal. En niet alleen van de streektaal.'

Ferdinand keek naar Hillegonda die zich aan de andere kant van de picknicktafel had opgesteld. Haar silhouet was betoverend tegen de achtergrond van koeien, schapen, bosrand en ondergaande zon die over hun hoofden heen met oranjerode stralen west en oost met elkaar verbond. Hoe mooi zou het nu zijn bij de visafslag van Lauwersoog? Prachtig. En in Costa Rica, waar de dag pas halverwege was.

'Volgens mij is er node behoefte aan een verbreding van de scope die er nu ligt,' vervolgde de voorzitter. 'Hoe dat vorm zou moeten krijgen is nog niet zo gemakkelijk onder woorden te brengen, maar het zou erg jammer zijn als de regiocultuur - de streektaal en de muziek - in de hoek van folklore terecht zou komen. Nieuwe en innovatieve vormen zouden ook meer boven-regionale aandacht kunnen genereren, al is dat niet direct nodig. We hoeven ons niet langer afhankelijk te maken van waardering van anderen.' Voor de verstaanders was het duidelijk dat het landgenoten uit Ridderkerk-Bolnes en wijde omgeving betrof.

'De omgekeerde inburgering met Nieuwlanders is al genoemd. Ik zou ook willen pleiten voor nauwere samenwerking met beeldend kunstenaars in het hele Nedersaksische werkgebied.

Het oude geromantiseerde verleden, dat wel of niet heeft plaatsgevonden, kan blijven bestaan en langzaam uitdoven, net als bij religies. Zang, dans en geloof zijn ook verlichtend zonder dat we de zang en de dans of het geloof hoeven te begrijpen. Het nieuwe vraagt niet om een verlosser van buiten. De verlosser zetelt in ons eigen hart. Een hart dat naar buiten is gericht en omarmt wat ons in de schoot wordt geworpen.'

Hillegonda Tetsuaki bracht een nieuw glas Spätlese. Linus

P. Rhei gebruikte de pauze in de woordenstroom om vanaf de zwarte schoenen met halfhoge hakken en extra leren riempjes, de oranje pantykousen van Janine Slikkerveer van voet tot rokrand te bestuderen en zijn gedachten over ruimte, leegte en vacuüm, en hoe die op te vullen, de vrije loop te laten.

'Bij een nieuwe samenstelling of een aanvulling op het bestaande bestuur zou gekeken kunnen worden naar een voorzitter met een groot hart en een helder verstand,' zei De Grijs. 'Misschien is een relatieve buitenstaander meer of beter in staat om deze nieuwe stip aan de horizon te bereiken. En ik pleit bij deze voor een boven-regionale conferentie om *the state of the art* in beeld te krijgen. Zo wil ik wel eens weten hoeveel mensen nog plat praten en plat lezen. Welk deel van de oplage ligt ongelezen op de plank bij sponsoren? Welke rol is weggelegd voor Volkseigene bij webuitgeverijen als mijnbestseller.nl waarin iedereen tegen geringe kosten en zonder subsidie eigen boeken kan uitgeven? Welke lezer kan een helder inzicht verwoorden, dankzij onze dichters? Zo heb ik nog meer vragen. Maar echt beleid maken is niet nodig.' De Grijs verwees impliciet naar de landelijke politiek, maar dat werd door weinigen opgepikt.

'Beleid is niet nodig, want leven en sterven heeft een eigen dynamiek die ons ingrijpen ver te boven gaat. Klimaatverandering laat zich niet sturen. Wat wel nodig is, dat is warmte, dat is passie, dat is ontmoeting, openheid en wederzijds respect. En diversiteit. Niet langer humorloos ronddolen in het ons-kent-ons-kringetje. Maar ik verval in herhaling.' De scheidende voorzitter zweeg en dronk in een teug de Duitse wijn die hem door Hillegonda werd aangereikt. 'En, ik zou het bijna vergeten. Wat we nodig hebben is ambitie. En graag ambitie die verder gaat dan zo snel mogelijk de regio te verlaten en te vertrekken. Naar Japan, bijvoorbeeld.' Dat laatste leek een *slip of the tongue*.

Hendrik Ventjes was afgehaakt. Hij begreep niet meer waar de voorzitter naartoe wilde. Alsof Ferdinand de Grijs plotseling Chinees was gaan praten. Johannes Medemblik begon een en ander te dagen, maar hij wist er nog geen woorden

voor. De woorden deden hem aan een grafrede denken, in het Latijns.

'Tot slot. In deze globaliserende wereld biedt de regio, en ook de eigen identiteit voor ieder een zekere maar ook onzekere geborgenheid,' zei de voorzitter. 'Deze geborgenheid mag niet leiden tot het je terugtrekken achter de dijken, of je achter de struiken te gaan verschuilen.'

Linus P. Rhei begreep de verwijzing naar de inslagkrater en de troost van vieze oude mannetjes en jongetjes die geen moederwarmte kregen. Linus P. Rhei en zijn broer Prugel L. Rhei vielen steeds meer samen, er was geen ontkomen aan.

'Kom op en weest trots op wat er was, en straal uit dat "we" klaar zijn voor de toekomst.' Ferdinand de Grijs was bijna uitgesproken en bijna uitgepraat.

'We zijn op de goede weg. En er is maar één weg voor Volkseige en dat is de goede weg.'

'Gewoon deurgaon,' riep Hendrik Ventjes.

'Zo is het,' zei Ferdinand de Grijs.' Gewoon deurgaon.' Het was de oud-leraar en ex-jodeldeskundige en ex-snelwandelaar helder. Het bestuur van de *Stichting tot Bevordering van de Streekcultuur in de Regio* zou hem niet missen.

Uit de vergaderzaal, annex eetzaal, annex cultuurpodium klonk "Strangers in the night". Duo Parade was er klaar voor.

XVI.

'Nee,' zei Hillegonda Tetsuaki, 'ik vond het eten niet te scherp. Al was het wel moeilijk de smaak van de roodbaars te ontdekken onder de pepertjes.'

Linus P. Rhei had zich beperkt tot saté met pindasaus en witbier uit flesjes. Hij had een gevoelige maag. Exotisch eten was niet zo aan hem besteed. Hij had liever Chinees, zei hij. 'Gewoon Chinees, of brood en water. Schoon water.'

XVII.

'Ik heb ook nog een verhaal van een jager die zien eigen hond doodscheut,' zei Hendrik Ventjes. 'Typisch veur Volkseigene.'

XVIII.

‘Nee,’ zei Hillegonda. ‘Ik ben zelf de Bob. Ik ga dommiet met de voorzitter naar onze eigen plek van bestemming.’ Hillegonda kneep haar ogen dicht. Als ze in Japan was, zou ze haar oogleden laten knippen. Daar was mode wat hier aanstellerij was.

En op de vraag van Linus P. Rhei of hij mee kon rijden, want hij moest immers ook dezelfde kant op, antwoordde Hillegonda Tetsuaki:

‘Nee.’

XIX.

‘Laat ik je schrikken. Nee, toch,’ zei Hillegonda Tetsuaki. ‘Je kent je aard inmiddels toch. Je broer Prugel L. Rhei was met proefverlof en Linus P. Rhei moet wennen aan de maatschappij. Hij moet laten zien dat de wereld mooier blijft zonder geweldadige overmeestering.’ Ze kneep haar spleetogen bijna dicht.

‘Je schrijft prachtig in de streektaal over je streken. Je gedichten verdienen een componist. Je verdient het om landelijk en mondiaal door te breken. En als geweldenaar met een schoongeveegd strafblad kan ik je later, als je proefverlof voorbij is ook in de markt zetten.’ Hillegonda lachte opnieuw.

Ze pakte beide handen van Linus P. Rhei vast, of waren het de handen van Prugel L. Rhei? en zei: ‘Ik kan joe en mezölf beroemd maken van Japan tot Costa Rica, van Elp tot Weiteveen en weerom, maar ik doe het niet.’

De warme handen brandden in de koude handen van Linus P. Rhei, of waren het de klauwen van Prugel L. Rhei?

Hillegonda liet de handen van de goede moordenaar los en zocht de blik van de voorzitter, die met een vanillesorbet op een krukje naast het raam zat en naar haar lachte, duim in Facebookmodus. Hillegonda hield haar lippen getuit als stil signaal. Nog een paar uur, dan was het tijd om de jaren bij de *Stichting tot Bevordering van de Streekcultuur in de Regio* te romantiseren.

XX.

‘Exchanging glances, ever since...”

XXI.

‘Ik kies voor een grijs bestaan, als je begrijpt wat ik bedoel.’ Hillegonda Tetsuaki sloeg Linus P. Rhei zachtjes op de schouder. ‘Jij,’ zei ze, ‘jij blijft gevangene van de provinciegrens, erbinnen of er net buiten, wat je ook doet.’

XXII.

“Strangers in the night’.

XXIII.

‘Ik wens jullie veel aangenaam werk bij het vervullen van de mooie opdracht.’

XXIV.

‘Ik was inderdaad op een begrafenis.’
‘Ik was op een begrafenis.’
‘Ik was op een begrafenis.’

13 - 20 oktober 2013

Sprekende de spraak

Ik loop door Nieuwstad. Links van me deuren op een rij, veel deuren en ramen in paarsroze licht. Ik durf nauwelijks opzij te kijken. Oost-Europa, Brazilië, Argentinië, Columbia, Mali. Ik spreek mijn talen, mijn lijf kent de tale Kanaäns. Mollige vrouwen, vrouwen met vlees op de botten. Vlees uit wegwerpverpakking. Vandaag onbeperkt houdbaar. Zien is nog geen hebben. In mijn hoofd hoor ik de negende van Beethoven. Ik heb niet om die symfonie gevraagd. Een dove componist komt ongevraagd op bezoek met een lofzang op de vreugde. Ik kan in euro's betalen voor wat vrouwen - veel jonger dan ik - in natura leveren.

Een gordijn gaat open. Een deur gaat dicht. Ik stap binnen bij Marleen, intiem café aan de Kleine Pelsterstraat. Vrouwen. Ik zie vrouwen van mijn leeftijd en ouder. Overbodigheid is ons gemeenschappelijk bezit. Vrouwen van een paar jaar jonger in het laatste tijdsbestek van hun arbeidzaam leven, na de vruchtbare jaren overgeleverd aan vergetelheid en aan de muze. De dichter presenteert haar bundel *Vrouwenwerk*, straks. Ik weet niet waarom ik hier ben.

Poederdozencafé? Ik weet het niet. Ik ben geen kroegtijger. Ik ben een held op bordeelsluipers met minder weet van de wereld dan in mijn oud-testamentische tijden.

Bruin café. Bruine portretten aan de muur, foto's in sepia van mensen die ik nooit zal kennen, van artiesten die aan mij voorbij zijn gegaan. Een zanger met gitaar laat Groninger klanken horen. Ik versta hem niet. Ik hoor een lied van heimwee en verlangen. Niemand luistert, naar elkaar.

Ze geeft me een bon voor een eenmalige consumptie. Ik zeg niets en als antwoord roept ze in mijn dove oor. Ik buig mijn oor naar het puntje van haar tong en kijk als een betrapt kind in haar zwarte jurk met lichtgespikkelde borsten. Handvol sproeten op haar vlees met gulle handjes uitgestrooid. Ik durf niet te kijken. En terwijl ik luister naar haar vrouwenadem sluit ik mijn ogen en voel ik kinderspijt van niet-kijken in de kloof die mij van haar scheidt.

Ik weet niet waarom ik hier ben.

'Welkom,' zegt ze. 'Fijn dat je er bent,' zeggen haar handen aan mijn lijf. Ik hoor haar natte tong.

'Mijn gedichten,' zegt ze. 'Anti-gereformeerd,' zegt ze. 'Een klein almachtigje,' zegt ze.

Ze won prijzen met haar poëzie. Bekers, oorkondes, getuigschriften, bankbiljetten voor de worsteling met wat gegoten is in haar strak bijbels lijfje. Ieder krijgt of betaalt een prijs voor aangedaan leed, vroeger of later, ook als leed niet is overwonnen. Rondje van Marleen.

Ik schuif naar de achterste plaats naast kapstok en paraplubak. Ik zoek een pen om op te schrijven wat ik wil vergeten. Vanaf de bar knikt de interviewer van deze namiddag. Spa rood, of gewoon water in een bierglas. Nodeloos repeteer ik mijn vragen. Alles wil ik weten, bijna alles, maar ik vraag niet meer naar antwoorden.

De literatuurknijper kent me niet. Tweemaal knikt hij. Eenmaal teveel. Eenmaal te weinig. Ik ken hem niet en ik laat dat zo. Ik hoef niet iedereen te kennen. Beethoven zwelt aan, Molto vivace. Muziek is het enige dat aanzwelt in mijn warme lijf in dit warme café voor kleine kunst.

Twee vrouwen schuiven bij mij aan. Ze zijn niet gekomen voor het *Dagblad* op de leestafel. Niet voor mij.

'We leren nog Latijn, met z'n drieën. Vriendinnenclub,' fluistert de gezegende. Ze legt een hand op mijn schouder. Ik voel de bovenkant van haar hand tegen mijn hals. Ik draai mijn hoofd. Latijn. Nuttig op de valreep. Hoe was dat grapje ook al weer?

Duitser en Groninger op de dijk langs de Ems. De Groninger leert Latijn om in de hemel verstaanbaar te zijn als god hem na het laatste maal heeft geroepen. De Duitser voelt geen noodzaak zich Latijn eigen te maken. Op de plek waar hij naartoe gaat voldoet zijn moedertaal.

'Credo in unum Deum,' Pavlov ik. De vrouw naast me begrijpt me niet.

'Agnus Dei,' zeg ik. 'Nee, geen lamsschotel,' zeg ik.

De uitgever roept in de microfoon. Het is een heugelijke

dag. Elke dag is een heugelijk dagje, een klein weinig heugelijk dagje. Ik kan het weten. De dichter weet het.

'De lezer van een gedicht is op zoek naar het gedicht. De lezer van een gedicht is niet op zoek naar de mens achter het gedicht,' zegt de ondervrager. 'Bij verhalen is dat anders, daar gaat de lezer op zoek naar de schrijver. De dichter wil niet ontdekt worden, maar de schrijver van verhalen smacht naar ontdekking van de mens achter de schrijver van verhalen.'

'Ja,' zegt ze.

En wat vindt je man van je bundel. Hij is niet hier.'

'Niet van hier.'

'En de eerste afdeling gaat over je breuk met het geloof. Gereformeerd.'

'Ja.'

'En de tweede afdeling over je sexuele bevrijding, en dat je moeder niet mocht weten dat je het deed.'

'Ja.'

'Met overgave.'

'Nee.'

Ik verloor mijn pen op Nieuwstad, op weg naar Marleen.

Leer mij de mens kennen achter de dichter. Wat is de dichter onderweg kwijtgeraakt. Wat probeert de dichter terug te vinden in sonnet en vrij vers?

Beethoven kabbelt tussen mijn oren. Ben je horende doof? vraagt Ludwig. De paukenslag, de trom, de fluiten, strijkers. Molto vivace. Ben je verstandelijk doof? vraagt Ludwig.

Ik krijg een pen van de zwartgerokte met stevig achterwerk. Ze bestiert Marleen, alleen, in haar eentje. Vandaag is ze baas. Twee billen en de rest van haar vlees keert ze naar me. Verstandelijk.

'Breng de glazen naar de bar. Als ze leeg zijn,' zegt ze.

Ik laat mijn drank onaangeroerd. Er komen dorstige tijden. Er komt honger.

'Applaus voor dit gedicht en lees het nog een keer.'

Aan de toog ontkent een jonge vrouw van mijn generatie

haar jaren met een gevlekte panterbaret, een mannetje van de verse lichting kruipt weg in een gebreide effen beige muts.

'Je verdient landelijke aandacht. Applaus.'

De telefoon. De dichter smoort bericht van buiten.

'Ja.'

'Ja' betekent "Ja, val dood". De taal van dit land.

Sproeten op je borsten, vlekjes van de zonnehemel. Wat vindt je man ervan? Van de kloof tussen je borsten? Zijn ze een klein weinig poëzie? Is je verleden Adagio molto E Cantabile? Je toekomst? Slaapt je moeder nog steeds tussen jou en je man? Roept de Heer, als hij je neemt in het heden?

Zonder pauze een Grunnings laidje van heimwee en verlangen. Heimwee en verlangen; onbekende woorden op Nieuwstad. Presto.

'En,' vraagt hij, 'en heb je nu je zelfcensuur overboord gezet? Kijkt je moeder mee over je schoudertje? Hoor je *Freude schöner Götterfunken* als je man je beslaapt, kijkt het Lieve Heertje nog mee? Met wie deel je tussen de lakentjes je gesproete welvingen?'

De gluurder zoekt de vrouw in de opengeslagen bundel. Ik hoef niets te vragen.

Ik ken alle antwoorden.

'Ja. Nee. Nee. Ja. Nee.'

'Kun je zeggen hoe vrouwen in het onderwerpelijke leven staan?'

'Ja. Nee. Nee. Ja.'

Rechts van me talloze deuren aaneengesloten op een wijde kier, deurtjes en raampjes en paarsroze lichtjes. Ik kijk opzij. Oost-Europa, Brazilië, Argentinië, Columbia, Suriname. Mali, Israël. Elk spreekt de tale Kanaäns. Mollige vrouwen, vrouwen met vlees op de botten.

Ik weet niet waarom ik hier ben.

'Welkom,' zegt ze. 'Fijn dat je er bent,' zeggen haar handen aan mijn lijf. Ik hoor haar natte tong.

Oh Freunde, Nicht diese Töne!
Lasst uns angenehmere anstimmen.

4 november 2013

De vraag

Welke vraag ik wil stellen weet ik nog niet. Ik weet, om met Paul Valéry te spreken, niet anders dan dat een vraag en misschien wel dé vraag aanstaande is. Valéry zegt: vermoedelijk aanstaande. Ik laat dat vermoedelijk weg, niet omdat ik zeker weet dat de vraag zich meldt, maar om mezelf bij de les te houden. Als ik al een vraag had geformuleerd, dan was het antwoord ook helder geweest. Het antwoord ligt in de vraag besloten.

De Rijksuniversiteit Groningen - mij niet onbekend, al weet ik niet zoveel als ik zou willen weten van deze universiteit - heeft een prijsvraag uitgeschreven zonder nieten. Elke vraag is welkom en dingt mee naar een team van antwoorders. Wie een intelligente of minder intelligente vraag heeft - een domme vraag zou mijn vader zeggen, maar of hij dat zou zeggen weet ik niet zeker meer, hij is al te lang geleden vertrokken om daar nog betrouwbare uitspraken over te doen - kortom wie een vraag heeft zonder antwoord kan bij de universiteit terecht. Ik mailde mezelf de weblink en een paar trefwoorden als geheugensteun. Ik wist wel een vraag, meende ik, maar ik liet mijn eigen mail onbeantwoord en langzaam erken ik dat ik geen heldere vraag kan stellen over wat me bezighoudt.

Ik heb een rusteloze ziel, als ik die innerlijke drang zo mag noemen; ziel. Mijn hoofd staat stil en beweegt van binnen alsof het einde nabij is. Voor hetzelfde is het einde nog lang niet nabij, maar probeert mijn geest uit mijn hersenen te persen wat nog mogelijk is voor ik de wereld, de hemel en de aarde, aan haar lot overlaat. Mijn ziel kent geen interne richtingaanwijzers, geen betrouwbare althans. Ik heb ze nog niet in beeld.

Het spoor naar mijn aard en de bedoeling van mijn aanwezigheid op mijn terrein van een paar vierkante kilometer - in heel toepasselijk; de Kop van Drenthe - vind ik door naar mijn gedrag te kijken en naar vragen te luisteren die ik aan anderen stel. Ik ben een slordige observator, veel ontgaat me en ik ben een matige luisteraar. Mijn oren vertalen klanken

naar een innerlijke werkelijkheid en als ik weer naar buiten kijk; de externe en tastbare werkelijkheid binnenlaat, weet ik soms verbanden niet leggen. Ik tref overeenkomsten en ook verschillen tussen mijn zieleleven en de aardse werkelijkheid van dag en nacht, oorlog en vrede, politiek geknutsel en zelfverbouwde groentes.

Het spanningsveld tussen beleving en waarneming maakt me niet in verwarring, dat niet meer, maar ik raak soms stuurloos in de veelheid. Wat er echt in de wereld aan de hand is, weet ik niet, vooral omdat ik niet weet wat echt en onecht is. En ook die termen, echt en onecht, zijn een produkt van slordig denken, waar ik een patent op lijk te hebben. De vraag naar de vraag die ik zoek blijft; virtueel of/en echt.

Ik las een paar korte verhalen van Gogol. Aanvankelijk met tegenzin. Verhalen van meer dan honderd jaar oud, wat hebben die mij te bieden? En dan zie ik, na me er langzaam aan over te geven en mijn weerstand te omzeilen, dat hij schrijft over droom en werkelijkheid, over wat er is en over wat er lijkt te zijn. Hij schrijft over trivialiteiten, niet over verheven zaken, maar tussen de regels - en vaker dan eens ook in de regels - herken ik mezelf. Ik stort me in een bezigheid - boeken uitgeven - en ik verlies me tot ik door de werkelijkheid word ingehaald. De internetdrukker levert te laat, of misschien niet en dan heb ik - en vooral mijn ongeduld- leergeld betaald om de voeten op het zand te krijgen. Elke omweg blijkt achteraf een rechte lijn van daar naar hier.

Gogol schreef Nefski Prospect, een straat in Petersburg. Ik las een eigen straat in zijn verhaal - het was niet de Kerkweg, maar het had de Kerkweg kunnen zijn. Ik las mijzelf achter de meiden aan en ik las over de kolonel-charmeur; verkikkerd op een blonde Duitse vrouw met domheid en schoonheid als bagage. Gogol zegt dat schoonheid en domheid prettig samengaan. Mannen willen een mooie en domme vrouw, liever dan een mooie intelligente tegenpool. Schoonheid is voor intelligente vrouwen een nadeel op de partnermarkt. Met domme meiden is het gemakkelijker om het spel te spelen, dat schreef Gogol niet, dat las ik. Ik was nooit goed in dat spel.

Rouke kwam langs om zestig euro te brengen. Het is de vergoeding voor bewezen diensten. Onze wederzijdse diensten zijn onbetaalbaar, zoals dat heet, maar af en toe hoort het geld heen en weer te stromen. Voor de economie en vooral voor de onderlinge band.

Ik maakte een boek van zijn teksten - professionele amateur uitgever ben ik ook - en Roukes boek is te koop op het web, naast andere uitgaven van Ter Verpoozing. Niet dat iemand boeken uit mijn fonds koopt. We maken boeken omdat we boeken willen maken en meer nog omdat we, naast al het andere, vooral schrijvers zijn. Rouke ordent zijn levenswerk voor zijn opvolgers in deze eeuw. Ik pik mee aan inzichten en verbredingen van mijn blikveld wat ik mee kan nemen. Ik heb geen volgers die nieuwsgierig zijn of worden naar mijn bedoeningen. En dat ondanks gebrek aan kroost van eigen zaad - ik wilde zeggen gemis aan eigen genen na mij, maar dat deed ik niet. Ik noem het ontbreken van kroost geen gemis, omdat het geen gemis meer is. Ik stuur wellicht geschriften de wereld in om te bewijzen dat ik besta - voor later; dat ik heb bestaan. Al twijfel ik aan dat laatste motief. De ijdeltuit in mij ziet graag een promovenda aan het werk om mij in beeld te brengen, om de vraag te beantwoorden waarvan ik de formulering zoek.

Rouke laat nakomeling na en boeken met essays, verhalen en gedichten. Hij wil alles op een rij, nabestaanden op een halve plank in de boekenkasten - als ze die nog hebben - van zijn kinderen en kleinkinderen. Hij heeft zijn kinderen niet gevraagd of ze zijn boeken willen. Zijn wil geschiedde, al zou hij die priesterlijke en roomse uitspraak niet in de mond nemen, met zijn gereformeerde achtergrond.

Met de vriendenclub van schrijvers, een vriendenclub in wording, met Martin, John, Ton, Rouke en ik, - en de andere Gerard op reflectieafstand - proberen we het volk te verheffen en vooral onszelf. Vorige week was de eerste vergadering van de Peizer Kring. Peizer Kring als variant op de Aduarder Kring met Wessel Gansfort en Regnerus Preadinius.

Rouke had het intellectuele discours gemist op de eerste vergadering, al noemde hij dat niet zo.

'Wat meer diepgang was mij dierbaar geweest, en niet het

geneuzel over oplages en drukkerij,' had hij gezegd. Hij haakte af en aan zijn gezicht was het vertrek zichtbaar. Hij bleef tot het laatst.

In zijn bundel *Westland, de Ambonezen over U* staat een verhaal waarin Hans Westland - het alterego van Rouke - schouderkloppen krijgt van Gezienus Bijsterveld. Bijsterveld is inbinder van boeken. Bijsterveld zegt dat Westland - Rouke - een opdracht heeft, namelijk een vervolg te schrijven op *De wet* van Thomas Mann. De titel van dat nog te schrijven boek krijgt Westand - Rouke - mee van de zeloot: *Het offer.*

'Na de bundel Vertellingen 1 vond ik vier manuscripten van *Het offer*,' zei Rouke. '*Het offer* was te lang volgens mijn toenmalige uitgever. Veertig jaar geleden. Ik heb geschrapt en wat overgebleven is van de novelle klopt niet meer, zie ik nu. Dat de redacteur dat destijds niet heeft opgemerkt.' De perfectionist in halflange korte broek en met zwarte kniekousen tegen de uv-straling van de juli-zon klonk nauwelijks verontwaardigd. Het offer is meer dan veertig jaar oud, waar klaag je over.

'Jelly zei dat ik *Het offer* in een apart boek moet onderbrengen, maar dat wil ik niet.'

Rouke had zich voorgenomen de novelle in de tweede bundel - Vertellingen 2 - onder te brengen met twee andere lange verhalen: *De Put* en *Een weekje Dodesluis*. De laatste twee spelen zich af in de kop van Overijssel, ook reden voor Ton om die twee boeken samen opnieuw uit te geven.

'Maar ik ben er nog niet aan toe,' zei Rouke. Hij wilde geen wijn en ook geen bier. Een glas water was genoeg.

We namen afscheid en bij de voordeur vroeg ik zijn manuscript. *Het offer*.

'Nee, ik wil het eerst bewerken.'

Pet met brede en lange klep over zijn grijze haren. Massey Ferguson. De zon doet meer kwaad dan goed in hoogzomer.

Ik wachtte op een vraag van Rouke. "Of ik nog ergens mee bezig was?" of woorden van gelijke strekking. "Of je nog aan een roman werkt?" of woorden van gelijke strekking. Mannen in oranje hesjes trokken oranje kabels langs de straat. Met glasvezel zou de wereld nog sneller en vaker bij iedereen

binnenkomen, en alles tegelijk. Niets zou ons meer ontgaan, nergens zouden we meer alleen en teruggetrokken kunnen leven. Iedereen zou alles van ons weten, ook als ze onze boeken niet zouden lezen.

'Het klinkt egoïstisch,' zei Rouke, 'maar ik ben alleen met mijn eigen werk bezig. Ik hoef niets meer bij te dragen aan de verheffing van het volk, niet van Drenten, ook niet van andere vreemdelingen.'

Ik toetste *De wet* in samen met Thomas Mann. Op het web kwamen De tien geboden in een aparte berijming naar voren. Op 22 adressen was het boek tweedehands te koop. Ik ga naar het webadres van tweedehandsboekwinkel Isis in Stad, maar daar vind ik geen *De wet* in de webwinkel. Ik heb geen tijd om langer te zoeken, zoete plicht roept. Ik sluit het huis af en fiets naar Stad voor een lunch met Jan. Ik gaf zijn boek uit over *Verandering als constante*, een uitgesponnen essay over natuurwetenschappen en vooral over Chinese filosofie. Het boek krijgt een webeditie en er zijn een paar veranderingen nodig. Over veranderingen gaat de lunch en over wat er gelijk is gebleven.

Er is nauwelijks wind en in de onlanden is schaduw ver te zoeken. De waterberging is droog. Het heeft weken niet geregend in Drenthe. In de bermen korenbloemen, zuring, robinia en planten die ik niet van naam ken. Bij de brug over het Eelder Diep spelen zwaluwen op hun vaste plek. Ik stap af en maak foto's van waterlelies en kikkerbeet. Ik stap af om mijn spieren te ontspannen. Mijn benen doen niet meer wat ik wil, ze doen niet alles meer wat ik graag zou willen dat ze doen. Mijn lichaam neemt langzaam de regie over van mijn geest. Beperkingen melden zich. Ik weet niet of ik treurig of blij moet zijn met deze verandering. Misschien geen van beide. De natuur kent geen vreugde en verdriet. Emoties zijn een menselijke uitvinding, al is ontdekking misschien een beter woord.

Elke vijf kilometer stap ik af om foto's te maken, telkens weer doe ik alsof het mijn wilsbeschikking is om te stoppen.

Ik weet wel beter. Elisabeth Eybers dicht: “Die pad kronkel fouteloos verder,” en zo is het; ook op de rechte stukken.

Ik zie een vlekje op het beeld in de zoeker. Het stofje zit tussen lens en beschermglas, maar ik zie geen mogelijkheid het smetje weg te halen. Voor ik bij de lunch word verwacht heb ik een krap half uur. De camera is mijn houvast en mijn schuilplaats om achter weg te kruipen. Ik stap af bij de Mediamarkt. De verkoper laat me zien dat het stofje virtueel is, een beeld van moleculen op het prisma, het beeld blijft niet achter op de foto. De vlek is niet wat het is. Ik hoor wat hij zegt.

Jan is op Kreta geweest. Hij prijst de Phoenisische oorlogen, de ruïnes en de hartelijkheid van de bewoners. ‘Oprechte warmte,’ zei hij, ‘anders dan hier. Echt. Kom daar eens om.’

Hij prijst de lijfelijkheid van de Grieken. Aanraking, schouderklopjes. Hij prijst wat we niet hebben en niet meer zouden verdragen als het zou komen. Gewoonte staat ons in de weg om Griek te zijn. Griekse salade met fèta, meer hoeft niet. Griekse beginselen, ik heb er geen behoefte aan.

Uit alles wat Jan zegt groeit een roman. James Joyce schreef een dik boek over 24 uur in Dublin. Het lijkt op het eerste oog een onmogelijke taak. Wat gebeurt er nou in een dag en een nacht om over te verhalen? Het is gemakkelijk. “Hoeveel druppels water passen op een munt van vijftig eurocent?” vroeg Jan. Zijn kleinkind gaf het antwoord door het experiment uit te voeren. En daarna het aantal druppels te tellen dat past op een munt aangeraakt met een vinger in zeep gedoopt. Ik ken de antwoorden, maar niet de getallen.

Jan betaalde de lunch zoals hij elke keer de lunch betaalt. Ik betaalde in boeken, zoals ik elke lunch in boeken betaal. Een roman is onbetaalbaar.

Na de luch op het buitenterras met de gouden wijzers van de Martini voortijlend tussen donkere beukenbladeren stap ik af bij Isis. De vijftiger achter de toonbank heeft een Twents accent. Hij loopt voor me uit en pakt *De Wet* uit de kast. Alles in de winkel weet hij te vinden. Vijf euro voor literatuur. Ik vraag naar de handel in filosofie en literatuur. Ik ken mijn

dubbele agenda's. Hoe vind ik een weg om meer dan tien lezers voor mijn boeken te vinden? En is er in Isis plaats voor mij, zelfs voor ik tweedehands ben geworden? Hoe word ik van boven wijzer?

'In de jaren zestig zeventig was er een klaagpartij over lezen. Mensen lezen niet meer. Dat was vroeger zo en dat is nu ook zo. Vergeet niet,' zegt hij, 'vergeet niet dat vroeger de elite een boek las en dat is nu niet anders. Hele volksstammen lezen niet en daar hoef je niet treurig om te doen.'

Ik zwijg om hem verder te laten spreken.

'Niet-lezen zou een ramp voor me zijn, het einde van het bestaan, maar dat geldt voor mij. Anderen kijken daar anders tegenaan. Dat is zo.'

Hij zegt niet: "Dat is nu eenmaal zo."

Ik voel een hand op mijn rug.

'Drenten lezen niet,' zegt Lisette. Ze is de vrouw van de boekverkoper. Tenger postuur, donkere ogen, donker haar met lichte slagen, nog net geen krullen. Dunne katoenen jurk, zwart met donkerrode bloemen. Ik schreef haar een jaar geleden na een bezoek aan de winkel in een kort verhaal over filosofie van Whitehead en over de I Tjing. Ze kent me. Iedereen die ik in mijn verhalen een extra leven gaf, kent me. Soms maakt dat karakters blij, soms niet. Een glimlach en dan is voorbij dat de lezer door mij is opgemerkt.

Ik ken haar tongval en haar lach. Ze lijkt op mijn moeder toen ik nog niet geboren was. Ze is de vleesgeworden foto van mijn moeder. Vader en moeder op een trouwfoto met een hortensia in een pot, en daarna tientallen jaren geen foto's. Het was oorlog en het was na de oorlog. Het was wederopbouw. Niet één foto van moeder in blijde verwachting. Niet één. Niet één van de zevensprong.

'Drenthe telt de meeste leesclubs,' zegt ze, 'maar Drenten kopen geen boeken. Heel moeilijke handel. Drenten gaan naar de bibliotheek en lenen, ze kopen niet.'

Ik probeer een vraag te formuleren over de volksaard, over mijn afkomst. Ik probeer zicht te krijgen op het verloop van de geschiedenis, maar ik kan de woorden niet vinden.

'Woorden,' zegt Lisette, 'Drenten kennen geen woorden

voor wat ze voelen en beleven. Het zijn zwijgers. 'Erger dan Tukkers en Sallanders,' zegt ze. De boekverkopers in Isis komen uit Enschede.

'Drenten kwamen uit plaggenhutten naar Enschede. Er is in Enschede nog een hele wijk met Drenten, Padmos, stakingsbrekers in de textiel. De Drenten kenden geen elektriciteit en stromend water op de plek waar ze vandaan kwamen, dat kregen ze in Enschede - licht - en dat wilden ze niet kwijt. Werken, werken, werken.'

Er loopt een vrouw achter me langs. Als de boekhandelaar vraagt of hij kan helpen zegt de klant: 'Ik zuuk mien man, ik bin mijn man kwiet.'

Lisette negeert wat er gebeurt alsof ze dit dagelijks meemaakt. Dagelijks raakt iemand zijn man of vrouw kwijt. Niets bijzonders.

'Mijn tante miste een been,' zegt de boekverkoper die voorouders op Erica had. Hij legt zijn rechterhand boven zijn knie. Daar ging de aardappelrooier door het meisjesbeen. Hij noemt de naam van zijn grootouders: Kamst.

'Niet-katholiek,' zeg ik. 'Achter op Erica.' Ik weet aan de naam waar iemand vandaan komt. Zonder Facebook is iedereen bekend als zanddrent of veendrent. De labels liggen klaar. Fien, NSB, rooms, heiden, anarchist, rooie.

Ik houd me aan de toonbank vast, een hand op de kassa. Mijn benen willen dat ik wegga en dit gesprek beëindig, maar ik blijf. Mijn linkerhand tikt zachtjes tegen mijn bovenbeen. Ik strijk over mijn buik, zoals mijn moeder deed als ik teveel en te snel had gegeten en buikpijn had.

' 't Wark lig an de grond,' zegt Lisette. Blijf op aarde, wil ze zeggen. Niet alleen Drenten hebben geen behoefe aan zweverigheid en reflectie. Ook Sallanders en Tukkers kennen de mores. Nadenken en filosoferen is voor ijdeltuiten en lui die niets beters hebben te doen.

'Vraogezaod,' hoor ik mijn vader zeggen. 'Vraogezaod.'

Korter kon hij niet zeggen dat ik mijn mond een poosje dicht moest houden.

Maar ik hield mijn mond niet. In Kameroun was ik "Monsieur Pourquoi".

Ik wilde het naadje van de kous weten - acht weken puber in het regenwoud. Soms denk ik dat ontwikkelingen stagneren omdat mensen geen vragen meer stellen. Niet geleerd, of collectief de zwijgknoet gevoeld om bij de grond te blijven. Zonder vragen verkeert de wereld in extremen.

Ik steek *De wet* in de fietstas tussen de vijf soorten brood - Grof volkoren, Spelt Dinkelberger, Rogge-Volkoren, Nachtrust wit, Zeebonkje en een kruidcake uit eigen bakkerij in Hoogezand - die ik in een opwelling kocht. Het was niet de eerste keer dat ik omkeerde om te doen wat gebeuren moest. Ik keerde om omdat ik mezelf voorbij was gegaan. Voorbij de brug in de onlanden keer ik opnieuw om. Ik maak foto's van de vogels, de schrijvertjes op het water. Een zwartwitte watervogel, waarvan de naam me is ontschoten, trekt een V-vorm in het oppervlak. Grassen bewegen loom in de hitte van de middag. "Niet zo'n haast," denk ik, "dan zijn we eerder klaar".

In Isis noemde ik het gebrek aan woorden voor complimenten en de overdaad aan woorden in de eigen taal om verwijten en vermaningen een naam te geven. Ik noemde mijn lessen aan de lerarenopleiding. "Schrijf een lijst met verwijten op het bord." En als de lijst tientallen woorden lang was vroeg ik naar een lijst met complimenten. Minder lang in dezelfde tijd, en woorden met een lacherige ondertoon als ik ze hardop liet voorlezen.

Op de brug boven waterlelies en lisdodde vraag ik me af waarom ik het nodig had mijn vroegere ervaringen in het heden te vertellen. Kon ik niet zonder? In het heden leef ik in het verleden en trap ik in de valkuil van de herhaling van zetten.

De laatste kilometers fiets ik achter twee middelbare vrouwen op gehoorsafstand, maar ver genoeg om ze niet het gevoel te geven dat ik ze voorbij wil. De ene vrouw in wijde lichte jurk met blote onderbenen, van de andere zie ik haar vlees boven het zadel in golfjes bewegen. Witte broek. De zon speelt een spel met strakke en minder strakke stof. Ze doet me niet aan een bronstig hert denken, zoals ik vaak heb als ik om billen

gebleekte jeans zie; een spiegel van een ree, een verlangend dier. “Pak me dan als je kan, je kan me toch niet krijgen.”

Mijn gehoor laat me in de steek, maar ik hoor wat ik wil horen.

“Indië verloren, rampspoed geboren,” hoor ik op de vlakte. Ze lachen. De vrouw in de jurk legt haar hand kort op de onderarm van de broekvrouw. Ze hebben de leeftijd van kinderen uit de Indië-tijd, Jappenkamp, de Koreaanse oorlog.

Martin muntte de naam van de voorloper van de Peizer Kring: de Neie SchrieversBond. En in mails in de berichtregel NSB zodat we nu allemaal verdacht zijn in Amerika en de rest van de wereld. Martin heeft zijn sporen getrokken in de Drentse cultuur. Oprichter van *Roet, Drèents letterkundig tiedschrift* met serieuze literatuur; eernsachtig zoals de Drenten zeggen; Drenten die nog plat praten en ook nog Drents lezen.

Roestbruine koeien liggen in een groep bij elkaar en wachten tot de hitte voorbij is. Ze kijken en luisteren, en ze bewaren alles wat ze waarnemen in hun harten, zo wil ik het graag. Martin is boos op de wereld, die gramschap is nog niet voorbij. Ik vroeg hem naar de boosheid, maar hij begreep mijn vraag niet. Ik was te vroeg.

Duitsers namen zijn schoonfamilie te grazen, dat was voor de Koreaanse oorlog en voor de overgave van Indië. Die Nachbarschult staat nog open en vindt een uitweg in een enkel gedicht of kort verhaal. De Tweede Wereldoorlog is nog niet voorbij, maar ik verdenk hem ervan dat hij de Duitse geschiedenis en de Nederlands collaboratie gebruikt als de schandebok uit het Oude Testament. Iemand moet de schuld hebben, iemand moet de schuld dragen en eraan kapotgaan. Maar wat is het onrecht ons aangedaan?

Volgens overlevering waren de meeste Drenten ‘fout’ in de oorlog. Ach, wie was niet bij de NSB? En zoveel Joden zijn niet uit Drenthe verdwenen, er woonden voor de oorlog nauwelijks Joden in Drenthe. En Kamp Westerbork kwam alleen in de provincie terecht omdat wijlen koningin Wilhelmina geen kamp bij Apeldoorn in de buurt wilde. Of niet soms? Vraag het Martin.

Ik luister niet meer naar de vrouwen die voor me fietsen. Als ze bij de volgende kruising rechtdoor gaan, sla ik rechtsaf. Als ze rechtsaf slaan, rijd ik rechtdoor. Er zijn veel wegen om thuis te komen.

Niemand vraagt me, maar ik heb de oorlogsmisdadigers van tachtig jaar en ouder allang vergeven. Misschien wisten ze wat ze deden toen ze twintig waren. Vast en zeker. Ik wist ook wat ik deed toen ik in de twintig was, maar ook mijn dagen in ondeugd zijn verjaard, al spelen ze in mijn hoofd nog het spel om op de eerste rij van de herinnering te komen.

Adri de Vrij zat bij me in de klas op de HBS. De eerste klas misschien. De brugklas wellicht. Arrogante - vanuit mijn platte Ericase perspectief - jongen uit Emmen met een gehoorapparaat. "Kun ie mij wel heuren," schreeuwde ik, en dan in het Hollands vanzelf. En daarna in zijn ander apparaatje. Hij zei niets. Misschien heeft hij me op die dag het schreeuwen afgeleerd. Ik hoor hem nog vaak.

John wordt zestig. Hij leest moderne Nederlandse literatuur. Ik bundel zijn boekbesprekingen tot een cadeau voor collega's en familie. De verzamelde recensies zijn zijn cadeau aan zijn sociale kring. *De helleveeg*, hij had het boek wel gelezen, maar nog niet besproken. A.F.Th. bestseller. 'Maar waarom moet ik dat boek lezen?' vroeg John. En ook in die vraag lag het antwoord besloten.

Ik las het boek en voor het eerst sinds jaren las ik tot de laatste bladzijde, al telde ik aan het eind de bladzijden. Hoe ver nog? De helleveeg gaf mij toestemming mijn familiegeschiedenis op papier te zetten. Niet alles is verzonnen rond Tante Tiny, Tinus, Tante Poets. Ik ken die vrouw van dichtbij en alle verwikkelingen die erbij horen. Ik schrijf ze op, zodra de tijd er rijp voor is, en dat duurt niet zo lang meer.

'De helleveeg is stilistisch knap, maar wat inhoud aangaat,' hij aarzelde. 'Waarom moet ik dat boek lezen,' herhaalde hij. De Peizer Kring bleef het antwoord schuldig. De vraag keerde met een U-bocht terug naar de schrijvers rond de keukentafel - buiten was het te warm op de granieten stoep met granieten tuintafel, en bovendien zouden we de mussen, koolmezen,

graspieper en spechten bij de voedersilo vandaan houden, verwende vogels als we ze hadden gemaakt. -

Waarom zouden anderen ons lezen? (Later: Het werd hoog tijd dat we aan onszelf voldoende bevrediging ontleenden.)

Martin las *HhhH* en andere boeken over zijn verleden tijd. Hij ging met collega's naar Polen en bezocht Auschwitz en al die andere oorden waar ik niet naartoe hoef. Er zijn veel plaatsen die ik mijd voor mijn welbehagen.

En in mijn kring zijn leeftijdgenoten, zestig jaar en ouder, druk bezig zich de Eerste en Tweede Wereldoorlog eigen te maken. Er is een eindeloze stroom boeken en films over toen. Ik sla ze over. Ik kreeg, zonder te vragen *HhhH* cadeau. "Mooi boek," zei Jan Borkent. Ja een boek over massavernietiging en de architecten van de dood kan een mooi boek zijn.

"Ja," zei Rouke, "mooi boek.' Hij doelde op de stijl, een combinatie van fictie en journalistiek. Een reportage en hier en daar verbeelding van de werkelijkheid.

In bed maakte ik een begin. Ons bed is een goede plek om te lezen. Na vijf bladzijden weet mijn hoofd dat het lichaam de ogen wil sluiten, daar is geen ontkomen aan.

De vorm, dat boek geeft me de vorm voor de vraag die op me ligt te wachten, dat las ik in *HhhH*. Noem alle namen, beschrijf de situaties, geef je overwegingen, knoop aan elkaar wat om verbinding vraagt en snijd los wat er niet bijhoort. Alles wat er in de Oorlog is gebeurd, is vreselijk genoeg om te verzwijgen en om te vergeven, het is ook verschrikkelijk genoeg om nooit weer een blad voor de mond te nemen. En na quatorze julliet maakte ik een begin met de vraag naar de vraag. Ook als niemand mij leest, beantwoord ik mijn vraag; of niet.

In *De helleveeg* is Tante Tiny op te sporen, ze bestaat echt, net als de andere familieleden echt bestaan, en ook weer niet. "Waarom moet ik dit boek lezen?"

Herkenning en troost en vermaak, ja, zo is het leven geordend in chaos.

Ik noem in mijn vragezaadverhaal de Peizer Kring en ik maak

een kring groter dan de kring rond Peize. Misschien verander ik alle namen, misschien versluier ik de gebeurtenissen. Waarom zou ik? Ik heb iedereen, ook die er niet om heeft gevraagd, of die gaat vragen, vergiffenis geschonken voor zijn of haar daden. Maar ik ben god niet, want die bestaat niet en ik wel, dus wat ik aan de mensheid geef of schenk, blijft tussen mij en de mensheid, de Peizer Kring. Niemand zit op weer een nieuwe god te wachten, en wie wel op een nieuwe god wacht, die vindt wel leidsman en vertrouweling, al dan niet een straffende en vermanende.

De jongens van Reggefiber graven putjes in de straat, lassen glasvezels aan elkaar en gooien de putjes dicht. Een volgende ploeg komt op een andere tijd om de kabels ondergronds naar de huizen te schieten, op elke handeling is een vervolg.

Na de ochtendpauze - schoft - staren de Sallanders gezamenlijk naar het eind van de Elzenlaan, als zwartbont vee dat in een weiland zonder afspraak met de kont naar de wind staat gekeerd en doet waarvoor het is geschapen; grazen. Er is niets te zien op de hete zomerdag. Wie niet buiten hoeft te zijn, blijft binnen.

Jongens zijn het tussen twintig en zestig. Oranje hesjes en halflange broeken. Ze zwijgen en als ze aan het werk gaan klinken oerkreten van het ene putje naar het andere. Kwajongens. Hier gaat contact bovengronds en zonder iPhone. Wie ver afdwaalt komt met een kreet dichtbij. Het werk is aan de grond.

2.

Mijn vader zat in de aardappelen, aardappels zeiden we en nog steeds weet ik geen keuze te maken tussen die meervoudsvormen. Het ene is beschaafd en het andere is boers, van het platteland. Het onderscheid is vervaagd. Beschaving is niet altijd in een stad te vinden, al lijkt dat soms wel zo.

Aardappelen, aardappels was de grote liefde van mijn vader, misschien dat mijn moeder een korte onderbreking van die hartstocht is geweest. Ik weet dat niet. In elke liefde hoort een periode van bedrog, verraad, een periode van twijfel en

onderliggende haat, nijd, weerzin. Hartstochtelijke liefde jaar in jaar uit is dodelijk, zij het niet voor het lichaam dan is het wel voor de geest. Seneca adviseerde binnen vijf minuten afstand te nemen van opkomende hartstocht om het vege lijf te redden. Ik heb zijn gelijk een aantal malen aan den lijve moeten ervaren voor die werkelijkheid - ik zeg niet *waarheid* - tot me doordrong. Verliefdheid is een besmettelijke ziekte. In bevindelijke kringen weten ze daar beter weg mee dan in vrijgemaakte milieus.

Sientje, Voran, Prummel en andere aardappelrassen waarvan de namen me niet te binnen schieten. Het aardappelland lag - wat verhouding aanging - in het verlengde van de katholieke kerk. Op de knieën voor het gebed. Aardappelrooien deden we met blote handen en met rieten korven als vaste begeleider. Mijn vader rooide twee rijen in de tijd dat ik één rij uit de grond wroette. Gedachtenloos tijdverdrijf, maar misschien heb ik daar mijn geest voorbereid op reflectie. Routine-arbeid als kader om de gedachten hun gang te laten gaan, zoals ik na een fietstocht weet hoe het verhaal een vervolg kan krijgen. Niets doen om verder te kunnen.

Een enkele maal kwam zaad uit Wageningen. Aardappelrassen werden daar gepaard en het bevruchte zaad groeide uit tot nieuwe rassen. Mijn vader selecteerde uit de willekeur van de natuur. Wat niet deugde, gooide hij weg. Dat was anders dan met het kroost dat hij - onwillekeurigheid op z'n best - verwekte. Elke nakomeling verdiende zorg, veiligheid, voeding en opvoeding. Kinderen weggooien was er niet bij. Ook de oudste op wie de opvoedkwaliteiten werden getest, mocht blijven. Ik weet niet of mijn vader een of meer van zijn kinderen weg had willen gooien. "Ik mag iedereen evenveel," betekende niet meer dan: "Ik ga hier geen uitspraak over doen." En "mag" betekende niet hetzelfde als houden van. Houden van kwam in zijn vocabulaire niet voor en op Erica, in Drenthe, was hij niet de enige met dat ontbrekende werkwoord.

Gloria's, Rosenval, Doré's, Texelaars, Frieslanders, rattes. Meta heeft ze in haar volkstuin. Nieuwe aardappelrassen, de ene soort is resistent tegen phytophtora, de andere heeft last

van roest. We rooien ze voor het loof is afgestorven. De aardappelen maken plaats in de aarde voor kool en sla. Ik schrap de aardappelen. De velletjes laten gemakkelijk los, direct na de oogst. Al na een dag laat de ingedroogde schil niet meer los. De punt van de klomp op en neer in de emmer met aardappelen onder water. Koken, afkoelen, bakken in roomboter en alleen gebakken aardappelen als warm eten, meer was niet nodig.

Mijn vader kijkt over mijn schouder mee als ik in de gootsteen de Gloria's van hun velletjes ontdoe. Houden van past beter bij aardappelen dan bij mensen. Aardappel als schoothond in de overlijdensadvertentie; eeuwige trouw.

De aardappelveredeling leverde geen resultaat. Een ras moest beter zijn dan de bestaande en dat was Stabiel niet, voldoende zetmeel - mooi onderwatergewicht - maar geen goede vorm. Geen nieuw ras aardappel overleefde mijn vader. Hij werd ingehaald door de tijd. Rouke schreef een kinderboek: *Pieter Pieper het aardappelmannetje*. Lotgevallen van een knol. Aan het slot stopt hij het mannetje in de grond.

'Praat met je voeten,' zegt de pedicure. Ik kijk haar aan en blijkbaar spreekt mijn gezicht een taal van niet-verstaan. 'Of begrijp je me niet? Praat met je voeten voor het slapen gaan.'

Ik praat met mijn voeten, ik praat met mijn benen, met mijn knieën, mijn dijen, mijn heupen. Ik praat met mijn longen, mijn lever en mijn hart. Ik praat na het plassen met mijn prostaat. Ik maak mezelf wijs dat het een dialoog is tussen mijn hoofd en mijn lichaam, maar het is een monoloog met elementen van een mantra in zich. Ik bezweer mijn lichaam goed voor mijn hoofd te zorgen. Ik wil dat mijn geest helder blijft en de boodschap - welke? - mag blijven verkondigen.

Ze had mijn voeten gedaan zoals een slager een varkenspoot doet. Dat stel ik me voor. Met overgave en betrokkenheid bij mijn onderdanen. Ik zag me als een farao op een troon en een bevallige hofdame die mijn voeten in haar gestulpte handen hield. Een warme invoelende koker om mijn onderdanen die zich langzaam los maken van mijn lichaam.

"Laat me niet alleen," zing ik zachtjes als ik door de onlanden fiets en verder over Donderen en Norg. "Laat me niet alleen,"

en ik kijk naar de trappers waar mijn voeten bewegen.

"Je voeten nemen afscheid van je," zei Huisman. De huisarts kon in de toekomst kijken. Bij tientallen klanten had hij in het verleden gekeken. Hij vertelde me wat me te wachten stond. "Als je niet kijkt, weet je straks niet meer dat je ze hebt. Je voeten."

De huisarts tutoyeert me vanaf de tijd dat mijn ongemak een medische naam heeft. "Dit avontuur gaan we samen aan," zei hij. Hij beroofde me op dat moment van mijn persoonlijk eigendom. Hij zegt je en jou tegen me. Dat hoeft niet van mij. In vertaling betekent dat: ik heb liever dat U me vousvoyeert. Zeg maar U. Ik houd het liefst afstand tot piskijkers en waarzeggers, hoe deskundig ook.

Als de nood hoog is, word ik liever geholpen door een onbekende dan door een huisvriend.

"U bent spiritueel," zei de pedicure. We spraken over god en de diepste gedachten en over eindigheid. We spraken over eindigheid en over alle zaken die op het eerste oog niets te maken hadden met mijn voeten en haar handen. Op de nagel van haar linkerduim had ze een icoon geschilderd, misschien een plakplaatje van Maria met kind. Haar ongeringde mollige vingers deden waar ze goed in waren.

Ik keek naar de zorg en naar de aandacht, maar mijn voeten wisten niet wat ze overkwam. Vanavond zal ik mijn voeten vertellen hoe haar handen met korte dikke vingers ze streelden alsof ze haar eigen lichaam verwende.

Ik droeg in het kleine behandelkamertje regels van Seamus Heaney voor. Over hoe vreemd iets in het verschiet slechts kenbaar is in het licht van waar je doorheen bent gegaan. Ik leerde die strofes uit mijn hoofd, niet om te onthouden, maar om ze te kunnen gebruiken op het moment dat dat nodig zou zijn.

En nadat ik me bekend had gemaakt als schrijver was haar drempel geslecht. En dat een verhaal de titel *Skazki* droeg was de klink van haar Russische deur. Verhalen in haar taal. Vijftien jaar jonger en zwart geverfd haar in een staart. Wit uniform en schort tegen rondspattende nagels en stof van losgeschuurd eelt.

Poëma's van Pushkin. Een man en een vrouw, linksom en rechtsom. Nalewo o naprawo. Daar had ik Russisch voor geleerd in een vorig bestaan dat veertig jaar achter me ligt.

Bij vertrek in de hal met een icoon op een paneel en zicht op een samowar - de Russische kraantjespot - in de woon-kamer waarvan de deur halfopen staat, zeg ik dat Isaak Babel een goede verhalenschrijver schijnt te zijn. Babel. Isaak Babel.

'En U? vraagt ze. 'Waar schrijft U over?'

'Liefde en dood,' zeg ik. Ik zeg niet dat ik meer over dood schrijf dan over liefde. Het is gemakkelijker om over dood te schrijven. Schrijven over liefde, misschien maak ik een begin.

'Liefde en dood,' herhaalt ze. 'Liefde en dood. Ljoebitj o Schmert.'

In de open deur met uitzicht op het plantsoen, met mijn blik op een moeder met kind en een loslopende hond, pakken haar dikke vingers mijn bovenarmen vast. Ze zoent me op mijn wang.

'Liefde en dood.' любить и смерть

In de nacht na mijn bezoek aan de pedicure droomde ik van Irma. Niet echt natuurlijk, maar voor het hanengekraai kwam ze in mijn hoofd voorbij. Ik laat gebeuren wat komt en langzaam houd ik niets meer tegen, ook onwelgevallige zaken bekijk ik met enige afstand en soms met berusting. Boeddhisme, daar heeft het mee te maken, maar er is ook verwantschap met de fysieke leeftijd en met de boeken die ik lees. Ik lees voor troost en voor richting, ik lees en luister naar mogelijkheden die bij me passen. Dat maakt dat ik selectief afwezig ben, dat is zo. Ik schaam me niet meer voor mijn afwezigheid in gezelschap, schaamte is zinloos las ik op een richtingaanwijzer en die heb ik gevolgd.

Irma studeerde Russisch in het jaar dat ik mijn bijvak koos: Russisch. Ik was benieuw naar de betekenis van gespiegelde letters als de R die van de andere kant bekeken *Ja* als klank draagt en geen rollende R is. Irma kwam uit het westen, blond kort haar en een mooi figuur, voorzover ik daar als twintiger vatbaar voor was. Schoonheid deed me niet veel. Ik keek op straat geen meiden na.

We vonden elkaar aardig. Irma kwam vaak bij me eten en ik kreeg een pedicurezoen na de vla of de joghurt. In de tijd dat we met elkaar verkeerden zonder verkering te hebben is mijn fiets gestolen. Dat weet ik nog. Ik was naïef en Irma had ook nog geen stappen op het relatievlak gezet. Als we al wilden paren, hadden we beide waarschijnlijk wat afgeklungeld om de eerste beginselen onder de knie te krijgen. Schiedam, Spijkenisse; het leek wel Erica, misschien was het wel Erica. Het geslachtelijke bleef achterwege. Ik weet niet wat ik heb gemist, en dat geldt voor veel zaken die ik niet heb meegemaakt.

Ik zocht Irma op het web, maar ik vond haar niet. Dat overkomt me vaker.

"Ja," zeg ik, "ik heb goed geslapen. Nee, ik heb niet gedroomd, of ik weet niet meer wat ik heb gedroomd." Als ik wil dromen, leg ik een extra deken op het bed. Dat is mijn illusie: wie warm, te warm slaapt, droomt meer. Ik heb geen bedgeheimen.

Ik vraag me af waarom ik Irma op het web zocht. Wat maakt het uit of ze nog leeft of niet meer leeft? Ze heeft een zaadje in me geplant, naast al die andere die in me terecht zijn gekomen. Het ene is meer ontkiemd dan het andere. Iedereen heeft iets aan me toegevoegd. Michel de Montaigne leerde me dat ik mijn wortels niet hoef bloot te leggen. Ik parafraseer. "Als je je huis laat zien, vertel je niet van de makelaar en de aannemer, niet van de aardappelen die drie jaar eerder in juli nog op de akker van de fundering bloeiden. De timmerlui en metselaars noem je niet, ook al ken je ze bij naam. De stoffeerder, de schilder, de melkman; je laat bijna alles weg, en toch kun je je huis laten zien, zoals het er vandaag uitziet."

Vandaag vertel ik van Irma, ik zeg niets over haar.

3.

Twee mensen laten me weten dat ze geen zelfmoord hebben gepleegd dankzij mijn aanwezigheid. Ik feliciteeer ze met hun bestaan. De mededeling laat me koud. De eerste keer en ook de tweede keer dat ik het bericht hoorde. Dit besluit heeft niets met mij te maken, vertel ik mezelf. Wat een ander be-

slist dat beslist een ander. Ik ga de dialoog met mezelf aan, maar mijn zelfgesprek verandert in een monoloog. Totdat mijn alterego tegen mijn ego zegt: "Nu is het wel genoeg geweest." Ik hoef mezelf tegenover mezelf niet vrij te pleiten. Die tijd ligt achter me.

Het is vijf uur geweest. Ik haal de krant achter de deur vandaan. De krant is ongelukkig terechtgekomen. De voorpagina is gekreukeld. Ik strijk de vouwen weg. Er staan veel doden op de voorpagina, en achterin enkele met naam genoemd.

Overdaad schaadt niet. Ik maakte persberichten bij mijn boeken en boeken uit mijn fonds, oneindig vermenigvuldig ik literatuur in de aankondiging naar lezers. Geen klanten. Ik gebruik verkeerde methoden of niemand is geraakt. De poëzie en de verhalen blijven in mijn handel onaangeroerd als een afgewezen minnares, of minnaar. De lezers willen me niet, of ik weet ze niet te bereiken. Ik ben vertrouwd met die hebbelijkheden van de menselijke en natuurlijke natuur.

Negatie van negotie heeft niets met kwaliteit of waarde te maken. Niet alles. Alles heeft zijn eigen waarde, en meerwaarde als iemand er waarde aan toekent. En als niemand waarde toekent blijft de eigenwaarde. En na alle venterij van mijn en andermans belevenissen blijft de eigenwaarde op de eigen vierkante meter. Kleiner dan een vierkante meter.

In sommige zaken ben ik kordaat. Als niemand wil wat ik maak, als niemand mijn boeken en verhalen en de schrijvers uit mijn stal binnen wil laten, rest mij de hele wereld ter verpoozing. Ik rust tot de volgende uitbarsting. Ik schrijf enkel uit eigenbelang. Er is niets veranderd in hoe het was.

Joris Luyendijk van NRC/handelsblad oefent in onderzoekende journalistiek. Hij werkt in London en probeert greep te krijgen op de financiële wereld. Ik maak me niet druk om financiën, die luxe kan ik me veroorloven. Ik heb geen aandelen en geen obligaties. Ik swap niet. Zijn verhalen lees ik sporadisch. Halverweg haak ik af, ik raak de draad kwijt. Ik volg mijn eigen draad en probeer wat hij met geld & handel doet met mijn bestaan uit te voeren.

Welke vragen stel ik eigenlijk? Welke vraag?

Ik ontdek vragen door antwoorden te geven. Wie om een mening verlegen zit kan bij mij terecht, maar wees er snel bij. Mijn meningen raken op. Elk antwoord roept een volgende vraag op. Und so geht es immer weiter. Dat brengt me bij muziek.

Ik ben opgevoed als cultuurbarbaar, als het over muziek gaat. En niet alleen wat muziek aangaat. Een koffergrammofoon van Philips, waarvan ik me vooral de gele verkleuring van het plastic herinner. Dat is me bijgebleven van muziek, die verandering van materie. In Groningen woonde ik op kamers en ik kwam terecht op een feestje van ene De Bie. Ik wist niet wat kunst was, maar na dat feestje begon het te dagen. De ganse avond speelde dezelfde single. Minder dan drie minuten een Hollandse romance. Van de Selvera's, of Anne Grönloh (die niet zo heette) met *Brandend zand*. Eenmaal probeerde ik de andere kant van de single af te spelen - dat durfde ik - maar ik werd gelijk gecorrigeerd.

"Wat voor kleur onderbroek heb je?" vroeg de gastheer en opnieuw klonk *Brandend zand*.

Rita kwam uit Tijnje. Geadopteerd en verder veel verhalen. De stortbak van haar wc - nog hoog tegen het plafond - was defect. Ik stond op de bril, enkel sokken aan. Ze omarmde me, haar armen om mijn trillende knieën. Ze heeft me gevoeld. Ik was doordrongen van haar en van mijn bestaan. Ik kreeg de drijver op z'n plaats. Tijnje. Ze trok aan de ketting. Alles werkte perfect.

Ik voel Rita's hoofd in m'n kruis, elke keer op de A7. Dat begint in Drachten en eindigt voor Heerenveen. Mijn lichaam heeft alles onthouden. Nooit was ik in Tijnje. Waarom was ik nooit in Tijnje?

Ik lees heidekleurig gedenkboek 150 jaar Erica en het enige wat ik uit de honderden bladzijden beschrijving van mijn oorsprong kan navertellen is het bisschoppelijk verbod uit 1952 - ik was twee en wist nog niet dat sport niet aan mij besteed

zou zijn - waarin verordonneerd werd dat de katholieke voetballers van Ericase Boys niet tegen de protestantse voetballers van Erica in de wei mochten komen. Alsof ik op zoek was naar bevestiging van een vastgeklonken mening. En als ik die anekdote met enige schroom, trots en opwinding vertel aan ongeinteresseerden - waar heb je het over? Houdt dat je bezig? - schakel ik over naar de wedstrijd tussen soennieten en sjiieten of verhaal ik van potjes voetbal tussen Duitsers en geallieerden tijdend het kerstreces bij Ieperen. En na elkaar een gelukkig nieuwjaar te hebben gewenst kropen de kwajongens terug in de loopgraven om elkaar van het leven te beroven. Althans serieuze pogingen daartoe te doen. Ik zoek verschillen en overeenkomsten, maar ik vind ze onvoldoende. Welke vraag stel ik eigenlijk?
Ieperen kan wel op 17 manieren gespeld worden. Meer misschien.

4.

'Je bent een ongeleid projectiel,' zegt Harry.

'Een ongeleid projectiel,' herhaal ik. Ik voel een grijns op mijn gezicht.

'Ja, een ongeleid projectiel.' Hij lacht en legt zijn handen plat op tafel, alsof hij een onwrikbaar feit neerlegt.

Ik ben een kogel aan mijn doodskist.

5.

Inmiddels heb ik 35 boeken in de webshop en ik heb de laatste weken hard op de tamtam geslagen. Iedereen kan me kennen, en de boeken. Niemand, op een enkeling na, bestelt een boek. In een zee zo vol vissen vindt niemand mijn vliegende vis.

Ik wind me op over de trage aflevering van bestellingen, maar wat levert die vertraging me op, naast een hoog adrenalinegehalte? Ik kijk in de spiegel van mijn karakter.

Welk boek zou ik willen schrijven? Welke roman dient zich aan? Een bundel korte verhalen, en wat zijn de rode draden? Ik maakte fotoboeken over vilten, dahlia's, Drents eigen kost

met 19 recepten uit eigen keuken. Ik maak boeken voor mezelf. Vrijheid om terug te gaan naar de bron. Overwegingen: Geheim Dagboek uit mijn tienerjaren. De cirkel gesloten.

6.

Monoloog met mijn alter-ego. Ik laat het kind in me praten. Ik laat de leraar het woord voeren. Ik laat de timmerman en klusjesman in me vertellen van de werken.

Een jaar na vertrek hoor ik de didacticus in mijn dromen, in herhaling komt de opvoeder in de vroege ochtend bij me op bezoek. Op visite. Visite is geen bezoek. (En is er een Hollands woord voor sloffe koekjes?)

7.

Ik kan mezelf niet bijhouden, maar ik overloop me ook niet. De verleiding is groot om de gebeurtenissen chronologisch en feitelijk op te schrijven. Een dagboek, maar dan doorwrocht. Ik onderdruk die neiging, niet omdat ik niet wil vertellen wat op mijn pad komt, maar om er een andere duiding aan te geven. Ik wil mezelf optillen.

8.

Twee auteurs kwamen voorbij. Eén heb ik geparkeerd in mijn literaire thriller *Apport Kasper, apport*. Een klein deel, een heel klein deel, maar ze kwam op het juiste moment om mijn novelle vaart te geven. Ik schrijf en lees mijn verhaal hardop. Ik schrijf en lees weer hardop, ik schrijf en ik lees weer hardop. Na drie keer is het boek klaar, niet altijd af. Wat af is, is niet gemaakt.

Ik las *Apport Kasper, apport* in het restaurant aan het Martinikerkhof in afwachting van wie niet kwam. Ik las met gesloten mond en ik kon mijn tranen bedwingen. De hond in mij.

9.

De tweede auteur trek ik naar de aarde. Hij schrijft zijn leven, en dat is misschien per definitie geen literatuur. Blijft de

vraag: wat is literatuur? Antwoord: *Apport Kasper, apport* is een literaire thriller. De tweede auteur is halverwege op zijn ontdekkingtocht. Ik vertel hem dat hij zijn verleden beter kan vergeten, vergeten door te omarmen. Ik vertel wat ik doe.

10.

Ik schreef een IK naar NRC.

> *F*ck off 3*
> *Om tien uur ben ik de eerste gast in het restaurant van het Groninger museum. Even later komen twintig dames binnen. 'Samen afrekenen,' hoor ik de ober zeggen. Een vrouw protesteert. 'Beleid,' verschuilt de ober zich achter hogere machten. De voorvrouw draait zich naar de groep: blijven we of gaan we weg? 'En als we aan aparte tafeltjes gaan zitten?' zegt ze.*
>
> *Als mijn afspraak is vertrokken heb ik een uur over. Bij de trap naar de tentoonstelling hoor ik uit een nors hoofd. 'Kaartje?' Beneden staat de titel van de Chinese expositie van Ai Weiwei: Fuck off 2.*

En deze honderd woorden spookten me een halve dag door mijn hoofd. Wat wil ik met dit bericht? Wat vertellen deze paar zinnen me over mijn geest, mijn drift en drijfveren? Ik legde honderd stenen naast de schuur, een pad naar de achtertuin. Mijn handen deden wat nodig was voor een straat, mijn hoofd was met andere zaken bezig. Honderd woorden. Honderd woorden gaf ik prijs. Ik stelde een vraag bij elke steen, ik gaf een antwoord bij elke steen in het zand. Wachten tot er een antwoord boven komt drijven. Misschien een passend antwoord. Ik wacht.

11.

In de Volkskrant van 17 september 2013 een bespreking door Paul Verhoeven van de film *L'Empire du sens* (1976) van Nagisa Oshima. De film staat bijna een half jaar op de harde schijf van de recorder. Ik keek niet. Harde porno verpakt als

cultuur. Ik dacht aan Ai Weiwei in het Groninger museum met - één van de antwoorden - Fuck off 2. Puberaal.

In de jaren zestig opwinding rond vaginale rooksters. Nu Chinese vrouwen met de benen wijd en een sigaret, schaamhaar en een aansteker. Ik keek. Zonder filter. Ceçi n'est pas une pipe.

12.

U. Ik sprak haar aan met U. Zij sprak mij aan met U. Ik liet dat zo. Zij liet dat zo. We kwamen nader tot elkaar. U, U begrijpt dat wel.

13.

Ik keek opnieuw naar V.S. Naipaul en naar Philip Roth. Interview Naipaul: 'Ik kom uit een milieu waarin iedereen zijn of haar plek weet. Niemand leest. Er is geen noodzaak om te lezen.' Niemand leest me.

Roth: 'Als ik schrijf ben ik volwassen en tevreden met de uitdagingen die ik mezelf voorleg. Als het werk is voltooid, raakt het kind wakker.' Zie me, hoor me, lees me.

14.

Mijn stem. Mijn stem klinkt ook als mijn stem als ik me uit de luidsprekers hoor. Ik las *Apport Kasper, apport* - in ien raom - voor en ik luisterde naar mijn verhaal. Ik herken steeds meer. Het is een ooggetuigeverslag van mijn kindertijd, van mijn beleving van mijn kindertijd. En iets anders dan mijn beleving heb ik niet.

Twee uur spreektijd en het voorleesverhaal moest de deur uit, met de glasvezel de wereld in. Niemand kon me stoppen of vertragen. Ik rationaliseer elke handeling tot ik het er mee eens ben. De rem heb ik niet gevonden. Er is geen rem, er is verandering van inzicht voor nodig. En ervaring.

Leven na de dood stond uitgebreid in het *Roder Journaal*. Wellicht word ik herkend, als nog levende, maar er is niet één bestelling gekomen. De ontlezing slaat toe, steeds hefti-

ger. Niemand, bijna niemand zit op mijn verhaal te wachten. Amen, Ainsi soit-il. Waar ben ik mee bezig?

15

Vriendschap. 'Als je naar Australië zou verhuizen,' vraagt Sientje, 'met wie zou je in je achterland nog contact onderhouden?'

16.

Over jaloezie. Probeer ik Montaigne te imiteren, of van hem te leren?

17.

En als je niet zou schrijven? Alsof ik niet zou ademhalen. Met mijn boeken adem ik tot voorbij de laatste adem.

18.

Geluk dat ik niet depressief ben. Had ook gekund.

19.

Mijn lichaam gaat zijn eigen gang, en mijn hoofd.

20.

Ik probeer in overzicht te denken, niet anekdotisch. Maar ik denk voortdurend aan gebeurtenissen, voorvallen. Ik zag initialen, vier, in de manchet van een paars overhemd met witte krullen van foraminiferen, amoebes, tribolieten.

Ik lees verhalen van Isaak Babel. Hij tart alle regels die zouden gelden voor een eerste zin van een verhaal. Maakt niks uit. Elke zin is goed. Het gaat om het vervolg, en er hoeft geen eind aan een verhaal te zijn, misschien bij voorkeur niet. Maakt ook niet uit. Ik denk, dat wil zeggen: mijn gedachten gaan regelmatig naar de structuur en inhoud van verhalen.

De inhoud, *ach* wilde ik zeggen, maar dat zeg ik niet. De inhoud kan barok zijn, dat hoef ik niet te verzinnen. De in-

houd is een voertuig naar een ander land, een hoger plan, een hoogvlakte, een rivier, een meer, een lucht, een gevoel, een beleving.

In boekbesprekingen staan de feiten vermeld. Kunstenaar, polygamist, blijkt homofiel met voorliefde voor biologie, heeft tweeling bij een te zware negerin die predikante is in een baptistengemeente. Een kind hyperintelligent, andere helft autistische brommerliefhebber, enzovoort. Dit is niet moeilijk. Babel beperkt zich tot soldaten, Duitsers, Fransen en dronkelappen. Hij kijkt, meer hoeft niet.

Naar een hoger plan tillen kan door geen namen te noemen. De beleving los van de aanbrenger.

De hele dag, 's ochtends, 's middags en later komen mannen en vrouwen voorbij uit een nabij en verder verleden. Elke dag. Ik vraag ze niet, ze komen. Ik weet niet wat ze me willen vertellen. Misschien wordt het tijd op te schrijven wat ze me willen vertellen. Goed idee.

21.

Stiefopa.

22.

Ik reageer snel, druk soms, ik maak, produceer. Na een half woord maak ik een boek, reorganiseer ik tuin en erf. Snel, niet voor mijn doen. Ik voel me geremd en ongemakkelijk als anderen me niet bij kunnen houden.

Misschien voel ik me ongemakkelijk als anderen met andere zaken bezig zijn en me links laten liggen.

Meta kent me een beetje. Ze valt niet - meer - uit als ik een dure struik heb gesnoeid. Soms nog.

23.

Ontroering. Ik vermijd ontroering. Ontroering is te groot en te omvattend voor me. E.g. Ik lees de folder van het UAF en ik huil over ambitie en doorzettingsvermogen van-.

- Dat streepje - met een punt zag ik in een boek. De woorden

stoppen, de stroom gaat verder. - Niet verder spreken.

Mijn desinteresse is deels mijn bescherming tegen ontroering. Ik beschreef het ook in *Apport Kasper, apport*. Ik kijk vrijwel geen tv. Voegt weinig aan me toe, heb ik het idee, en ik raak snel van streek; waar ik geen zin aan heb.

24.

Aanzet

Mijn minnares heb ik al negentien jaar niet gezien. (Ik durf aan de columnistenwedstrijd mee te doen.) In de jaren dat we vreeën las ze geen krant. De ochtendkrant, ook de maandagkrant, legden we op het mos, op bosgrond, op heide en weide voor we uit de kleren gingen. La bonne chose. Ik verwed er een fles rosé onder dat ze nog steeds geen krant leest, zo'n vrouw was ze. Geletterd, maar op klassieke wijze.

Als echte man las ik de krant, voor of na de daad. En op het hoogtepunt van de buitenschoolse vrijerij gaf ik mij na de coïtus in het vrije veld over aan wereldnieuws en lokale politiek. Haar geur - heur locht heet dat in mijn moerstaal - overschaduwde het nieuws, vooral bij de sportbijlage was dat geen bezwaar. Maar...

Liever vermijd ik Maar... Ik geef de voorkeur aan En...
En als ik haar opsnoof uit de krant, terwijl ze vertrok naar haar plek van bestemming, inhaleerde ik de geur van zoete zwarte drukinkt, aanzienlijk minder vluchtig dan het lijfelijke rozenparfum van minnaars.

STOP
Goede start. Wie heeft immers geen minnaar of minnares? Of wie wil er geen voor het tijdelijke avontuur. En dat laatste is meteen het grootste bezwaar. Sex scoort en intimiteit verkoopt, maar maakt zich door die openbaarmaking tegelijkertijd banaal. Ook de verwijzing naar de Volkskrant is goedkoop jaren 90. Beter is het om de ochtendkrant bij naam te noemen. Trouw - misschien wel de beste krant voor natuurlijk overspel - was mooier geweest.

De eeuwige Pavlov-reactie op de geur van overspel

is gezocht. Liefde, ook door CU afgekeurde liefde, duurt nooit langer dan zeven jaar. Drukinkt blijft drukinkt, ook al verandert de samenstelling in de loop van de jaren.

Vlotte pen is zeker aanwezig. Goed geprobeerd, maar niet goed genoeg. We raden de would be-columnist aan een volgende liefde te zoeken op de wakkerste krant of in een avondtabloid. Next please.

25.

Columnistenjacht de Volkskrant didu@volkskrant.nl

Pavlov, la bonne chose

In de jaren dat we vreeën las mijn minnares geen krant. Mijn ochtendkrant vleide ik op mos, bosgrond, heide en weide voor we uit de kleren gingen. Overgave aan de actualiteit van de dag, zonder verleden en zonder toekomst. Ik verwed er een fles rosé onder dat ze nog steeds geen krant leest. Geletterd, op klassieke wijze.

Als echte man las ik de krant, voor en na de daad. Op het hoogtepunt van de vrijerij gaf ik mij na - la bonne chose - in het vrije veld over aan wereldnieuws, lokale politiek, cryptogram en volkskeuken. Haar geur - heur locht in mijn moerstaal - overschaduwde het nieuws, bij de sportbijlage geen bezwaar.

En als ik haar opsnuif uit de krant, inhaleer ik de geur van zoetzure drukinkt, na jaren indringender dan het lijfelijke rozenparfum van minnaars.

STOP
Goede start. Wie heeft immers geen minnaar of minnares? Dat is meteen het grootste bezwaar. Sex scoort en intimiteit verkoopt, maar maakt zich door openbaarmaking banaal. Ook de verwijzing naar de Volkskrant is goedkoop jaren 90. Beter is het om de ochtendkrant te noemen. Trouw - misschien wel de beste krant voor natuurlijk overspel - was mooier geweest.

De Pavlov-reactie op de geur van overspel is gezocht.

Liefde, ook CU-afgekeurde liefde, duurt nooit langer dan zeven jaar. Drukinkt blijft drukinkt, al verandert 'de locht' in de loop van de jaren. Vlotte pen is zeker aanwezig. Goed geprobeerd. En de slotzin; naadje. Nieuwe haring uit de krant, ook lekker.

26.

Kwetsbaar en beledigd.

27.

Isaak Babel schrijft indringende verhalen. En elke openingszin, elke beginalinea houdt zich niet aan de regels later bedacht voor experts. Babel begint en gaat verder. Geen verrassing, geen verhaalintrekker. Hij begint en na een paar bladzijden eindigt hij. Zo kan het ook. Niets gelegen laten liggen aan deskundigen.

Ik lees artikelen uit de *Huffington Post*. Boeken en schrijvers. Gaat niet over politiek en niet over de maatschappij. De schrijvers benoemen het gereedschap en de contouren. Ze zeggen wat ze wel willen en wat niet. Ze stellen vragen, daar kan ik mee op weg. Ik wilde zeggen: daar houd ik van.

Voor alle helderheid: houden van; dat wil ik niet gezegd hebben.

28.

Jaarboek in de vorm van een jaarboek.

29.

Ik leer veel van mijnbestseller. Wat zoal? Ik pas in het patroon. Er staan tien bestsellers op stapels achter de voordeur. Ik loop een boekhandel binnen en ik kijk nergens naar. Mijn ogen dwalen, maar zien niets. Ze zien alleen wat ik voor ogen heb.

Ik zag mijn eigen boeken niet, en ook de andere boeken gingen aan me voorbij. Ik zocht naar waarover ik las, meer niet. En in de breedte overkomt me dat meer - overkwam me

waarschijnlijk altijd, zonder dat ik er weet van had -. Ik ben monomaan.

Ik ben monomaan en niet gericht op eten. Ik weet niet wat ik heb gegegeten en mijn maag vertelt me een uur na de maaltijd dat het teveel was. Ik proef niet. Ik ken geen smaken.

Laconiekheid en bescheidenheid, leer ik. En wat had ik verwacht, of wat had ik gedroomd? Bestsellers. Bestsellers? Ik ben op zoek naar mijn rol, een rol die ik buitelend maak.

Verontwaardiging en gekwetstheid zijn nog groot in me. Ze krimpen als ik ze neerschrijf. Neer, met de schouders tegen de grond.

30.

Lofar staat midden in het veld, aan de rand van de Hondsrug. Met Jan sta ik in het veld. We worden vanuit het heelal bekeken, terwijl we naar het heelal kijken. We staan buiten de Kooi van Faraday, iedereen kan ons zien. En ver weg, miljarden lichtjaren ver weg, vraagt een ander: 'Vreemdeling, wat staat ge naar mij te staren?'

31.

Faalangst, al lijkt dat misschien niet zo vanaf de buitenkant. Ik stuur boeken naar NRC Wetenschap. Misschien verdwijnen ze in een zwart gat. Alles verdwijnt in een zwart gat. Mijn boeken verdwijnen in een zwart gat. Het heeft geen zin om over alles te spreken, een beetje is genoeg.

Meta kwam kort. 'Je ziet er gelukkig uit.'

'Ik schrijf.'

Ik roep ongemak over mezelf af door niet te schrijven. Aanloop.

Faalangst. Ik maakte een boek voor Marco. Konikpaard op het omslag. Konikpaard met een penis van enige lengte.

Marco's proefschrift gaat over sexuele voorlichting en wat ervan blijft hangen bij VMBO-leerlingen. Parende paarden, stoeiende stieren. Ik paste *Aan de slag* aan. *& Biology & Sex & Education & Other Stuff.* Ik zette zijn naam op het om-

slag en ik bedacht een extra onderzoek: In hoeverre raken toeschouwers opgewonden door parende dieren? Zie tabel in het boekje. Pubergrap, maar bloedserieus.

Wat ik op het corso zag: meidenlijven en oude mannen met een koeienhoorn als peniskoker. Wat een fraaie afspiegeling van de huidige cultuur.

Writers to writers *Huffington Post*. Een schrijver kiest een buitenstaander. Half Japanner - half Amerikaan. Zo hoort de hoofdrolspeler nergens bij. Zo kan de leidende figuur beter kijken en zien wat - in alle openheid - verborgen blijft

En mijn rol om de Konikpenis op een boekomslag te zetten. Het hoofd in de strop. Ik doe dat keer op keer. Ik voel spanning en onrust; en opwinding ook. Ik ben geen held. Ik zoek nog naar mijn rol.

Als ik me bekend maak: schrijver, fotograaf, denker, man, leraar en ook nog chemicus. De volgorde verschuift.

-Ik voel een glimlach op mijn gezicht als ik deze overwegingen opschrijf, dat is het geluk dat Meta zag - Ik volg mijn stroom; ik gehoorzaam.

Barry Eisler in *Huffington Post* in gesprek met Mark Rubenstein. Voor een niet-schrijver is het proces ondoorgrondelijk. Wat inspireert je, hoe kom je aan je verhalen? Eisler zegt serieus om te gaan met die vragen. Het schrijftalent is niet vanzelfsprekend. Niet vanzelfsprekend voor de lezer.

De schrijver stelt dezelfde vragen aan de componist. Dutilleux, Milhaud, anderen van wie ik nooit hoorde. Ik lees besprekingen in de krant; klassiek en dezelfde dag nog luister ik via Spotify. Hoe doet die componist dat? Waar komt zijn verhaal vandaan?

Orkesten musici 'lezen' de noten voor. Zo zou er ook een voorleesorkest moeten zijn. Wie kan het mooist, indringendst, confronterend, mijn verhalen voorlezen?

32.

Ik ga er heen, maar ik wil er niet zijn.

Vaak, overkomt me vaak. Er = daar = overal waar anderen

zijn. Ik weet me er/daar te gedragen; voordeel van de opvoeding.

33.

Autistische ADHD'er. Mocht ik behoefte hebben aan een etiket. Ik heb die behoefte niet.

34.

Mooie vraag in *Huffington Post*. Met welke vijf schrijvers, levend of dood, zou je willen dineren/lunchen?

Montaigne, Seneca, Valéry om mee te beginnen. Waar zijn de vrouwen?

35.

Paul Valéry schreef in *Wat af is, is niet gemaakt* ook korte overwegingen, opkomende en voorbijgaande gedachten.

36.

Verwijten, daar wil ik het nog eens over hebben. En over mijn gevoeligheid. Maar misschien hoeft dat niet meer als ik *Brieven aan Lucillius* nog eens lees, of Montaigne. Of als ik een speltpannenkoek (met appel) eet, met sinasappelhoning.

37.

Ik schreef *Ik was op een begrafenis*. Ik was in Emmerschans bij een begrafenismis die via een crematie eindigde aan de Verlengde Herendijk. *Apport Kasper, apport.*

Familie vertelde het verleden dat ook mijn en hun heden is. Er is enige dynamiek in afscheid nemen en appaiseren van wat in mijn hondenhok woelt.

Ik was op een begrafenis, een afspiegeling van mijn beleving van de Drentse cultuur (schrieverij) op dit moment. Ik wilde graag een ander horen over de *state of the art*. Ik zocht er niet naar en ik kwam een beschouwing niet tegen. Ik schreef mijn

eigen beschouwing, gelardeerd met wat de laatste weken op mijn pad kwam. Zo ontstaan mijn verhalen. Ik begin, ik pik in de dagen daarna uitspraken op, artikelen uit krant en tijdschrift, praatjes en gesprekken onderweg en thuis, een enkel telefoongesprek. Ik verwerk wat ik lees (Isaak Babel, Pushkin). Ik knip, plak en bewerk een ingekomen mail.

38.

Rouke zegt dat een langer werk misschien beter is dan de korte en snelle verhalen. Thomas Rosenboom. Publieke Werken, en dan voor Drenthe.

39.

Kwetsbaarheid. Ik zou het over kwetsbaarheid en gekwetsheid moeten / willen hebben. Over gevoeligheid en overgevoeligheid. Ik doe ontdekkingen. Het zijn ontdekkingen uit *Apport Kasper, apport.*

Het zijn geen lachknopjes. Ik raak van slag als aan de verkeerde draad wordt getrokken. Ik trek me terug als de jongen in zijn hok wordt gezet. Ik heb nog geen verweer, nog steeds niet.

Hoe zinvol is het in en rond emotie te redeneren. Beter wellicht om na te denken als de storm is gaan liggen en ik weer weet, me realiseer: het is niets in het licht van de eeuwigheid.

40.

Storm. Opnieuw pannen van het dak. Ik zat er op te wachten. De hoekpannen waren na de eerste keer om-en-om vastgezet. Elke tweede werd vastgehouden door de eerste en de derde. Je kon er op wachten.

41.

Ik schreef ook nog een bericht naar het *Dagblad van het Noorden*. Ik doe wat ik niet kan laten.

Meer aandacht voor persoonlijke vorming nieuwe en oude leraren

Beginnende leraren hebben baat bij intensieve begeleiding blijkt uit onderzoek van de Rijksuniversiteit Groningen. Vakcoaches gaan beginners helpen de kneepjes van het lesgeven en orde houden onder de knie te krijgen. (DvhN 11 oktober 2013) Onderzoekster Michelle Helms-Lorenz geeft aan dat een coach een standaardvragenlijst hanteert om te controleren of beginnende leraren vaardigden voldoende in huis hebben.

Naast de vragenlijst is veel aandacht nodig voor persoonlijkheidsvorming van de leraren, niet alleen van de nieuwe lichting, maar ook van de oude rotten in het vak.

Behalve vakkennis en vakvaardigheden brengen de leraren hun persoonlijkheid mee. Veel beginners hebben nauwelijks een antwoord op vragen als: Wie ben je? Wat zijn je kwaliteiten? Wat voeg jij toe aan leerlingen in je klas? Welke voorbeeldvolwassene ben je? Ook hebben veel leraren geen zicht op hun eigen gedragspatronen. Hoe reageer je bijvoorbeeld op boosheid en belediging? Reageer je met humor, met verontwaardiging of met begrip? Wat heb je in huis aan opbouwende reacties? Hoe ga je om met verslavingen (roken, social media, zeuren) ? Wat straal je uit met je kleding en lichaamsverzorging?

Net als ouders zich kunnen afvragen wat hun eigen aandeel is in verstoorde relaties met hun kinderen, met (schoon)ouders, met buren en kennissen, kan elke leraar zich na elke les de vraag stellen: Hoe heb ik deze situatie voor elkaar gekregen? En vooral niet een ander de schuld geven.

Gebrek aan zelfkennis en een beperkt gedragsrepertoire staan goed functioneren in een klas en thuis vaak in de weg. Coaching bij persoonlijkheidsvorming kan veel winst opleveren, niet alleen op school, maar ook in omgang met partner en kroost. Het is een goede zaak als coaches ook op dit terrein scholing ontvangen.

Gerard Stout was ruim 20 jaar lerarenopleider.

Ik sla naast de trom.

Ik noem mijn vorige en laatste werkgever niet. Opvallend.

42.

A.F. Th. heeft mot met Peter Koelewijn (*Kom van dat dak af*). In *De Helleveeg* noemt de schrijver de zanger. Mag dat? Waar begint en eindigt de vrijheid van de schrijver? Wat is fictie en wat is werkelijkheid? (A.F.Th. reageert in NRC 26-10-2013)

In *de Volkskrant* (28-10-2013) staat een beschouwing van Aleid Truijens (een verstandige vrouw) over de aanklacht van Peter Koelewijn tegen A. F. Th.

"Als de rechter hem gelijk geeft, kunnen we een stoet van gewonde ego's verwachten, en kan de literatuur wel inpakken." Zo sluit ze af.

Ik noem namen in mijn verhalen. Ik verdicht en romantiseer wat ik meemaak. Ik beledig niet en misschien wel. Misschien vind een lezer dat wat ik zeg ik beter niet kan zeggen. Vrienden / lezers geven aan dat ik over hun schouder meekijk als ze mijn proza lezen. Ze kunnen de verhalen niet los van me zien. Dat hoeft ook niet. Ik ben geen baas over de manier van lezen van de lezer. Baas over een ander zijn is wellicht het ergste wat een mens kan overkomen.

Meta gaf het al aan: Wees niet bevreesd. Elke aanklacht is niet meer de eerste. Ik werd al aangeklaagd door Jan van der Land, god hebbe zijn ziel. Ik 'sloeg' terug met *Veenmoord*, verdichting van de aanklacht wegens godslastering. Jeannet van der Zee uit *Veenmoord* heeft elementen van de landrot.

Uit het verhaal *Mooie streek* zou de lezer kunnen concluderen dat ik met mijn prostaat in het medische circuit terecht ben gekomen. Wees gerust. Nog niet, misschien nooit niet. Ja, ik draag wel hoge wandelschoenen. Ja, ik rijd geen auto meer, terwijl mijn rijbewijs nog jaren geldig is. Nee, ik heb geen ALFA ROMEO. Als de naam niet leesbaar is, zou ik zo'n auto zelfs niet herkennen. Maar is dit interessant? Nee.

Mijn proza gaat over mijn belevenissen en over de indruk die passanten - als ik zelf ook ben - op me maken. En wat is er prettiger dan in een ander voort te leven, of in de geschriften van een ander? Het is een deelantwoord op de eerste vraag uit de katechismus:

“Waartoe zijn wij op aarde?” of was dat de tweede vraag?

Dat ik er hier - namen noemen - over schrijf, betekent dat het me bezighoudt. Meer dan ik wil. Vorige week las ik voor uit *In Paradisum* voor een bejaard publiek, gemiddelde leeftijd 80 jaar. Vrolijke ouderen nog niet toe aan euthanasie, voorzover ik dat kon beoordelen. Ouderen uit Elim / De Wijk / Koekange die nog nooit van Veendrent en Zanddrent hadden gehoord.

Ik las het laatste hoofdstuk uit *In Paradisum*. “Het is niets in het licht van de eeuwigheid.” En dat drie maal. En ik sprak over de hoofden van de luisteraars heen, die enkel kwamen voor gezelligheid en praatjes met elkaar. Ik kreeg niet de indruk dat ze wisten waar ik over sprak. Pas toen ik fragmenten voorlas uit *Kienhout* - en improviseerde door alle boeiende delen weg te laten - uit *Gewassen varkentje*, met het hangbuikzwijntje op mijn arm, kwam er contact. Zwijntjes, varkentjes en slager, dat was bekend terrein.

Er zijn lezers die me niet begrijpen, en die lezers reiken niet naar deze zinnen. Die lezers haken af. Er zijn lezers die me volgen en er zijn lezers die me begrijpen, dat merk ik aan de inhoudelijk reacties.

Mijn deugden en ondeugden zijn niet boeiend als het enkel gaat om het waarheidsgehalte. “Heb je echt...?” “Ja, en?” “Nee, en?” Zoals mijn vader zei: “Ie kunt het niet zo gek verzinnen, of ik heb het metmaakt.” En ik zeg het hem na.

Dat meemaken is de verbeelding. Ik ben een god in mijn verbeelding en dankzij die insteek maak ik alles mee wat er mee is te maken. Paul Valéry heeft dat veel mooier gezegd. Ik zoek zijn woorden niet op, ik zeg het zoals het in me is vastgezet. Doordat ik me god voel, ga ik elke uitdaging aan. Ik meen alles te kunnen, en dat brengt me verder in mijn ontwikkeling. Mijn god is niet dood. Die andere belemmerende en beknellende god heb ik gedood, althans ik heb er een appel mee te schillen.

Ik probeer de wereld voor mezelf te verklaren en om antwoorden te vinden werp ik spieringen uit. Ik heb gemerkt dat er niet veel liefhebbers van spieringen zijn. Of ik vis in een verkeerde zee. Amen. Dat zij zo, maar ik heb nog geen ander

lokaas gevonden en geen ander water. En daarbij komt dat een ander lokaas ook ander publiek trekt. En misschien kan ik niets met de kabeljauw in andere gedaante. Wie mijn spiering niet herkent, niet lust of niet ruikt, die houdt misschien niet van vis. Ainsi soit-il.

43.

Schrijvers moeten niet de vermoorde onschuld uithangen: het is maar een roman, maak je niet druk - dat is een slappe smoes. Hun vrijheid kan de onvrijheid van het anonieme individu betekenen en dat schept verantwoordelijkheden. Het mag niet uitmonden in de gemakkelijke observatie dat zo'n individu gewoon pech heeft gehad. Grijpt een schrijver de vrijheid aan om iemand herkenbaar op te voeren en bij naam te noemen, dan mag de lezer literaire eisen stellen en vraagtekens zetten. En wie schrikt omdat hij zijn naam en identiteit gebrukt ziet, hoort niet te worden weggezet als onbenul.
NRC 28-10-2013

Denk na.

44.

Eigenlijk is het hele zelf behoorlijk alsof. Je schuift jezelf de wereld in, de geschiedenis, en wacht af. Kijken wat er gebeurt.
Maxim Februari NRC 20-10-2013

Ik had het kunnen zeggen. Sterker. Ik zeg niet anders.

45.

En ik houd op met namen noemen. In de Volkskrant schrijft Wiener of zijn ervaringen met Jansen in Zandvoort, of juist niet in Zandvoort. Aanklacht uit 1963. Kwetsbaarheid, verontwaardiging, boosheid, angst van alle tijden.

46.

Ik citeer Gerard Op de Weegh over *Ik was op een begrafenis*. Hij is geen vreemdeling in de Olde Landschap.

> *Dat aspect noem ik vervreemding. Voorzichtig start het al met de exotische elementen in het bestuur, inclusief hun respectievelijke namen. Vreemde combinaties van voor en achternamen, waarbij die van Linus P. Rhei, op uitdrukkelijk verzoek van de drager van die naam, zo maar voor een groentevariëteit door kan gaan. De voorzitter moet met een wat grauwe achternaam door het leven. Maar dat alles is nog maar het voorspel. Het wordt pas ernst op het eind als de zogenaamde broer van Linus P. Rhei ten tonele komt. Ik loop dan uit de rails, doe stappen terug, probeer het spoor weer op te pakkken en concludeer tenslotte dat twee kanten van het karakter van de persoon Rhei door een vrouwelijk bestuurslid niet alleen benoemd worden, maar dat die ook nog eens de weg gewezen krijgen. Een metafoor voor een Drentse schrijver die na zijn wilde jaren en nadat het Drents als cultuurtaal op sterven na dood is, de koers moet verleggen? Ik denk het.*
>
> *Pas door de realiteit enigszins bizar te schilderen, in een film zou je een vreemd licht op de set zetten, dan pas komen verborgen of verrassende werelden aan het licht. De voor de lezer lichte ontreddering, nog eens gevoed door de korte laatste hoofdstukken met minieme tekst, maken hem /haar ontvankelijk voor die werelden, voor de boodschap die eronder ligt.*

En zo is het.

47.

Ik dacht plots aan *Zwerversliefde* van A. Roland Holst:

> Laten wij zacht zijn voor elkander, kind
> want o de mateloze verlatenheden...

48.

Ga je gang.

49.

Ga je gang. Verras me.

50.

Mijn lafheden.
Ik blijf bij alle honden, ook alle soorten, uit de buurt.
Ik laat al mijn kleding klaarleggen als ik representatief wordt verwacht.
Later over mijn heldhaftigheden. Misschien.

51.

Soms verzandt een verhaal in een taalspel. Ik laat dat genot geworden. Laat genot geworden; vroeger, later en/of nu.

52.

Neger op het spoor.
Beste Frits Abrahams,
Dank voor het fraaie inzicht in de plaats van de neger in Nederland. U reist veel met de trein. Wellicht is bijgaande correspondentie interessant voor U.

Aan klantenservice Nederlandse Spoorwegen. (maart 2013)
Betreft: illustraties magazine spoor
Vraag klant:
Hartelijk dank voor Spoor nummer 1. Ik doe dit jaar onderzoek naar de illustraties in Spoor. In nummer 1 zie ik enkel blanke Nedeerlanders in de standaardrolpatronen. (O.a. mannelijke agent, machinist), blanke serveerster, enz.... Ik ben benieuwd of dit zo blijft. Tzt publiceer ik over afbeeldingen en rolpatronen in Spoor over 2013. Ik kijk uit naar de volgende nummers. Met vriendelijke groet. Gerard Stout

P.S. Net als wijlen mijn moeder bemoei ik me met alles en iedereen.

FA schreef 5 november in nrc over negers in Nederland.

53.

Tip van de voile

Ik geef een inkijk in de bronnen van mijn verhalen, vragen & overwegingen.

Soms kan ik een aanleiding aangeven, maar vaak ook niet. Het verhaal ontwikkelt zich gedurende het schrijven. De overeenkomst met de bestaande personen lost (langzaam) op.

Motto:

Uit gedicht van Dylan Thomas.

Do not go gentle into that good night,
Old age should burn and rave at close of day;
Rage, rage against the dying of the light.

Though wise men at their end know dark is right,
Because their words had forked no lightning they
Do not go gentle into that good night.

Good men, the last wave by, crying how bright
Their frail deeds might have danced in a green bay,
Rage, rage against the dying of the light.

Wild men who caught and sang the sun in flight,
And learn, too late, they grieved it on its way,
Do not go gentle into that good night.

Grave men, near death, who see with blinding sight
Blind eyes could blaze like meteors and be gay,
Rage, rage against the dying of the light.

And you, my father, there on the sad height,
Curse, bless, me now with your fierce tears, I pray.
Do not go gentle into that good night.
Rage, rage against the dying of the light.

Onlanden

Wandeling rond de jaarwisseling in en rond het Mensinghebos bij Roden. Koppeling aan herinneringen aan een ongeval uit een verder verleden.

Dialogen

Wedstrijd van de AVRO (Podium?) om een verhaal van 1500 te leveren. Ik heb niets opgestuurd. (Spel met taal en vertalingen).

Vage dialoog
Nuage dialoog
Saampraat

Present past continuous

Titel ontleend aan werkwoordsvormen uit de Engelse grammatica. Inspiratie; ontmoeting met Henk Egberts, dichter en leraar Engels en associaties met mailcontact met oud-inwoner van Erica.
Ooit was Tetsuaki Miyachi hier. Hij wees mij op de film *The seven samoerai*. De zevende samoerai stierf door een kogel, niet door het zwaard. Clownesk en zelfbewust. Kikuchio. Film van Akira Kurosawa.

Tetsuaki leidde mij naar Moon over the ruined castle.

Ooit schilderde ik op paneel een shunga na.

In NRC/Handelsblad (8 feb. 2013): Amos Oz vertelt over kibboets.

Ik las in NRC/Handelsblad (8 feb. 2013) en de Volkskrant (9 feb. 2013) over Wereld in woorden - geschiedenis van de Nederlandse literatuur 1300-1400. Frits van Oostrom. Ik las dat boek. Daar vond ik de verloren woorden.

Gerard Donovan met zijn *Julius Winsome*. John Wiliams met *Stoner*, Tips van Henk Egberts. Ik las *Julius Winsome*. *Stoner* heb ik twee keer geprobeerd.

8 feb. 2013 John Vorenkamp in de Literaire Hemel, Amen.

Lyrics: Koojoo no tsuki (1901)
Composer: Rentaro Taki
Dichter: Hakushi Kitahara

Translation: Moon over the ruined castle

In the Springtime, there was a party for viewing the cherry blossoms
from the highest part of the castle. The sake cup casts a shadow
on the ancient pine trees. The branches are fanned out far.
Where did such glory of the old times go?

Geese fly away in numbers, making music in the air.
Where is this old glory which shines
on this sword planted into the ground?
Today, the midnight moon is over the ruined castle.
An unchanged light. For whom is it shining?

Whatever is left of the castle's fence, only a vine clings upon.
And the only singing left to the pines is the mourning winds.
The heaven's shining light over the ruined castle does not change.

The ways of the world continue to go up and down.
And that is the way of this world.
Trying to reflect the glories and successes.

What Is Our Life Sir Walter Raleigh (1552(?)–1618)

WHAT is our life? The play of passion.
Our mirth? The music of division:
Our mothers' wombs the tiring-houses be,
Where we are dressed for life's short comedy.
The earth the stage; Heaven the spectator is.
Who sits and views whosoe'er doth act amiss.
The graves which hide us from the scorching sun
Are like drawn curtains when the play is done.
Thus playing post we to our latest rest,
And then we die in earnest, not in jest.

Fernweh

Onder andere naar aanleiding van contacten via de *Dagblad van het Noordenprijs*. Mijn reguliere bezoeken aan de tandarts.

Een deel van een gedicht van Seamus Heaney uit V*ereffenin-gen* heb ik gebruikt. (Uit Vereffeningen. 1991. Meulenhoff.)

Vreemd hoe iets in het verschiet, eenmaal beseft,
Verandert in iets dat je al kende;
En hoe wat aangetroffen wordt slechts kenbaar is

In het licht van waar je doorheen bent gegaan.
De zevende hemel is misschien
De hele waarheid van een tot stand gebracht zesde zintuig.

(Fragment)

De 'Vlaamse" woorden komen uit de literatuurgeschiedenis van Frits van Oostrom.

Ma'k starven

Uitdrukking uit mijn kindertijd. Samenvatting van *Ningtien / Anno Ludwig.*

Mooie Streek

Met de VOR-bus (Vervoer Ouderen Roden) naar Veenhuizen en terug. Familiedag rond en in het Gevangenismuseum.

Ik kreeg een boek van Ben Nusse over de familiegeschiedenis van de vorstelijke voorvaders.

Winder Loop

Gesprekken met Rouke en anderen rond de *Peizer Kring*. Wat houdt een schrijver bezig? Zie het als Cahier 1 van de *Peizer Kring*. Rouke schreef *De vertaalslag* (Cahier 2 van de *Peizer Kring*) over zijn beleving van de bijeenkomst(en).

Rouke heeft uitgebreid gereageerd op een eerdere versie. Ik heb niet alle suggesties meegenomen. Sommige / Veel zaken beheers ik nog niet.

Vertaling aanhef
Tony gaat nu over onbekende wegen, langs velden die hem onverschillig zijn. Zijn hart is opnieuw leeg en vreselijk zwaar. Hij is meer dan ooit, *Tony de Wees*.

Uit: Célestin Freinet, *Tony de Wees*.
(vert. Rouke Broersma)

Kelner

De afscheidsbon van de NHL, twee nachten in hotel Rijsbergen op Schiermonnikoog. Soep in het strandhotel met uitzicht op duin en zee. Eten in Ambrosijn en in andere gelegenheden. Bezoek DSK (Drentse Schrieverskring) aan Grolloo (museum Harry Muskee). Ook een knipoog naar schilderijen in de Kunstenaarskolonie Veenhuizen waar ik op een open dag was.

Dit verhaal heb ik ook voorgelezen en is als audio te bekomen bij de auteur. (Net als *In Paradisum* en *Apport Kasper, apport*).

Ik was op een begrafenis

Twee dagen voor de dienst en de crematie muntte ik de titel. Het verhaal nam zijn loop. Tussendoor belde de voorzitter van de jury van de *Dagblad van het Noordenprijs*. Hij doet niet meer mee. Ik schreef in deze novelle waarom ik niet meer mee zou moeten doen. Ik schreef over toekomst(on)mogelijkheden. Ik nam schrijvers op de hak en ik gebruikte inzichten uit de verhalen van Isaak Babel.

Ik doe nog mee. Ik doe nog mee. Ik doe nog mee.

Tetsuaki Myachi was een Japanse student. Ik leende zijn naam.

Janine Slikkerveer komt tot leven door correspondentie met een lezeres. Ik weet door haar een beetje meer van Ridderkerk, Slikkerveer, Bolnes, de rivieren in Zuid-Holland en ook over de opvoedkundige geschiedenis in die regio.

Panta Rhei is een beroemd Drents gedicht, geschreven door het alter-ego van Linus Voestbiel. *De Pennevogel* was een literair tijdschrift.

Hendrik Entjes was hoogleraar Nedersaksisch bij de Rijksuniversiteit in Groningen. Ik heb hem nooit gekend. Ik weet niets van hem.

Ik schreef een novelle *Grijs*, nu beschikbaar als *Wending*.

De andere spelers zijn op het web te vinden, maar overeenkomsten met het verhaal zijn (on)waarschijnlijk.

Even heb ik met de gedachte gespeeld om nog vier deelnemers toe te voegen, zodat er een Laatste Avondmaal zou komen.

Tafelschikking

Bernard Smook
directeur

Hillegonda Tetsuaki
uitgever

Johan Medemblik

Kees Pot

Linus P. Rhei

Hendrik Ventjes

Janine Slikkerveer

Isabell VerBeuving

Ferdinand de Grijs
voorzitter

Sprekende de spraak

Ik was in café Marleen bij de presentatie van de dichtbundel *Vrouwenwerk*. In mijn verhaal kwam de tale Kanaäns voorbij. Ik keek op het web en vond de eigen taal van gereformeerden. Verkleinwoordjes (als Drenten dat ook kunnen met hun dubbelties en kwarties) en ook geheimtaal van sektegenoten.

Verstandelijk = zonder ervaring en beleving; een klein weinig (een klein beetje); zien is nog geen hebben (een openbaring van Christus in het Woord is nog geen toe-eigenen van Christus als persoonlijke Zaligmaker); een klein almachtigje (een duiding voor de kracht van het ware geloof); onderwerpelijk (subjectief)

Op 2 november aanstaande verschijnt de nieuwe, Nederlandse dichtbundel van Nina Werkman: Vrouwenwerk, bij uitgeverij De Contrabas.

De feestelijke presentatie is in Café Marleen en begint om vier uur 's middags. De auteur zal worden geïnterviewd door dichter en schrijver Remco Ekkers, waarna uitgever Chrétien Breukers het eerste exemplaar overhandigt.

Troubadour Hans van der Lijke zorgt voor de muziek.

De vraag

Naar aanleiding van Rijksuniversiteit 400 jaar. Diverse boeken, artikelen in kranten, uitstapjes, fietstochten, gesprekken. Indachtig Paul Valéry in zijn boek *Wat af is, is niet gemaakt*.

Sommige zaken zijn echt gebeurd, andere zijn in mijn beleving feit geworden. Ik reconstrueer gesprekken en leg anderen mijn woorden in de mond. Mijn beweringen zijn vaker dan eens overdrijvingen van de werkelijke voorvallen. Het schijnt dat overdrijven een mens eigen is.

Wie op zoek gaat naar de feiten in dit boek kan beter een encyclopedie raadplegen. Van een beuk maak ik een eikenboom en van een galerie een boekwinkel. Iedereen heet De Vries of Jansen, maar zo noem ik ze niet. Soms heten ze niet De Vries of Jansen.

Bibliografie

Drents

- *Eroetiek* (HDB, Roet, winter 1992)
- *Zwak Ies,* Het Drentse Boek (HDB), 1992, ISBN 90-6509-118-1
- *Matglaozen Dreum*, HDB, 1994, ISBN 90-6509-125-4
- *Wanda*, Het Drentse Boek, 1995, ISBN 90-6509-127-0
- *Liek in 't veen* (HDB, Roet, winter 1996)
- *An de reize*, Het Drentse Boek, 2004, ISBN 90-6509-158-0
- *Wisseling van de wacht*. 2005. ISBN 90-809398-3-8
- *Gehaktdag*, Jans Pol (Met Martin Koster), 2005. ISBN 90-809398-4-6
- *Mien verzuuk, Drèentse essays*. 2005. ISBN-13: 978-90-809398-6-8
- *Heavy metal.* 2006. ISBN: 978-90-73064-01-0
- *De leesclub.* 2008. ISBN: 978-90-73064-04-1
- *In paradisum*, Het Drentse boek 2009. ISBN: 978-90-6509-177-2
- *Ningtien*, Drentse roman, 2011 HDB. ISBN: 978-90-6509-188-8
- *Plek van bestemming.* (tweetalig). 2010. ISBN: 978-90-73064-12-6
- *Weense wals, slim korte verhaalties*, 2012. ISBN: 978-90-73064-22-5
- *Op zien Drents*, eroetiek. ISBN: 978-90-73064-35-5
- *Frank bakt een ei*, ISBN: 978-90-73064-36-2
- *Drents eigen kost*, ISBN: 978-90-73064-38-6

HDB: www.hetdrentseboek.nl

Ook via POD: vermeerbestseller.nl en www.iwemabestseller.nl

Nederlands

- *Kan niet ligt op het kerkhof.* ISBN 90-809398-1-1
- *Leven na de dood*, 2005. ISBN 90-809398-2-X
- *Wrak vee, verhalen*, ISBN: 978-90-809398-5-1
- *Zambia, mu si ali fo. Afrikaanse herinneringen.*
  ISBN-13: 978-90-809398-7-5
- *Herinnering in zilverzout.* ISBN: 978-90-809398-8-2
- *Bon dia dushi* (2006) (roman) ISBN: 978-90-809398-9-9
- *Parus major* (2006) fotoboek. ISBN: 978-90-73064-02-7
- *Talpa talpa* (2006) fotoboek.
- *Dat kun je niet maken, didactiek*, 2007.
  ISBN: 978-90-73064-03-4
- *Visrokerij, perspectiefwisselingen*. 2010.
  ISBN: 978-90-73064-08-9
- *Anno Ludwig*, roman. 2010.
  ISBN: 978-90-73064-10-2 (NL-versie van *Ningtien*).
- *Plek van bestemming.* 2010.
  ISBN: 978-90-73064-12-6 (ook als ePub)
- *Vaste verkering, relatietips*. 2010. ISBN: 978-90-73064-11-9
- *Leven na de dood.* Glossy. ISBN: 978-90-73064-34-8
- *Het bont palet,* Schilderwerk van een schrijver.
- *Grijs*, (nu *Wending*) novelle. 2012, ISBN: 978-90-73064-20-1
- *Verandering als constante*, Jan B. F. N. Engberts en Gerard Stout, Ter Verpoozing 2013. ISBN: 978-90-73064-26-3
- *Toeristenstad,* verhalen. ISBN: 978-90-73064-16-4
- *Veenmoord.* ISBN: 978-90-73064-40-9
- *Aan de slag.* ISBN: 978-90-73064-28-7
- *Dialoog met Willem Haandrikman.*
- *Apport Kasper, apport*. ISBN: 978-90-73064-42-3

Alles via POD: vermeerbestseller.nl en www.iwemabestseller.nl

Andere uitgaven van Ter Verpoozing

Rouke Broersma
• *Pieter Pieper het aardappelmannetje.*
ISBN: 978-90-73064-00-3
• *Met Bunner groet,* brieven en beschouwingen.
ISBN: 978-90-73064-18-8
• *Westland,* verhalen. ISBN: 978-90-73064-23-2
• *Leve de meester,* over Freinet. ISBN: 978-90-73064-27-0

Chrétien Schouteten
• *De scheikundige,* toneel over Fritz Haber.
ISBN: 978-90-73064-24-9

Jan B.F.N. Engberts
• *Verandering als constante*, Jan B. F. N. Engberts en Gerard Stout, ISBN: 978-90-73064-26-3

John B. Vorenkamp
• *Geen bericht terug,* gedichten. ISBN: 978-90-73064-21-8
• *Spel,* Boekbesprekingen. ISBN: 978-90-73064-41-6

Theo de Jong
• *Zo veel gepasseerd,* ISBN: 978-90-73064-42-0

Ton Peters
• *Vanwege het getal*, gedichten. ISBN: 978-90-73064-39-3

Martin G. Koster
• *Luuster*, gedichten.

Alles via POD: vermeerbestseller.nl en www.iwemabestseller.nl

Ik schrijf en associeer op mijn manier met respect voor medemens en (ieders) natuur. Misschien herken je jezelf in deze verhalen. Dat is mooi. In de betere boeken vind je jezelf in de ander.

Let wel: alles wat ik schrijf zegt alles over mij, en misschien iets over een ander, maar dat is dan eerder geluk dan opzet.

Mocht je op welke wijze dan ook bedenkingen hebben over de weergave, zoek me op.

Gerard Stout